

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

4/2012

číslo 110

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA	2
2. HLAVNÍ MATERIÁLY	4
STARONOVÉ FENOMÉNY KAPITALISTICKÉ GLOBALIZACE (PAVEL SIRŮČEK)	4
KRIZE EURA A EUROZÓNY SMĚŘUJE DO FINÁLE (JAN ZEMAN)	24
3. RECENZE	35
O PROGNOSTICKÝCH METODÁCH A JEJICH APLIKACÍCH (JÍŘÍ HANDLÍŘ)	35
4. NOVÉ V TEORII HER	36
TEORIE HER JAKO BOJOVÉ UMĚNÍ (RADIM VALENČÍK)	36

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1
tel.: 224933149
e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbox.cz

Do rukou se vám dostává 4. číslo časopisu Marathon za rok 2012. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xero kopií, prostřednictvím disket, zaslán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).

- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě.

Nejbližší řádné číslo (5/2012) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. září 2012.

- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.

- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R. Valeník).

- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbox.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.

- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.

- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

Podstatná část (téměř polovina) letošního 4. čísla je věnovaná obsáhlému pojednání o současném stádiu vývoje kapitalismu, krizím, kterými prochází a jejich souvislosti s megatrendy resp. dlouhými cykly. Materiál je z pera P. Sirůčka. Na něj určitým způsobem navazuje další pojednání související se současnou krizí, které se zabývá stavem a perspektivou vývoje eurozóny. Jeho autorem je J. Zeman.

Rovněž tak recenze, kterou publikujeme, souvisí s prognózou současného vývoje.

A nakonec i pracovní materiál, který je „přetavenou“ podobou prezentace, jež se formou teorie her vyloženě jako „bojové umění“ z hlediska současných problémů snaží dát odpověď na otázku, co dělat, určitým způsobem souvisí se zaměřením předcházejících materiálů, které jsme vybrali do tohoto čísla.

V rámci úvodní poznámky uveřejňujeme pozvánku na tradiční konferenci Lidský kapitál a investice do vzdělání.

Pozvánka na tradiční konferenci Lidský kapitál a investice do vzdělání (anglicky)

Dear Colleague

We would like to invite you to our traditional scientific conference on Human Capital. This year we will held the 15th anniversary of the conference and it will take place on 24 and 25 September 2012 at the Conference suite of the University of Finance and Administration in Prague, Congress Centre VSFS, Estonská Str. 500 (entrance Kodaňská Str.), 101 00 Praha 10 – Vršovice.

Detailed information: <http://www.vsfs.cz/humancapital/>

This year the conference will be enriched by a concurrent Workshop: Financial Management and Economics of Health and Pension Plan Systems (that will precede the conference and will take place on 24th September, 2012 in the same venue).

The XV International Scientific Conference Human Capital and Investment in Education:

Results, Problems and Opportunities of Education, Health Care and Pension System Reform will ensue the following day (25th September, 2012).

The official language of both events is English.

The conference proceedings will be published in format required by Thomson Reuters Conference Proceedings, to which the miscellany will be registered subsequently. This also determines the process of the conference preparation, paper reviewing and approving.

Contributions that will proceed successfully through the reviewing process will be recommended for publication in one of the following peer reviewed journals:

European Research Studies Journal,

International Journal of Economic Sciences and Applied Research,

International Review of Applied Economic Research,

International Journal of Economics and Business Administration)

Central European Business Review (<http://cebr.vse.cz/cebr>)

ACTA VŠFS

Program:

24th September, 2012 Congress Centre VŠFS

ERSJ 2012 Workshop: Financial Management and Economics of Health and Pension Plan Systems

09,30-11,00 Welcome and Opening

11,00-17,30 The working session

17,30-19,00 Buffet

Detailed information: http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/ersj_2012_workshop.pdf

25th September, 2012 Congress Centre VŠFS

Human Capital and Investment in Education: Results, Problems and Opportunities of Education, Health Care and Pension System Reform

09,00-09,30 Registration

09,30-10,30 Welcome and Opening

09,45-10,05

10,45-12,30

12,30-13,30 Lunch

13,30-15,15 Section A

15,30-17,30 Section B

13,30-17,30 Section C

Important dates

Abstract submission deadline (maximum of 10 lines) 31st July 2012

Registration deadline 31 of August 2012

Full paper submission 31 of August 2012

Notification of full paper acceptance 31 of August 2012

Submission Details:

10 – 20 pages, single-spaced, font size 12.

In case of your interest we would like to ask you to send an informative e-mail to Mr. Radim Valenčík on: radim.valencik@vsfs.cz

Call for papers:

Ms. Irena Jindřichovská, irena.jindrichovska@mail.vsfs.cz

Application form:

ERSJ 2012 Workshop: Financial Management and Economics of Health and Pension Plan Systems (organized by ICABE)

Registration is made online through the workshop website:

<http://www.ersj.eu/workshop/onlinereg>

There will be a participation fee (60 EUR) for all the participants which will be paid on line via the web site of the Workshop to the International Strategic Management Association (ISMA).

The XV. International Scientific Conference: Human Capital and Investment in Education: Results, Problems and Opportunities of Education, Health Care and Pension System Reform (organized by VŠFS)

On-line application form

Conference participation fee in the amount of 20 EUR.

Bank: Československá obchodní banka a.s.

IBAN: CZ37 0300 0000 0002 4873 3806

BIC (SWIFT): CEKOCZPP

Currency: EUR

Message for beneficiary: name of the workshop's participant

Contact details

Organizer:

University of Finance and Administration

Estonska 500, 101 00 Praha 10

Contact person :

Dr. Irena Fozikosova,

+420-210 088 896

fax: +420-222 720 566

irena.fozikosova@vsfs.cz

Professional patron of Conference:

doc. Radim Valencik, CSc.

+420-210 088 829

radim.valencik@vsfs.cz

Detailed information: <http://www.vsfs.cz/humancapital/>

2. Hlavní materiály

Staronové fenomény kapitalistické globalizace (aneb teoretická reflexe soudobé globalizace a krizí v kontextu diskuzí o socialismu v 21. století)¹

Pavel Sirůček²

Soudobé krize jsou mnohorozměrné a nemají jen ekonomickou dimenzi. Vyhrocují se rozpory neoliberální globalizace, ve stávajících mantinelech jsou již neřešitelné problémy evropské integrace atd. Svět se stále nebezpečněji potácí v přechodové fázi či mezietapách spojených s koncem IV. dlouhé K-vlny a zatím globálně nenaplněným nástupem nového dlouhodobého cyklu. Silící problémy nejsou pouze důsledkem cyklického vývoje tržních ekonomik, resp. kapitalistických společností, ale signalizují nástup změn a zvratů hlubších. V řadě aspektů na meze udržitelnosti narazil systém liberálního kapitalismu, včetně (neo)liberální ideologie.³

¹ Příspěvek je rozšířenou verzí kapitoly z knihy „K socialismu 21. století“ (viz Sirůček, 2012c). Doplnění se týkají zejména námětů v kontextu závěrečné subkapitoly. Prohlouben je též poznámkový aparát.

² Autor se podílel na aktivitách a výstupech CSTS ÚV KSČM, v čele s dokumentem „Socialismus v 21. století“. Jeho texty byly využity též v publikaci „Kdopak by se Marxe bál?“ (Heller, Neužil a kol., 2011). Níže prezentované názory a závěry však nemusí s těmito studiemi plně korespondovat, a v řadě aspektů se nimi rozcházejí. Případné omyly či nepřesnosti padají samozřejmě, a pouze, na vrub autora samotného.

³ Příspěvek je pouze telegrafickým shrnutím a naznačením mnohorozměrné a inter- (i trans-) disciplinární problematiky soudobé globalizace a krizí, nazíraných optikou inovační teorie dlouhých K-vln v kontextu dialektického a historického materialismu (možná však místy i „idealismu“), včetně jeho derivátu – systémového přístupu. Z rozsahových důvodů nejsou

Soudobé krize a rozpory neoliberalní globalizace

Poslední přinejmenším dvacetiletí se, mimo jiné, vyznačuje ohromnou kumulací krizí. Dnešní svět je zasažen hlubokou a globální krizí ekonomickou, finanční, sociální, politickou, ekologickou, ale též kulturní, duchovní⁴, krizí ideologií, hodnot aj. (srov. Foster, Magdoff, 2009; Krugman, 2009; Švihlíková, 2010). Popisy a vysvětlení příčin bývají odlišné (včetně diskuzí o hospodářských krizích z nadvýroby či nedostatečné spotřeby i vlivem oklešťování sociálního státu atd.), nicméně nelze přehlížet zakotvení v globálním, ekonomicko-sociálním a politickém rámci. A tímto je globální kapitalismus. Jeho krize je všeobecná, strukturální i systémová. Krize současně představují nedílnou, sebereflexní součást kapitalistického systému, adaptační prvek, které též dočasně posouvá jeho meze. Nelze tudíž podceňovat možnosti kapitalismu adaptovat se⁵ (Sirůček, 2007c, 2008a,b, 2009c, 2011a atd.). A ani nelze přehlížet, že uvedené krize jsou především „krizí světa“ ovládaného euroamerickou civilizací.

Soudobé krize jsou mnohorozměrné, s hlubinnými kořeny ve vlastnickém uspořádání a tržně-kapitalistických mechanismech a plně potvrzují objektivní nevyhnutelnost krizového vývoje za kapitalismu (Sirůček, 2008a, 2009c; Sirůček, Heczko, 2006b). Mění se přitom role hlavních globálních hráčů, určujících hybných sil i možností globální i národní regulace. Sílí dominance nadnárodních společností, přerůstajících rámcem států. Rozporná je úloha národních států (jejichž oslabování je i záměrné), kdy tyto globální kapitál stále potřebuje. Minimálně na „znárodnění privátních ztrát a reprivatizace zisků“ (Sirůček, 2007c, Švihlíková, 2010 aj.).

Soudobá globalizace mnohé modifikuje, boří řadu mýtů i stereotypů, leč při zachování platnosti obecných zákonitostí kapitalismu. Včetně koncepce všeobecné krize kapitalismu, cyklických krizí z nadvýroby, „akumulace bohatství a bídy“ či obecných znaků a charakteristik imperialismu (Sirůček, 2009a,b). Nebezpečně postupuje financionalizace ekonomik i světa i oligarchizace politických a ekonomických struktur „Západu“. Dnešní svět ovládá finanční oligarchie (tzv. „globální superburžoazie“), sílí spekulativní charakter podnikání a stále patrnější je parazitismus a zahánění. Což prohlubuje krizi ekonomickou, zakotvenou v strukturálních i systémových rozporech, a mění ji v krizi mnohorozměrnou a globální. Krize ekonomické přitom nejsou pouhou nepředvídatelnou přírodní katastrofou, ani jenom ozdravnou a nutnou „horečkou“ ekonomiky, a ani nejsou primárně způsobeny tím, že si lidé práce „žijí nad poměry“ či „rozhazovačností“ sociálního státu (Sirůček, 2009b,c).

9. srpna 2007 propuká krize na americkém hypotečním trhu a po roce americká hypoteční a úvěrová krize přerůstá do globální finanční krize, zasahující i Evropu. V důsledku krize na finančních trzích se v hospodářské recesi postupně ocitají klíčové ekonomiky. Realitou se stává „třetí světová hospodářská krize“ (Heczko, 2011). Ekonomická krize⁶ vyvolaná finanční krizí bývá obvykle situována do let 2007-09, např. v USA tzv. „Velká recese“ začala v prosinci 2007 a skončila v červnu 2009. Trvala 18 měsíců a je nejdelším obdobím recese v USA od II. SV. Následné oživení nejen americké ekonomiky nebylo ovšem natolik dostatečné, aby vedlo k výraznějšímu poklesu vysoké nezaměstnanosti (tzv. „jobless growth“). Obnovení a udržení dostatečně vysokého růstu je zatím nedohlednu. Upozorňováno přitom bývá, že výraznější ekonomické oživení musí přijít dříve než inflace, jinak se krize prohloubí. Zpomalení růstu bylo ale v roce 2011 zaznamenáno v USA i Evropě (Německo, Francie aj.). Zhoršují se rovněž výhledy hospodaření mnoha firem bez ohledu na odvětví. Narůstají

v textu uváděny odkazy a citace z klasiků marxismu (a leninismu) – např. ke krizím a cyklům v díle Marxe a Engelse viz Sirůček, 2009a. Čtenářům se autor omlouvá, že se mnohde „skromně“ odvolává především sám na sebe. Dále lze odkázat na materiály ve sborníku „Socialismus pro 21. století“ (viz Sirůček, 2008a), které jsou zde využity, aktualizovány, doplněny, ale i částečně korigovány.

⁴ Ani zde nelze podléhat vulgárnímu determinismu a nezohlednit souvztažnosti společenského bytí a vědomí, aktivní roli vědomí a nadstavby i roli subjektivního faktoru. Lze připomenout i duchovní, morální či hodnotové aj. dimenze globalizace, resp. krizí, včetně např. problémů odcizení či falešného antropocentrismu dosahujícího svého vrcholu za kapitalismu (blíže viz texty in *Marathon*, 92, 2009, roč. 13, zvláštní číslo. ISSN 1211-8591).

⁵ Unikátní schopnost kapitalismu přežít i velké krize, díky tomu, že se neustále přizpůsobuje, včetně „pohlcování svých vlastních kritiků“ konstatuje např. S. Žižek (srov. Neuzil, 2012; Sirůček, 2012b). V zájmu přežití je kapitalismus schopen i zdánlivého sebezapření, když touhu po zisku maskuje též lidským bažením po spravedlnosti a solidárním společenství. Připomenout nutno i to, že existence kapitalismu bez krizí není možná – právě skrze krize kapitalismus funguje a restrukturalizuje se. K funkci krizí prizmatem systémového přístupu viz publikaci M. Kohoutka: „Krizové řízení. Část 1 – teoretické základy“ (Slaný, Melandrium 2004. ISBN 80-86175-39-1, srov. recenzi in *Marathon*, 57, 2004, roč. 8, č. 6. ISSN 1211-8591, resp. texty in *Marathon*, 86, 2009, roč. 13, č. 1. ISSN 1211-8591).

⁶ Připomínáno bývá, že dnes může jít o obnovení keynesovského problému realizace, resp. podvázání poptávky. Krátkodobě problém „řešilo“ půjčování spotřebitelům. Tématem dneška je pak hledání opatření, nespočívajících pouze ve škrtech, ale i v zajištění růstu a rozvoje (srov. Heczko, 2011; Krugman, 2009; Švihlíková, 2010).

obavy z nové recese, především v USA. Průběh světové hospodářské krize by tak mohl sledovat vývoj ve tvaru „W“ čili „dvojitě dno“ (Heczko, 2011; srov. Krugman, 2009).

Současná světová krize finanční reprezentuje krizi systematickou – spojením měnové, bankovní i dluhové krize (blíže Heczko, 2011) – a tradiční způsoby zde řešení selhávají. Významnou roli hraje selhání státního dozoru i oslabení vládních regulací. Krize vedou ke ztrátě důvěry v politický systém a rozdělení společnosti ohledně řešení. Příčiny dluhových aj. krizí (které jsou ale pouhým „vršíčkem ledovce“) nespočívají pouze ve fiskálních deficitech, nýbrž v daleko hlubších nerovnováhách a fundamentálních rozporech celého systému. U krizí finančních přitom jde o důsledek postupující globalizace, zejména propojenosti kapitálových trhů, resp. jejich uvolněnosti spojené s érou neoliberálních politik (Švihlíková, 2010 aj.). Očekává se pokračování i prohlubování nejen dluhové krize, s poukazy na omezené možnosti států zachraňovat soukromý sektor, či na to, že tradiční (neo)keynesovské recepty fungovaly v uzavřených ekonomikách. Vyloučit přitom nelze ani kolaps světového finančního systému.

Krize slouží v neposlední řadě i coby nástroj ke zvyšování zisků. K pochopení vývojových tendencí ve světové ekonomice i mezinárodních ekonomických forem integrace typických pro globalizaci přitom náleží též analýza vývoje míry zisků a vývozu kapitálu. A k liberalizaci pohybu kapitálu jsou vztahovány i mnohé z krizí. Souvislosti mezinárodních pohybů kapitálu je přitom nutno spojit s jeho zhodnocením a akumulací.⁷ Vývoz kapitálu je především reakcí na pokles míry zisku v národní ekonomice. Odlišné fáze vývoje míry zisku⁸ mohou být přitom základem řady rozdílných, ba i protikladných, jevů a souvislostí.⁹

Hrozí nebezpečí dalších spekulacních bublin, např. se strategickými komoditami. Predikovány jsou ostré střety ohledně orné půdy nebo pitné vody atd. Varování zaznívá před „světovou potravinovou krizí“ jako vyústěním dlouhotrvající krize zemědělství, přičemž faktický nedostatek produkce je příčinou hladovění milionů jen zřídka. Obavy sílí z eskalace mezinárodního napětí, s hrozbami konfliktů a konfrontací, i z toho, že vojensko-průmyslový komplex potřebuje novou válku, která již začala „bojem s terorismem“. A coby zbraně v konfliktech 21. století již dnes slouží i vyhlášení nevolených a fakticky nekontrolovatelných ratingových agentur. Snižování ratingů může být vnímáno i coby „válečný akt“ svého druhu.

Ve světle krizových reálií mnozí dnes konstatují, že neoliberální globalizace je již definitivně za svým zenitem. Dynamika akcelerující globalizace se v posledních letech zpomaluje (Sirůček, 2007c, 2009c, 2011a).¹⁰ Postupuje a sílí „drolení“ oficiální globalizace. Její apologeti i mecenáši sice stupňují tlaky, ale různé protiproudy (deglobalizace, glocalizace či fragmentace) a různorodá anti- a alterglobalizační hnutí posilují.

⁷ Standardní koncepce vývoz výrobního kapitálu (přibližně přímé zahraniční investice) vysvětlují poptávkou po tomto. Obvykle se předpokládá, že směřuje hlavně do rozvojových a transitivních ekonomik, kde řeší nedostatek vlastního kapitálu. Toto jednostranné pojetí svádí k závěru, že vývoz kapitálu mezi vyspělými zeměmi či ze zemí rozvojových a transitivních, hraje okrajovou roli. Ve skutečnosti je tomu spíše naopak (srov. Heczko, 2011 aj.). Vývoz kapitálu se řídí především potřebami jeho zhodnocení. Pokud se v zemích vyspělých podmínky pro zhodnocení zhoršují, tento směřuje do zemí jiných. S tímto souvisí i dovoz pracovní síly z méně vyspělých zemí a problematika mezinárodní migrace, která je i demograficky podmíněna. Migrace vyhrocuje další problémy atd.

⁸ Jeden z propočtů vede k závěru, že z vývojových tendencí míry zisku po II. SV za průmysl USA, Německa a Japonska vyplývá, že žádná z těchto nevykazovala jediný sestupný trend. Rozlišeny mohou být tři fáze. Během první, trvající do počátku 60. let, míry zisku dosahovaly nejvyšších úrovní. Následuje fáze poklesu, trvající cca do začátku 80. let. Třetí fáze je charakterizována opětovným obnovováním růstu míry zisku a má trvat prakticky dosud, ovšem úrovní z první fáze dosaženo nikde nebylo. Skutečný vývoj míry zisku přitom odráží tyto tendence, ale i různé fluktuace. Existují další propočty, mnohdy však naznačené fáze přímo nepopírající. Jistá shoda existuje též v tom, že např. pokles míry zisku od poloviny 70. let do začátku 80. let nebyl výsledkem růstu mezd. Příčina poklesu bývá spojována s rostoucím organickým složením kapitálu. Srov. Mandel, 1995 apod.

⁹ Např. období vymezené vysokými mírami zisku je možné nazírat coby jeden z nejdelších „boomů“ v historii kapitalismu. Téměř se zde „vytratil“ střednědobý hospodářský cyklus (redukce tendence k periodickým krizím, i redukce vzestupného tlaku organického složení kapitálu, bývá vztahováno k narůstání podílu zbrojní výroby během 50. a 60. let), bylo dosahováno tzv. plné zaměstnanosti a rostla životní úroveň. S tendencí k poklesu míry zisků v 60. letech se objevují odlišné jevy a problémy, včetně krizí 70. let. Nový soubor jevů přináší také fáze obnoveného růstu míry zisků, včetně příklonu k neoliberalismu, zahrnujícímu liberalizaci národních ekonomik a uvolnění pohybu kapitálu. Patří sem též vývoz výrobního a obchodního kapitálu. Analýzy vedou k závěru, že jedním z určujících faktorů vývoje ekonomik se opět mohou stát „závody ve zbrojení“ (srov. Krugman, 2009).

¹⁰ World Economic Forum k aktuálním globálním rizikům řadí: 1) bezpečnost kyberprostoru; 2) stárnutí, růst populace a zmenšování rodin; 3) zabezpečení zdrojů a jejich cenový vývoj; 4) zpomalování globalizace vzhledem ke ztrátě vlivu USA; 5) zbraně hromadného ničení. Proti „zpomalování globalizace“ lze ovšem argumentovat např. přijetím Ruska do WTO nebo chystanou fiskální a politickou unií EU atd. O zpomalování procesů globalizace, resp. určitém obratu kolem roku 2000, se hovořilo už ve spojení s cyklickým poklesem hospodářské aktivity v USA a následně jinde (Francie, Japonsko, 2001-01 atd.). Za signály obtíží globalizace byla považována stagnace mezinárodního obchodu, pokles přímých zahraničních investic či problémy s ratifikací tzv. evropské ústavy. A jistým důkazem může být i celá uplynulá „ztracená dekáda“ (srov. Heczko, 2011 aj.).

Hledány jsou alternativy¹¹, nicméně ke konsolidaci adekvátního subjektu systémových změn nedošlo a globální elity jsou v podstatě schopny celý globální systém zatím ještě kontrolovat (srov. Švihlíková, 2010).

I aktuální krize nutno vsadit do rámce ambivalentních, multidimenzionálních, procesů globalizace, probíhajících diferencovaně na různých úrovních, kdy dochází k propojování a růstu závislosti i k asymetriím a rozpornostem. Samotná globalizace je termín pro všestranné sjednocování světa. Vedle rozměru ekonomického má též dimenzi technologickou, politickou, sociální, kulturní i hodnotovou (Sirůček, 2007a,c, 2008a; Sirůček, Heczko, 2006a; Švihlíková, 2010).¹² Odlišovat zde nutno procesy globalizace ve smyslu objektivního civilizačního trendu (rozvoj výrobních sil aj.) a její historicky podmíněnou, a zatím jedinou, neoliberální podobu.¹³

Globalizace je taktéž mocnou ideologií (která sjednocování světa odráží ve vědomí) a apologetikou i skalní „vírou“ („*globalismus*“).¹⁴ Propojení světa přitom může zprostředkovat účinnější využívání přírodního, technického, vědeckého a kulturního potenciálu a bohatství. V tomto ohledu lze globalizovaný vývoj vcelku nazírat v souladu s cíli budoucí socialistické společnosti. Coby civilizační trend, resp. součást civilizačního pokroku, lze mnohé z procesů soudobé globalizace¹⁵ vnímat jako nevyhnutelné. A v zásadě coby progresivní proces, který byl v hrubých rysech očekáván klasiky již v „*Manifestu*“ (srov. Heller, Neužil a kol., 2011).

Procesy vědecko-technické revoluce ukončily industriální fázi kapitalismu a posunuly příslušné výrobní síly na kvalitativně nový, vyšší stupeň technologií, spojených zejména s informatizací a využitím počítačových technologií (podrobněji Sirůček a kol., 2007). Jádrem globalizace přitom spočívá právě v technologicko-ekonomické sféře a má mnohostranné, i rozporné, dopady na ostatní subsystémy, které obvykle zaostávají (Sirůček, Heczko, 2006a,b).

U soudobé globalizace jde o dynamické a nerovnovážné procesy, nabývající na intenzitě od 60., resp. 80. let 20. století. Jedná se o další fázi procesů na různých úrovních, s různou intenzitou probíhajících odpradávně.¹⁶ Identifikovány bývají různé „*vlny*“ globalizace: První 1870–1914, druhá 1954–80 a třetí (1980–cca 2005), která se liší novými trhy (bankovníctví, pojišťovnictví, doprava aj. s globálním propojením, globálními spotřebitelskými trhy s globálními značkami), novými nástroji (internet, mobilní telefony, sítě médií), novými aktéry (WTO, transnacionální korporace, sítě NGO, bloky typu EU, NAFTA, G7), novými pravidly a normami (s důrazem na tržní principy, deregulaci a privatizaci, globální konvence, široké přijímání kapitalistické demokracie i tzv. lidských práv s již globálními donucovacími mechanismy). Vlna rychlé, a akcelerující, globalizace od 80. let byla spojená s pádem socialistického bloku a návratem k idejím doktríny „*laissez-faire*“,

¹¹ Inspirace jsou hledány v idejích samosprávy (Heller, Neužil a kol., 2011), ale též např. v předkapitalistických formacích a institucích (občiny, cechy), družstevním, gildovním či svěpomocném hnutí, v „*osvobození peněz od úroku*“, ve společensky odpovědném, etickém a ekologickém jednání atd. Mnohdy ovšem v silně utopickém duchu „*ekonomického romantismu*“, s přehlížením soukromovlastnické podstaty globálního tržního systému, ovládaného a formovaného velkými a mocnými hráči. A to včetně podléhání iluzím o tzv. nepolitické politice, o všespasitelnosti tzv. občanské společnosti a možnostech participace nebo eticky a společensky odpovědném jednání v globální tržní džungli. I včetně pohádek o hodných bankéřích nehledících na zisk. Srov. text N. Johanisové „*Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem*“ (Volary, Stehlík 2008. ISBN 978-80-86913-05-6).

¹² K rozměrům a charakteristikám soudobé globalizace podrobněji Sirůček, 2007a,c, 2008a,b; Sirůček a kol., 2007; Sirůček, Heczko, 2006a. Zde též k objektům a subjektům globalizace, konfrontaci různých pojetí, vnímání a hodnocení globalizace, nestabilitě její současné etapy, scénářům možného vývoje atd. (srov. Švihlíková, 2010).

¹³ Vymezení objektivně civilizačních příčin a kořenů soudobé globalizace, s odlišením od stávající kapitalistické formy (včetně úvah o tom, že lze prognózovat prohlubování rozporu mezi kapitalistickými vlastníky a vysokým managementem, který získává parazitní rysy a motivací i jednáním připomíná řídicí aparát tzv. protosocialismu v jeho závěrečných etapách vývoje) obsahuje též studie J. Hellera & kol. (Heller, Neužil a kol., 2011).

¹⁴ I. M. Wallerstein konstatuje, že po II. SV byla obecně velebena tzv. ideologie rozvoje. V 70. a především 80. letech se situace mění a jako univerzální akademické zaklínadlo a módní pojem začíná fungovat ideologie globalizace. Náhle byli všichni osvíceni, předtím opěvovaný rozvoj je označen za viníka a proměňuje se optika i prostředky. Najednou je odsuzován růst domácího průmyslu coby protekcionismus, úsilí o budování státu jako přebujelá byrokracie, finanční pomoc Jihu jako peníze vyhozené oknem, státem sponzorované struktury (včetně „*mrhání*“ ve veřejném školství či zdravotnictví) jako překážky soukromým podnikatelským aktivitám. Přímou z definice se všechny státní podniky staly neefektivní a rychle musely být zprivatizovány, povinností je orientace aktivit na vývoz a začaly být odstraňovány regulace a překážky pohybu kapitálu. Vše v duchu blahodárnosti a efektivnosti tržních řešení, které jsou fetišizovány a prezentovány coby dogma (viz Sirůček 2008b, 2009b aj.).

¹⁵ Politická globalizace je však často ztotožňována s politickou globalizací kapitalismu. Tato bývá i maskujícím označením pro vnucování určitých hodnot, kultury, způsobu života a institucí jiným (coby eufemistické označení pro imperialismus). Globalizace přitom mění politickou tvář světa a politika se zároveň stává nástrojem prosazování nebo naopak pokusů blokovat a omezovat globalizaci (Sirůček, 2007a,c; Sirůček a kol., 2007).

¹⁶ Zdůrazňovány bývají dvě výrazné tendence pozorovatelné ve vývoji světové ekonomiky již přes 150 let, doprovázející procesy globalizace. První je spojována s procesy koncentrace a centralizace výroby, jádrem druhé je proces transnacionalizace. K výše uvedenému, resp. k datováním, etapizacím (a příslušným charakteristikám) procesů globalizace podrobněji viz Sirůček 2007a,c, 2008a,b; Sirůček a kol., 2007; Sirůček, Heczko, 2006a,b.

včetně deregulací a liberalizací uvnitř EU. Vše pod kontrolou a v zájmu velkých korporací – včetně další vlny slučování firem atd. (blíže Sirůček 2007a,c, 2008a; Sirůček a kol., 2007 aj.).

Zlomem se stává vypuknutí světové finanční krize v roce 2008 a následný krizový vývoj. Globální ekonomické krize však do roku 2007 již zrály. Mezi konkrétními příčinami je uváděno oslabování konkurenceschopnosti a nízká míra úspor v USA či nerovnováhy díky liberalizaci mezinárodního obchodu. K hlavním tendencím ve světové ekonomice je řazeno „*soupeření konkurence kvalitativní s konkurencí levnou prací*“. Za klíčové pro „*kvalitativní, znalostní konkurenci*“ je pak označováno vytváření a osvojování si znalostí – s důrazem na vědu, výzkum a vzdělávání, včetně terciárního vzdělávání nebo aplikace solidárního principu i v oblasti vzdělávání. Protikrizovaná opatření by měla překonávat asymetrie a nevyváženosti liberalizace světového obchodu i znamenat obrat od neudržitelného, převážně kvantitativního růstu, k růstu „*kvalitativnímu, založenému na zvyšování znalostí*“ (Pick, 2010).

Aktuální globální krizi, která je však především „*krizí Západu*“, předznamenávají finanční a ekonomické krize, které za poslední čtvrtstoletí vznikaly především mimo nejvyspělejší svět (Heczko, 2011). Krize v Asii a Latinské Americe z 80. a 90. let se stávají předzvěstí problémů i jinde a měly varovat (ale nevarovaly) před nebezpečími a úskalími vývoje globální ekonomiky (Krugman, 2009¹⁷). Nejenom ve vyspělých zemích typu USA lze za epicentrum problémů označit sektor tzv. stínového bankovníctví, jehož význam pronikavě vzrostl, leč nepodléhalo takové regulaci jako např. konvenční banky. Stále důležitější roli přitom hrají finanční inovace¹⁸, které představují významný prvek kapitalistické ekonomiky již prakticky od jejich počátků.¹⁹ Intenzita finančních inovací prudce sílí po roce 2000 (a v řadě aspektů si tyto „*žijí vlastním životem*“) a dokladuje růst váhy finančního sektoru. Jeho nebývalý rozvoj je zaznamenán v 80., a částečně i 90. letech, a především v první dekádě 21. století. Jsou vyvíjeny instrumenty umožňující sdílení rizikovosti mnoha aktiv najednou a nastává i „*zlatá éra*“ finančních derivátů aj. „*Boom*“ finančních inovací je spojen s rozvojem informačních a komunikačních technologií a též úzce souvisí s demontáží regulačního rámce, který byl uveden do chodu zejména po zkušenostech z krize 30. let. Nové finanční deriváty ovšem nepřispěly k makroekonomické stabilitě ani k pozitivnějšímu průběhu cyklu. Finanční problémy a krize spíše umocnily či spoluvyvolaly. Jejich nevýhodou je i „*riziko náklady*“ atd.

Hluboké rozpory se projevíly taktéž při hledání cest řešení krize např. v kontextu fóra G20. Proti sobě stojí zájmy „*rozvíjejících se trhů*“ a zemí „*Západu*“ (USA, EU a Japonska). Pokusy o řešení (např. cestou fiskálních stimulů nebo kvantitativního uvolňování) měly však pouze dočasné dopady a nebyly spojeny se zásadnějšími změnami ekonomiky, a v mnohém ani se změnami politik. Dořešeny dosud nejsou ani zásadní otázky regulace finančních trhů, včetně ratingových agentur a omezení spekulací. Na závažnosti, ani hloubce problémů nic nemění ani tzv. „*křehké oživení*“ – ve smyslu eufemistického označení pro velmi slabý růst, nicméně při absenci dlouhodobějšího růstového impulsu (Švihlíková, 2010 aj.).

Zásadnější ekonomická obnova se na „*Západě*“ zatím nekoná. A národní státy stále více svírají ze strany monetární „*všemocné*“ finanční trhy, a ze strany fiskální i obrovská dluhová břemena, a to v situaci, kdy dluh stále méně stimuluje růst (Foster, Magdoff, 2009). Mírné oživení spojené s rokem 2010 brzy ochladlo a krizové příznaky se v roce 2011 navracejí, ovšem v jiné podobě než v roce 2009. Namísto velkých propadů a „*globálních šoků*“ jsou hlavním tématem strukturální aj. obtíže, s vizí „*přešlapování*“ a stagnace na deset let, ale i déle. Příčiny krizí, ani krize samotné, překonané nebyly. Potvrzuje se, že se však nejednalo o pouhou standardní cyklickou krizi, spojenou s relativní nadvýrobou. Kořeny krizí jsou hlubší, systémové a jsou spojeny s novými jevy v globální ekonomice, resp. globalizaci.

Spolu s dnešními krizemi se navrácí téma globalizace a hlavně její neřešené rozpory. Zatím marně jsou hledány cesty alespoň zmírnění vážných problémů nestabilit a disfunkčnosti finančního světa (a finanční architektury na globální úrovni), strukturálních přeměn a konkurenceschopnosti, asymetrií světového obchodu či trvale udržitelného rozvoje. Přičemž jiné reakce a „*léky*“ na krize jsou spojeny s vývojem a politikami v USA, EU, Číně, BRIC(S) aj. Bude docházet k dalším změnám poměrů sil ve světě i k zostřování mezinárodních vztahů (včetně přerozdělování zdrojů – viz Libye apod.), s odrazem v ekonomice i politice.

Někteří coby zlomová přitom nazírají 70. léta 20. století a následné tažení neoliberalismu (srov. Duménil, Lévy, 2011). Kritické analýzy hlubokých proměn světové ekonomiky (nadvláda finančního sektoru, moc nadnárodních firem, nové podoby spekulací či vzestup zemí BRIC) nastolují závažné otázky perspektiv

¹⁷ Nejen P. R. Krugman v keynesovském duchu dokladuje možný „*návrat ekonomiky deprese*“ a nachází řadu paralel s Velkou krizí 30. let. Apeluje na potřebu jednat v globálním měřítku. A na nutnost reformy s přísnějšími regulacemi finančního sektoru, včetně tzv. stínového bankovníctví. Finanční trhy nestačí moralizovat, ale je třeba tyto zkrátit. Nicméně ani on mantinely standardní ekonomie příliš nepřekračuje (Krugman, 2009 aj.). A i jeho úvahy dokladují tradiční polovičatost a oportunistus sociálně-demokratických přístupů a problematičnost tzv. třetích cest. Soudobé sociální demokracie jsou též i nástroji globálního kapitálu a pod pláštíkem „*konformní kritiky*“ fakticky praktikují neoliberální politiku „*zleva*“. A nejenom jim chybí skutečná a přitažlivá vize.

¹⁸ Zejména produkty s rozdílnou úrovní tzv. sekuritizace. Jde o rozptylování rizikových aktiv a jejich úplné či částečné nabalování na aktiva, která s nimi nemusí žádným způsobem souviset (srov. Krugman, 2009).

¹⁹ Za předchůdce moderních kritik finančních inovací lze označit např. R. Hilferdinga (viz Sirůček, a kol., 2007).

globálního systému. A vyvracejí falešný optimismus, že probíhající krize jsou jen krátkodobým a pomíjivým jevem na jediné správné cestě k prosperitě (viz Švihlíková, 2010).

Přibližně od 90. let globalizace akceleruje a její rozpory dokumentují omezenost neoliberálních dogmat a tržně-kapitalistického rámce. Od 90. let se globalizace vyznačuje především dominancí nadnárodních společností, postupující liberalizací a rozevíráním nůžek mezi bohatstvím a chudobou (Sirůček, 2007c, 2008a apod.). Efekty ziskově orientovaných procesů globalizace vedou k nebývalému prohlubování nerovnoměrností vývoje. Obdobně jako u krize 30. let se ukazuje, že fatálně selhává kapitalismus založený výlučně na roli trhu (srov. Krugman, 2009; Pick, 2010). Narůstající rozpory ve stávajících mantinelech řešitelné a dlouhodoběji udržitelné již pravděpodobně nejsou. Víze socialistické (resp. nekapitalistické, srov. Sirůček, 2008a) budoucnosti, resp. konec kapitalismu, ovšem nenastane automaticky.

K nejcharakterističtějším rysům současného vývoje nejen v zemích tzv. euroamerické civilizace náleží zvyšování rozdílů a nerovností v příjmech a majetku. Globalizace nevede k větší rovnosti a spravedlnosti. A nic na tom nemění, že např. dnes se ekonomicky daří Číně, Indii, Turecku nebo řadě afrických zemí a Evropa i USA mají vážné hospodářské problémy. Mění se pouze povaha nerovností. Od koloniálních časů až cca do poloviny 90. let stále rostla nerovnost mezi státy, mezi různými tempy jejich ekonomického vývoje. V současnosti však mnohé tzv. rozvojové země rostou rychleji než ekonomiky „Západu“. Ovšem trendem po celém světě je přitom zvyšování vnitrostátních nerovností. Celková míra nerovností stoupá a k viníkům náleží i „globální pravidla hry“. Jsou neprůhledně konstituována a nastavena ve prospěch těch nejbohatších. Pomocí nich úzká „globální elita“ prosazuje své zájmy na úkor ostatních. A ve světě, který bohatne, roste celková míra nerovnosti a přibývá i chudých.

„Rozevírání nůžek“ je patrně též v zemích střední a východní Evropy a v řadě aspektů již mnohde atakuje hranice sociální únosnosti. Nárůst diferenciací se přitom dotýká všech zemí, které aplikovali privatizační, deregulační politiky (včetně likvidace sociálních ochranných systémů) a rady institucí typu MMF, SB apod. Naznačené procesy jsou zakořeněné v podstatě kapitalistického systému, což potvrzuje i jejich prudký nárůst po odstranění socialismu v Evropě a zahájení kapitalistické transformace. Globální rozpory a nerovnosti zesilují migrace, eskalují sociální konflikty a jsou hledány další cesty pro řešení problémů s vývojem míry zisků. Globální problémy různých dimenzí (viz Sirůček a kol., 2007) jsou vzájemně provázány a fatálně se vyostřují nebezpečí „globální smrti lidstva“.

Naplnila se četná varování před financializací a „kasinovým charakterem“ globálního kapitalismu, stále parazitnějšího a militantnějšího (Foster, Magdoff, 2009). Došlo ke zřetězení řady ekonomických bublin, kdy specifická krize – ve srovnání s předchozími periodickými – ztěžuje odhady (Krugman, 2009 aj.). Sílí tendence kapitalismu k totalitě a tento již nemusí nikterak skrývat svou podstatu a sobectví, neboť zmizel účinný protitlak socialistického tábora. Nejen zde lze konstatovat význam existence světového socialismu, resp. systému tzv. protosocialismu (Heller, Neužil a kol., 2011). Vedle jeho vnitřních pozitiv, patrných v mnoha zemích a především v sociální sféře, lze připomenout, že tento pozitivně ovlivnil celý svět (porážka fašismu, zlepšení sociální situace lidí práce na Západě, včetně sociálního státu atd.).

Podstatné proměny dnes již globálního kapitalismu nezrušily jeho základní rozpor, vztah mezi vlastníky výrobních prostředků a jimi vykořisťovanými námezdními pracovníky. Pouze je překrýváno novými, složitějšími a méně transparentními, vlastnickými aj. sociálními strukturami. V jeho důsledku pokračuje třídní polarizace společnosti, růst relativní chudoby na jedné straně a pronikavý růst bohatství na straně druhé – v měřítku národním i globálním. Došlo ovšem k porušení relativní rovnováhy mezi prací a kapitálem oproti poválečnému období, směrem k jednoznačné dominanci kapitálu. Krize mají chronický charakter (Sirůček, 2009a,b,c) a nejenom v českých realitách je též důležitý i souběh vnějších a vnitřních faktorů. Narůstající rozpory umocňuje anonymita a neprůhlednost vlastnictví či institucionalizované investování. Politika neoliberalismu deregulacemi uvolnila pravidla a znovu ustavuje primát financí. Tyto politiky umožňují expanzi a globalizaci kapitálu usilujícího o globální moc.

Mění se postavení hlavních globálních hráčů²⁰; proměňují se i „vítězové a poražení“. K „vítězům“ náleží hlavně klíčové finanční korporace, které především způsobily finanční aj. krizi, byly státy sanovány²¹ a nyní tyto státy stále parazitněji vydírají, okrádají a v podstatě i ovládají.²² A na hluboké krizi vydělávají. Jedná se o

²⁰ Viz např. problémy vícepolárního či bezpolárního světa, vzestupu Číny a zemí BRIC(S), propadů Evropy i USA (včetně „dedolarizace“ světové ekonomiky a krachu Eurozóny), degenerace a kolapsu Západu, krize jeho hodnot, vyprázdňování ideologií i pragmatických „deideologizovaných“ politik (diktovaných zájmy aktérů finančních trhů) i pokrytecké diktatury politické (hyper)korektnosti. Diskutována je role vojensko-průmyslového komplexu a např. i to, že někteří (P. R. Krugman) dnes volají po „finančním ekvivalentu války“ (Velkou krizi 1929-33 definitivně ukončila až II. SV). Zde podrobněji viz Sirůček, 2004, 2007a,c, 2009c; Švihlíková, 2010.

²¹ Podle S. Žižeka globální kapitalismus tím, že si bankéři & co. po finanční krizi od roku 2008 vynutili miliardy od daňových poplatníků potvrdil, že je fakticky „socialismem pro bohaté“ (srov. Neužil, 2012).

²² Možnosti bankéřů podstatně zvýšily finanční inovace posledních desetiletí. Rozvoj informatiky přitom umožnil rozprostřít moc po celém globu a neoliberalismus deregulací uvolnil pravidla (srov. Krugman, 2009 aj.). Politici západního světa se dostali do područí bank a finančních institucí. A kde je „prootibankéřská“ levice ...?

nadnárodní ekonomickou, dominantně finanční sféru, včetně ratingových agentur a aktérů, resp. spekulantů obdobného rázu. Od jejich ekonomické moci se odvíjí moc politická, včetně faktické beztrestnosti, nepostižitelnosti i jejich vysoké mobility, a to i ve „virtuálním finančním prostoru“ (viz Švihlíková, 2010 aj.).

Dnešní vývoj je přitom silně nejednoznačný, plný nestabilit, turbulencí a protitrendů a nabývá v neposlední řadě též i na značné dramatickosti.²³ Není např. vůbec jisté, zda v dohlednu dojde k dlouhodobějšímu vzestupu v globálním měřítku. Objevují se různé, často varovné (i katastrofické či přímo apokalyptické²⁴) scénáře typu „refeudalizace“²⁵ vývoje, nezvladatelného nebo i záměrně nastolovaného a následně řízeného chaosu, rozpadu EU i USA, válečných střetů; otevřená je otázka globálních klimatických změn atd. O budoucnosti rozhodne i to, jakými způsoby, a zda vůbec, budou řešeny aktuální ekonomické a další obtíže.

Soudobou globalizaci možno přitom nazírat i coby další etapu ve vývoji kapitalismu, po předmonopolním, monopolním a státně monopolním stadiu. Diskutuje se o „globálním kapitalismu“ či o tzv. „ultraimperialismu“ coby jeho politické nadstavbě (Sirůček, 2001c). Existují další pojmání globalizace. Např. J. Keller upozorňuje, že globalizace je někdy mylně datována příliš brzy (antika, 19. století), jindy zase příliš pozdě (60. či 80. léta 20. století). Ve skutečnosti odlišuje její dvě fáze. První začíná po II. SV a v 50. a 60. letech probíhá v režii západních států, které se orientují na vývoz zboží a dovoz surovin z rozvojových zemí. Což zajišťuje zaměstnanost ve vyspělých zemích i umožňuje financování sociálního státu. Druhá fáze začíná po roce 1970 a v 70. a 90. letech probíhá již nikoli v režii západních států, nýbrž pod diktátem nadnárodních společností. Ekonomický vývoj působí proti zájmům sociálního státu, korporace praktikují přesuny výroby do třetích zemích, kde jsou nízké mzdy, dožadují se daňových prázdнин a různých dotací. Postupně tak soukromý zájem pohlcuje veřejný sektor. I mnozí další konstatují, že se nacházíme ve fázi likvidace sociálního státu. A varují před dalším odbouráváním jeho prvků, realizovaným i pomocí privatizace a komercionalizace systémů, které tyto úlohy dříve plnily (srov. Sirůček, 2008a,b, 2009b,c; Švihlíková, 2010 aj.).

První fázi globalizace lze cca ztotožnit se státně monopolním kapitalismem a druhou s „globálním kapitalismem“. Naznačené změny ve druhé etapě dovolují formulovat tři hlavní (leč nikoli jediné) cesty vývoje: 1) návrat k etatistickému modelu; 2) pokračující kolonizaci veřejného sektoru soukromým zájmem korporací s následnou „refeudalizací“²⁶ společnosti a rostoucím vlivem mafiánských struktur a 3) spojení těch, kdož sdílejí společnou nejistotu, spojenou s neoliberální globalizací (snaha o alternativní, kooperativní globalizaci apod.).²⁷

Dekády protikladů a megatrendy vývoje²⁸

Na období 2000-10 lze nahlížet různě, nicméně hodnocení – ani další výhledy a scénáře – příliš optimistické vesměs nebývají. Např. německý pohled hovoří o „ztracené dekádě“²⁹ (včetně „globální blbě nálady“ přenesené z USA na celý Západ, problémů EU a EURO, krize spojené s Lisabonskou smlouvou, nárůstu byrokratizace a deficitů demokracie v EU). Americkou optiku reprezentuje termín „pekelné desetiletí“ (včetně traumatu 11. září, vysilujících válek, série ekonomických krachů a splasklých bublin, roztržky s Evropou, finančních krizí, problémů dolaru, recese, „obamománie“, ale i deziluzí z fiktivních „změn“).

Jiné studie zdůrazňují sice další růst propojenosti a informovanosti světa, rozšíření liberálně-kapitalistické svobody, ale i silné nerovnoměrnosti rozdělení bohatství, posuny moci a peněz ze Západu na Východ a částečně

²³ Objevují se i přirovnání např. k „rudolfínské době“, která pro někoho mohla též být „zlatým věkem“. Ovšem tehdejší lidé, včetně samotného císaře, stále úzkostněji propadali pocitům, že jejich svět (který procházel prudkými změnami) se propadá a řítí do chaosu. A nikdo tomu neumí čelit. Celospolečenské napětí vyústilo do třicetileté války ... Mnozí dnes konstatují, že „nějaká katarze je zřejmě již na dosah“ – dodávají ale, že „není vůbec jasné, jakou bude mít podobu, a kdo bude jejím nositelem“. Otázkou je, zda levice bude pouze přihlížet ...

²⁴ Dějinný optimismus vyplývající z marxistické metodologie, ideje pokroku a humanistických vizí (včetně např. očekávání vývoje směrem k překonání současných národů díky globalizaci ekonomiky, prolomení uzavřenosti národních trhů, pohybu pracovní síly i kapitálu atd. a směřování k celoplanetární pospolitosti) by neměl vést k přehlížení reálných nebezpečí a silných hrozeb pro lidstvo. Falešný optimismus mírní i text Švihlíková, 2010 aj.

²⁵ Ozývá se i volání po návratu k původním křesťanským hodnotám, před osvícenectví. Právě z jeho kořenů mají totiž vyrůstat systémy kapitalismu i socialismu, které v tomto ohledu nemají být až tak principiálně odlišné.

²⁶ Objevuje se např. termín „kyberfeudalismus“ (u nás V. Cílek, J. Keller). Varováno je před narůstající velkou společenskou nerovností, kdy středním vrstvám příjmy klesají či stagnují a vyšším značně rostou. Proměňují se vztahy v zaměstnání a mnozí lidé, i ve vyspělých zemích, se ocitají v pozici novodobých nevolníků. Stále více nesvobodný reálný život je přitom kompenzován mystickým kyberprostorem (typu Facebooku), který se jeví zdánlivě svobodný. Vývoj tudíž má směřovat v reálném životě k feudalismu a v době volna ke kybersvobodě.

²⁷ Srov. s níže naznačenými scénáři vývoje. Podrobněji viz Sirůček, 2008a,b; Sirůček a kol., 2007 aj.

²⁸ Pracovní verzi této subkapitoly viz Sirůček, 2012a.

²⁹ O „ztracené dekádě“ (dekádě bez růstu, dekádě permanentních škrtů a záchranných balíčků či o dlouhé a bolestné „hnisavé“ krizi) se ovšem nezdá hovořit též v souvislosti s predikovaným vývojem nejenom Evropy na následující období, které má být podobné problémům Japonska v 90. letech (srov. Krugman, 2009).

i ze Severu na Jih (viz vývoj zemí BRIC, koncept „*Chimeriky*“ atd.).³⁰ Opomíjen nebývá světový terorismus (a kontroverzní války s ním), stále parazitnější financionalizace světa i „*znárodnění bankrotu kapitalismu*“ (srov. Foster, Magdoff, 2009). Mnohdy je též kriticky zmiňována neudržitelnost konceptu kvantitativního růstu (včetně tzv. růstového imperativu) a plýtvání³¹, různé konsekvence elitářského konsensu a systému „*globální monetokracie*“ nebo příběh globálních klimatických změn a jejich možných důsledků (viz Heczko, 2012) a další globální ohrožení celého lidstva a planety.

Varovně připomínány jsou stále globální problémy a jejich provázanost, včetně rizika i relativně rychlé „*globální smrti lidstva*“.³² Globální problémy mohou vést ke globální katastrofě lidstva, což se netýká zdaleka jen globální války. Vedle hrozby nukleární katastrofy či jiné války existuje hrozba ekologická, která se neomezuje jenom na globální oteplování, ale též i na ubývání pitné vody nebo čistého vzduchu. Dále se hovoří např. o hrozbě populační, epidemické či hrozbě narkomanická, spočívající v nebyvalém rozmachu drogových závislostí.

Úplný kolaps civilizace („*konec světa*“) je ale obvykle pokládán za nepravděpodobný. Nicméně témata apokalypsy a společenských kolapsů jsou nastolována stále častěji. I zde významnou roli sehrávají média a reklama, kdy tady jde v neposlední řadě o výnosný byznys. Současně přibývá varování, že vývoj v poslední době ukazuje na pomalý a „*plíživý*“ nástup skromnějších časů. Může přitom docházet i k náhlým skokům, a to většinou směrem dolů. A lidé si na zhoršené podmínky postupně zvyknou a začnou tyto považovat za normální (viz dopady proměn klimatu, prudkého zdražení ropy, potravin aj., bankrotů institucí i zemí atd.).

Pro rok 2012 zpráva World Economic Forum (viz Global Risks 2012) sumarizuje několik desítek hlavních rizik v pěti základních oblastech. Řešení naznačuje ale vlastně pouze v kontextu formulace příslušných rizik v případových studiích. Varuje ale přitom, že rozporů a problémů je mnoho a jsou vzájemně propojené.³³ Níže identifikovaná rizika jsou odborníky považována za velká, ale i za pravděpodobná v horizontu následujících deseti let.

V ekonomické oblasti jsou za nejvíce rizikové fenomény pokládány nerovnoměrnost příjmů mezi bohatými a chudými a nerovnováha mezi dluhy a příjmy, na úrovni států i domácností. Rizika o něco menší se týkají volatility cen potravin a energií a opakujících se krizí likvidity. V oblasti životního prostředí jsou jako nejzávažnější problémy identifikovány narůstající koncentrace skleníkových plynů v atmosféře a neschopnost zvládat klimatické změny. Dále jde o snižování úrodnosti půd a narušení vodního hospodářství celé Země. Varování se týká též nezvládnuté urbanizace měst, projevující se růstem okrajových částí. K menším, ovšem nikoli zanedbatelným, rizikům experti řadí nové kmeny bakterií odolných proti antibiotikům či možnost slunečních bouří, citelně narušujících dopravu a komunikace.

Sféra geopolitická má být ohrožena hlavními rizikovými faktory, které se týkají koncentrované a cílené korupce, existence „*křehkých*“ států na pokraji rozkladu a terorismu. Za riziko je označována též absence koordinace mezi státy a neexistence světové vlády. V oblasti sociální je na nejvyšším místě uváděn nedostatek vody a nedostatek potravin. A s tím jsou následně spojována rizika další – náboženský fanatismus, nezvládnutá migrace, zranitelnost vůči epidemiím a problémy plynoucí ze stárnutí populace. Technologické sféře vévodí riziko v podobě kyberútoků a dále událostí typu zhroutil infrastruktury, dezinformačních kampaní nebo masivních krádeží dat. Riziko představují též dopady nanotechnologií (ale i dalších technologií) či zranitelnost v zásobování minerálními zdroji atd.

Kriticky dnes poukazováno též bývá na „*kapitalismus puštěný ze řetězu*“ a na to, co „*udělalo divoké zvíře kapitalismu s větší svobodou, kterou mu v polovině sedmdesátých let dali neoliberálové*“ (Glyn, 2007).³⁴ Ohledně klíčových trendů a rizik A. Glyn hovoří, a to ještě před globální finanční krizí, o třech hlavních tématech. Jde o nebezpečí ekonomické nestability vyplývající z expanze a složitosti finančního sektoru. Druhým jsou dopady globalizace a zejména vzestup Číny. Třetím je celosvětový růst nerovnosti a hrozba visící nad

³⁰ V tomto kontextu viz prameny in Sirůček, 2007a, 2007c; Sirůček, Heczko, 2010. Též srov. Švihlíková, 2010.

³¹ Různorodé představy o trvalé udržitelnosti se zatím nerealizovaly a v podstatě ani nerealizují (Sirůček, 2000b). K nejméně rozpracovaným přitom náleží koncepce tzv. „*rudo-zelené*“, existují-li vůbec (srov. Dolejš, 2010; Heller, Neužil a kol., 2011 nebo další studie CSTS ÚV KSČM či thing-tanků spojených s ČSSD).

³² Ke globálním problémům, jejich klasifikaci i proměnám pořadí závažnosti blíže Sirůček a kol., 2007.

³³ Globalizovaný svět je stále více propojený a tím i více zranitelný. Koncepce moci se posouvá z fyzické do virtuální sféry. Sílí varování před „*ztracenou generací*“ mladých, pro něž chybí adekvátní uplatnění. Roste nespokojenost mladých po celém světě, kteří se nemohou prosadit, ale ani systém změnit. Nové možnosti rychlé veřejné mobilizace mohou přitom umocňovat projevy frustrace, jejich rychlé šíření i nezvladatelné výbuchy.

³⁴ Neoliberalismus měl dosáhnout nejenom politického, ale i ekonomického „*úspěchu*“. Podařilo se mu zvrátit trend stoupajícího podílu mezd a platů na hrubém národním důchodu. Změna poměru sil mezi prací a kapitálem má být jedním ze základních rysů vývoje za posledních třicet let. Neúspěch neoliberální politiky pak spočívá v tom, že nedokázala zvýšit tempo růstu světové ekonomiky jako celku ve srovnání s obdobím 1973-79, které bývá považováno za krizové. Reálné bohatství světa moc rychle neroste, zato se ale rozděluje stále nerovnoměrněji, takže většina lidí je na tom s postupem doby spíš hůře než lépe (blíže Glyn, 2007).

rovnostářskou politikou. Poslední téma Glynovi činí největší starosti a apeluje na politická opatření vedoucí k větší rovnosti, která v posledních třech dekádách utrpěla fatální rány.

Při úvahách o „*globálních makrotrendech*“ na rok 2012 a následující bývá nezřídka připomínáno, že mnohé klíčové trendy lze shrnout do oblastí, prolínající se s ekonomickými i technologickými aj. predikcemi. Jde o růst tzv. rozvojových zemí (v čele s BRIC a dalšími), po stránce populace a spotřeby, ale též nároků na výrobky a služby. Vyspělé ekonomiky řeší nepatrný růst a dluhové krize, rozvojové země se vracejí na původní úroveň a očekává se, že brzy porostou. Což bude mít další vážné důsledky též pro Evropu (sice stále „*bohatou, leč nerostoucí a stárnoucí*“) např. při zajišťování zdrojů či hledání nových konkurenčních výhod. Boj o trhy se vyostří, což je umocňováno nekončící ekonomickou krizí a silícími nejistotami.

Již v krátkodobém horizontu je tudíž očekáván nárůst protekcionismu, růst sociálního napětí a četné sociální nepokoje, nárůst nezaměstnanosti mezi mladými i narůstající rozdíl mezi poptávkou a skutečnými výstupy při vzdělávání. Predikováno je též zvýšení tlaku na „*ekonomičtější*“ alokaci zdrojů při výrobě potravin a vody, ovšem pod kuratelou zisku, což může rychle vést ke spekulacím a „*bublinám*“ i s těmito strategickými komoditami. Zřejmě dlouhodoběji poroste zájem o služby, s posuny důležitosti z výrobků na služby i u výrobních podniků. Optimističtější výhledy hovoří o růstu prostřednictvím „*inovací a tvorby nových trhů*“. Stávající technologie, včetně počítačů, se mají proměnit³⁵; větší důraz má být kladen na „*zelené technologie*“, vzhledem i k demografickému vývoji či vizi „*trvalé udržitelnosti*“. Otázkou je, do jaké míry bude toto nařízeno, a jaký tlak bude vyvíjen samotnými firmami. A to v situaci všeobecného šetření a škrťů, která drahým technologiím též spíše nenahrává.

V obecnější poloze k hlavním deseti trendům („*megatrendům*“) vývoje pro období 2000-10 možno, podle S. Heczka³⁶, řadit: nárůst financializace světa, rozvoj integračních procesů, rozmach mezinárodní migrace, multikulturaritu, multireligiozitu, zpomalení liberalizace mezinárodního obchodu, růst cen surovin a potravin, rostoucí nerovnoměrnost sociálního a ekonomického vývoje, návrat zbrojení a válek, morální relativismus. A prognóza deseti klíčových trendů na léta 2010-20, podle stejného autora, zní: 1) nástup globálních klimatických změn; 2) prohlubování globálních problémů; 3) krizový vývoj světové ekonomiky; 4) hrozba islamizace Evropy a světa; 5) hrozba nárůstu pravicového extremismu; 6) pokračování militarizace a válek; 7) boje a války o zdroje; 8) krize sociálního státu; 9) postmoderní krize politiky a morálky; 10) rostoucí vliv Číny, Brazílie, Indie a Ruska.

Podle vzoru západních prognostiků (a jejich spíše ovšem populárnějších prací) byl učiněn pokus o formulaci deseti „*megatrendů vývoje 2000-10*“ (Sirůček, 2004). Jednalo se o: 1) opožděný a pozvolnější nástup kvalitativně nových technologií, resp. specifická nového dlouhodobého K-cyklu; 2) ohrožení globální stability zostřením globálních problémů; 3) prohlubování nerovnoměrností vývoje, globalizace chudoby a silící odpor proti stávající neoliberální podobě globalizace; 4) rozšíření deregulovaného trhu do všech částí světa a nepřekročitelné mantinely při prosazování trvalé udržitelnosti; 5) vyprázdňování velkých politických ideologií v čele s dříve dominantním liberalismem a bezradnost tradiční levice i pravice; 6) ohrožení plynoucí z praxe tzv. univerzálních lidských práv, multikulturalismu, politické korektnosti a pozitivní diskriminace; 7) krize člověka a absence adekvátního subjektu systémových změn; 8) počátek konce hegemonie jediné globální supervelmoci; 9) postupné drolení evropské integrace a další propad Evropy; 10) pozvolný a zřejmě neodvratný nástup Číny, pokračující nárůst významu asijského regionu a počátek nového obrození Ruska.

Naplnění uvedených trendů je možno posuzovat různou optikou. Jednotlivé tendence a jevy spolu úzce souvisejí, jsou hluboce ukotveny ve fundamentech globálního kapitalistického systému a jejich platnost se neomezuje pouze na končící desetiletí. Je zřejmá kontinuita, ale v řadě aspektů i diskontinuita, s vývojem na konci 20. století. Nutno zdůraznit fenomén dříve akcelerující a později již i decelerující globalizace, narůstající krizi její neoliberální podoby, zesilování nerovnoměrností vývoje a zatím marné hledání realistických alternativ.

V tomto kontextu je možné pokusit se o pracovní nástin „*megatrendů vývoje 2010-20*“ v podobě: 1) pokračující přešlapování vyspělých zemí na rozhraní IV. a V. (nejenom technologické) dlouhé vlny; 2) technologické aj. zaostávání zemí semiperiferie a periferie světové ekonomiky; 3) stagnace světové ekonomiky, s mírnými růsty, hlubšími propady, resp. mnohorozměrnými, chronickými a vleklými krizemi; 4) neúspěšné pokusy o globální ekonomickou koordinaci, včetně zostřování konkurence, rivality, protekcionismu a nejen ekonomického nacionalismu; 5) vyhrocující se konflikty (včetně sociálních střetů spojených s dalším omezováním zaměstnanosti, likvidací sociálního státu i přechody k autoritativnějším metodám vládnutí), válečné střety, nepokoje, boje o strategické suroviny; 6) rozříštěné tápání ohledně alternativ k ziskové individualistické globalizaci, kvantitativnímu růstu a plýtvání, s pozvolným „*probouzením globálního lidu*“; 7) pokračující kolonizace politiky a veřejného prostoru, včetně privatizace politických hnutí a stran na všech

³⁵ Změnit se má též práce s počítači (proměny jejich ovládnutí ve směru posunu od „*počítačové otročiny*“, upínající práci na jedno místo, k větší „*pracovní svobodě*“, obsah se přesouvá z jednoho zařízení do mnoha rozličných, automatizovaná „*těžba*“ užitečných informací z množství dat formou infografiky či nástrojů business intelligence apod., v neposlední řadě bude přibývat uživatelů těchto technologií z rozvojových zemí atd.).

³⁶ S využitím šířeji nepublikovaných materiálů S. Heczka (srov. Sirůček, 2004; Sirůček, Heczko, 2010 aj.).

úrovních; 8) stupňování krize západních ideologií a hodnot, na levici i pravici, včetně absence vizí, idejí i koncepcí a osobností; 9) „*labutí píseň*“ a další nevratné propady Evropy (včetně dominového efektu po rozpadu Eurozóny), oslabování velmocenských pozic i ambicí USA a pokračující degenerace a úpadek celého Západu; 10) utváření nových globálních center s rostoucím vlivem Číny, Brazílie, Indie, Ruska aj. (srov. Holubec, 2009; Krugman, 2009; Švihlíková, 2010).

Globalizace a soudobé krize ve světle dlouhých vln

Nestability a problémy současné fáze globalizace, nejednoznačnosti ekonomického sociálního i politického aj. krizového vývoje, protitrendy ztěžují predikce, včetně formulování scénářů pomocí instrumentaria inovačních dlouhých K-vln.³⁷ Připomeňme, že pozornost je zde věnována dlouhým K-vlnám, resp. cyklům³⁸ tzv. „*kondratěvovsko-schumpeterovského*“ typu v makroekonomickém (a šířeji též i společensko-ekonomickém) vývoji kapitalistických tržních ekonomik s délkou kolem 50 let na základě agregátních údajů pro vyspělé země s počátkem cca v období první průmyslové revoluce. V inovačním prizmatu změny výrobně-silových charakteristik vytvářejí koridor vývoje (zásadní technologie jsou „*hnacím motorem*“ vývoje) – a na jejich pozadí lze objasňovat války, revoluční či monetární jevy, nikoli ovšem mechanicky a s přehlížením subjektivního faktoru či dialektiky zprostředkujících vztahů.

Statisticky doložitelná cyklická kolísání s periodicitou³⁹ cca 50 let bývají vysvětlována různě (viz Sirůček, 2001a,b, 2007a,b; Van Duijn, 1983). V duchu odkazu J. A. Schumpetera (Sirůček, 1999, 2007b; Valenta, 2001) lze vycházet z konceptu, že jde o následek zásadních změn v technologiích a technikách. Což je historicky prokazatelné a v zásadě to též odpovídá i materialistickému pojetí dějin, které za rozhodující prvek dlouhodobého rozvoje považuje rozvoj výrobních sil. Společenský vývoj je přitom nutno pojímat coby komplikovaný proces provázaných změn, kde bývá nejednoznačně definovat, co je příčinou, a co následkem atd.. Zásadní změny v technologiích a technice se postupně promítají do dalších společenských subsystémů (ekonomika, sociální struktura, hodnoty, politika⁴⁰) a do chování různých vrstev, jejichž pozice v systému se v důsledku změn rovněž mění (viz Sirůček, 2007a, 2008a,b aj.).

Dlouhých K-vln, založených na převratných inovacích, je možné využít i pro zarámování procesů globalizace. Někteří hovoří též o proměnách „*technicko-ekonomických paradigmat*“ (éra industriální revoluce, věk páry a železnice, věk elektřiny a oceli, věk aut a masové produkce, éra ITC technologií).⁴¹ Koncept

³⁷ Koncepci, včetně různých datování aj., uceleněji představují texty Sirůček, 2007a,b či Sirůček a kol., 2007; ve zkratkovité podobě viz např. Sirůček, 2008a,b, 2011. Ohledně historie zkoumání dlouhých vln a jejich hlavních milníků (N. D. Kondratěv, J. A. Schumpeter či F. Valenta, včetně též i marxistických kořenů, resp. interpretací) viz Sirůček, 1998, 1999, 2001a,b, 2009a; Valenta, 2001; Van Duijn, 1983. V kontextu aktuálních krizí aparát dlouhých vln zažívá mírnou renesanci a objevuje se řada různorodých příspěvků.

³⁸ K nejenom terminologickým problémům (vymezení a chápání kategorií ekonomické, technologické, společensko-ekonomické aj. cykly, vlny, dlouhé vlny, K-vlny, „*dvojcykly*“ atd.) blíže Sirůček, 2001b, 2007a,b,c; Sirůček a kol., 2007. K astronomickému, přírodním (sluneční aktivita, klimatické cykly atd.) a mnohým dalším cyklům, populačním vlnám apod. podrobněji Heczeko, 2012. Tamtéž viz k otázkám cykličnosti vývoje obecně. Někteří operují též s cykly třídních bojů (srov. Mandel, 1995) nebo např. emočními a náboženskými cykly. V historii náboženské „vlny“ přicházejí a odcházejí. Zde bývá konstatován soudobý odklon od organizovaných forem náboženství k formám soukromým, i to, že další náboženská „vlna“ má být pop-kulturní a populistická.

³⁹ K vymezením periodicity, cykličnosti a dalších charakteristik cyklů viz Sirůček, 2001b, 2007a.

⁴⁰ Tyto úvahy rozvíjí, především v politologickém kontextu, V. Prorok (s odkazy např. na Berry, 1991). Od Francouzské revoluce identifikuje pět K-cyklů: s minimy 1790, 1848, 1893, 1940 a původně 2000 a maximy v letech 1814, 1872, 1917, 1968, resp. původně 2025. Statistické údaje přebírá z ekonomicky nejvyspělejších zemí v dané etapě. Výjimku až do roku 1940 tvoří USA, do kterých se v případě krize a poklesu ekonomické aktivity v Evropě přesunoval spolu s přistěhovalci i kapitál. Po roce 1940 dochází k synchronizaci mezi Evropou a USA. Kondratěvův cyklus má podobu sinusoidy, s fází vzestupu a sestupu (a příslušnými znaky – srov. Sirůček, 2007a, 2008a,b). K-cykly charakterizují vývoj v nejvyspělejších zemích. Jinde se změny mohou prosazovat se zpožděním a coby následek změn ve vyspělých zemích. V technologicky opožděných zemích se pak zpravidla sociální konflikty projevují ostřejší, neboť se zde koncentrují a prolínají negativní následky nové technologické vlny i starého systému („*slabé články řetězu*“: Francie 1790, Německo 1848, Rusko 1917). Technologicko-ekonomická charakteristika cyklů, včetně jejich specifik, se promítá též do ideologické a politické sféry (např. s predikcemi ideologie „*globální levice*“ pro očekávaný V. K-cyklus). I zde se konstatuje, že tzv. socialistické revoluce či „*revolty neprivilegovaných vrstev*“ jsou typické spíše pro horní část cyklu (Pařížská komuna 1871, revoluce v Rusku 1917, studentské bouře v západní Evropě 1968 aj.). Ve fázi vzestupu pak zpravidla vznikají i nové levicové ideologie (jakobinství, marxismus, leninismus, „*nová*“ levice). A současnost je nazírána ve smyslu rozporů přechodu od IV. k V. cyklu (srov. Švihlíková, 2010). Dnešek je „*mixem rozporů předcházející vlny a nedostatečně se projevené nové vlny*“. Za nikoli nepodstatnou je označována otázka zbrojení a válek atd.

⁴¹ Každá éra zde začíná instalací nových technologií, které obvykle způsobí finanční kolaps, pokračuje rozvojem jejich výhod a posléze se rozplyne v postupném zpomalování vývoje. Každá technologická vlna je přitom provázena finančními inovacemi. Zpočátku tyto těží z ekonomického růstu a umožňují růst spotřeby, leč končí fází mající blízko k pyramidovému

dlouhodobých technologických aj. cyklů (či vln) umožňuje též pohled na krize prizmatem vývoje zisků.⁴² Pro pochopení vývoje, včetně predikcí, jak bude kapitalismus⁴³ vypadat, je přínosný návrat ke skutečným klasikům. S jejich ideami přitom koncepce inovačních vln není neslučitelná (Sirůček, 1997, 2009a).⁴⁴

Industriální historii kapitalismu modeluje sledem čtyř dlouhodobých cyklů. I. K-vlna 1780/90-1844/51 (s horním bodem obratu 1810/17) je založená na první průmyslové revoluci. II. K-vlna 1844/51-1880/96 (s obratem 1870/76) figuruje coby věk železnic. III. K-vlna 1880/96-1939/45 (s obratem 1914/17) je spojovaná s tzv. technickovědeckou revolucí. IV. K-vlna 1939/45-původně již před rokem 2000 (s horním obratem 1965/70) souvisí s revolucí vědeckotechnickou. Období bodů obratu jsou vždy přibližná a vztahují se k nejvyspělejším zemím. Lze identifikovat nosné obory („*tahouny*“) technologických změn i centra (Británie u I. a částečně II. vlny a hlavně USA ve 20. století). Body obratu hospodářských dlouhých vln mohou být spojovány s pozadím historických událostí, monetárních jevů, revolucí či válek. Každá z vln se skládá ze dvou fází: etapy vzestupu a fáze poklesu, přibližně stejných délek.

S logikou dlouhých vln (v návaznosti především na odkaz N. D. Kondratěva a J. A. Schumpetera, a to s řadou i marxistických rozpracování⁴⁵) není v rozporu ani moderní pojetí epoch J. Hellera, který přebírá metodologické rozlišení kategorií společensko-ekonomická formace a epocha, resp. etap společensko-ekonomické formace a etap epochy (Heller, Neužil a kol., 2011).⁴⁶ Na pozadí instrumentaria K-vln lze na soudobou globalizaci nahlížet jako na třetí etapu vývoje kapitalismu, po předmonopolním a monopolním stadiu, s politickou nadstavbou tzv. „*ultraimperialismem*“ (Sirůček, 2001c). Nástup koreluje s racionalizační fází (zahájenou 1965-70) v rámci sestupu IV. K-vlny. S analogiemi v sestupu II. dlouhé vlny (cca 1870-96), kdy silily procesy monopolizace, koncentrace a centralizace. Start III. K-vlny se přitom omezoval na několik nejvyspělejších zemí, u predikované V. dlouhé vlny se ale možná musí jednat o měřítko širší či dokonce globální (což však aktuální vývoj zatím nepotvrzuje).

Stále otevřený, a stále více problematický, zůstává již dlouho avizovaný nástup dlouhodobé expanze V. K-cyklu. A to včetně otazníků kolem tzv. formační krize spojené s doběhem IV. dlouhé vlny, její předehty nebo předeher, možných mezikrizí, mezietap apod. Dnešní turbulence i mnohorozměrné krize jsou přitom vázány

hrám a spekulacím, díky dalším a dalším inovacím. Přitom narůstá sociální napětí i polarizace. Aktuální vývoj v tomto kontextu, včetně splasknutí řady „*bublin*“ může (dle M. Kaldorové) být začátkem „*nového zlatého věku*“, který ovšem též předpokládá přijetí „*nového údělu na globální úrovni*“.

⁴² Počátek cyklu bývá spojen s vyšší mírou zisků, která postupně klesá, což komplikuje reprodukci kapitálu a vede i k sociálnímu napětí. Po nástupu nové technologické vlny zisky opět stoupají ... Vývoj míry zisku hraje důležitou úlohu i v některých poválečných teoriích dlouhých vln – např. u T. Kuczynského. Tento vychází se zákona sestupné tendence všeobecné míry zisku, proti němuž působí hlavně vědecko-technický pokrok. Pokud zdokonalení v rámci existujícího systému nedokáže zastavit pokles míry zisku musí být kapitál alokovaný do rizikových bazických inovací – ziskových pro realizátory a první následovníky. Jejich vyšší míra zisku snižuje zisky ostatních, kteří jsou nuceni také nové technologie zavádět, což vyžaduje i čas. Postupně vyšší míra zisku v progresivních odvětvích klesá a všeobecná míra zisková se ustanovuje na nové úrovni. A cyklus začíná znovu. Tento endogenní mechanismus může být modifikován převratnými událostmi na politické scéně (viz Sirůček, 1997, 2001a). A zisky mají významnou roli i v „*akumulační*“ koncepci dlouhých vln E. Mandela. Model odmítá mechanické spojování dlouhých vln s inovacemi (i když si uvědomuje jejich důležitost) a vychází z kapitálové akumulace, resp. pohybů všeobecné míry ziskové. Pokles průměrné míry zisku charakterizuje období dlouhodobé deprese s nízkým růstem či tendencemi ke stagnaci. Nejsou však vyloučena cyklická zvýšení míry zisku a akumulace kapitálu (ve smyslu střednědobého cyklu), ale tato období budou kratší. V růstových fázích dlouhých vln dochází k silnějšímu a synchronizovanému působení všech faktorů vedoucích k dlouhodobé klesající tendenci zisku. V době sestupu dlouhé vlny jsou naopak tyto tendence slabší a méně synchronizované. Mandel konstatuje, že ve vysvětlení náhlých zvrátů vývoje průměrné míry zisku v bodech obratu dlouhých vln 1848, 1893 a 1940 (1948) hrají klíčovou roli mimoekonomické faktory. Mandel zkoumá též „*cykly třídního boje*“ či „*revoluční změny organizace práce*“ v kontextu potřeb kapitálu a tendenci akumulace (Mandel, 1995).

⁴³ Existují i desítky přístupů šířeji spadajících do teorií transformace kapitalismu. Revitalizovány jsou koncepce postindustriální či informační společnosti, „*globalizované společnosti*“, „*společnosti sítí*“ aj., „*třetí vlny*“ A. Tofflera apod. (Sirůček, a kol., 2007). J. Keller posun od industrialismu k postindustrialismu označuje za příčinu vzniku „*sociální nesouměřitelnosti*“ či rozpadu do „*tří sociálních světů*“ (elity, chudiny a středních vrstev). R. Valenčík „*konstituování vzdělanostní společnosti jako společnosti, jejíž dynamika čerpá z produktivního charakteru služeb podmiňujících nabývání, využití a uchování lidského kapitálu ...*“ považuje za změnu minimálně srovnatelnou s průmyslovou revolucí atd. (viz knižní projekty J. Kellera či texty in *Marathon*).

⁴⁴ Význam marxistické metodologie si začala osvojovat též i moderní západní věda díky systémovému přístupu a teorii chaosu. Nově strukturovat dějinná fakta umožňují K-cykly a systémový přístup (srov. Švihlíková, 2010).

⁴⁵ Viz Mandel, 1995 či Valenta, 2001. Blíže Sirůček, 1997, 1998, 2001a,b, 2007a, 2011a. Srov. Van Duijn, 1983.

⁴⁶ Epocha přechodu ke kapitalismu koresponduje s I. K-vlnou a vzestupem II. vlny; imperialismu se sestupem II. a vzestupem III. vlny (obě reprezentují progres kapitalismu); soutěžení tzv. protosocialismu s kapitalismem se sestupem III. vlny a celou IV. K-vlnou. Operovat lze s hypotézou „*dvojcyklů*“, kdy technologie ovlivňují i vývoj politického systému, ideologií atd. Počátek industriální éry představuje vznik strojívé velkovýroby a etapa cca 1790-1872 kapitalismus volné soutěže (I. vlna a vzestup II. vlny). Na sestupu II. vlny vznikají monopoly a etapa cca 1890-1968 tvoří imperialismus (III. a vzestup IV. K-vlny). Na sestupu IV. vlny vzniká globální kapitalismus a nový typ společnosti by mohl zahrnovat část V. a vzestup VI. vlny (srov. Sirůček, 2007a,c, 2008a aj.).

právě na tzv. formační krizi spojenou s doběhem dlouhé deprese (sestupné fáze) v rámci IV. hospodářského (a též technologického aj.) K-cyklu. I předchozí formační krize⁴⁷ (1848, 1896, 1939-45) měly své předehty. Předehtou krize minulé, spojené s II. SV, mohla být Velká deprese 1929-33 a válka představovala zlom či vyvrcholení. Délka krize, včetně předehty, činila 16 let (1929-45).

Počátky aktuální formační krize, resp. její předehty nebo předehter, možno spojovat s událostmi let 1989, 1991, 1998, 1999, 2001, 2003 či možná až 2008 nebo dokonce ještě pozdějších.⁴⁸ Mnozí se přitom stále více kloní k datům začínajícím dvojkou, neboť rozpad a demontáž socialistické soustavy krátkodoběji ekonomicky prospěly Západu a nástup krize se zřejmě oddálil. Mechanicky zde možno dospět cca k roku 2015 (ale taktéž až 2025), jako možnému nástupu V. K-vlny. Roky 2001-02 byly přitom ve znamení recese ve světové ekonomice, obnova růstu v letech 2003-05 vyvolala iluze o možném nástupu nové dlouhodobé expanze. Přichází ovšem „*první globální finanční krize*“ a později i „*třetí světová hospodářská krize*“⁴⁹, přirovnávaná k létům 1929-33, která v podstatě stále není u konce.

Soudobá formační krize však může být delší a mnohem komplikovanější. Informační revoluce totiž vytváří předpoklady pro uzavření celé industriální historie. Není vůbec jasné, s jakým kataklyzmatem bude zlom či vyvrcholení formační krize spojeno. Situaci komplikuje též fakt, že různé části světa se pravděpodobně nacházejí v odlišných částech dlouhodobého technologického, ekonomického i sociálně-ekonomického cyklu, resp. cyklů (či vln).

Pro země „*Západu*“ začíná IV. vlna po II. SV, se zlomem kolem 70. let. Tyto země mají, v porovnání s BRIC, technologický náskok, nicméně jsou na konci IV. vlny „*zaseklé*“ (Švihlíková, 2010). A příčiny nejsou zatím zcela jasné a patrné – mohou absentovat adekvátní technologie⁵⁰ či podmínky pro jejich masovou aplikaci, a to zejména v institucionální rovině. Ne nepodstatná je zde otázka zdrojů. Chybí akumulární přebytky a mnohé zdroje na drahé technologie mohly být v nedávné minulosti spojeny s „*virtuálními penězi bez reálného krytí*“.

Upozorňováno ovšem bývá též na to, že nové technologie přináší změny tak zásadní, že by se stávající globální systém stal neudržitelným. Pro svůj rozvoj by totiž potřebovaly jiné než kapitalistické podmínky, včetně vlastnického uspořádání (srov. Heller, Neužil a kol., 2011). Nové supermoderní technologie mohou vést k nastavení „*pravidel hry*“ zcela odlišně než tomu v historii bylo (což je ostatně patrné dnes již např. u internetu). A tak vyspělé země mohou uměle příslušnou fázi cyklu prodlužovat (zadlužováním, postupující financializací ekonomiky, militarizací) a „*kupovat si čas*“. Připomínána bývá i pracovní úsporný charakter „*technologii V. vlny*“ (pokročilejší IT technologie, plné využití automatizace, biotechnologie atd.), kdy ale chybí adekvátní sektor, který by mohl uvolněnou pracovní sílu absorbovat. Země BRIC se možná nacházejí v horní fázi IV. vlny a mohou využívat (a možná i vhodněji aplikovat) technologie vzniklé jinde (Švihlíková, 2010).⁵¹ Příčina ovšem může tkvět, ale i v samotném konceptu dlouhých vln, s možnou platností pouze pro „*industriální*“ historii.⁵² A při přechodech mezi předchozími dlouhými vlnami též vždy platilo, že společenské proměny spojené s posunem k dalšímu cyklu realizuje ta nejnávštější země. A to je dnes vlastně která?

⁴⁷ Revoluce, války, převraty vázané na dobíhání sestupné fáze dlouhodobého cyklu (cca 1848, 1896, 1939-45) umožňují „*kvantitě přerůst v novou kvalitu*“. Jde o tzv. formační krize. Rozvojové impulzy se časem vyčerpají a krize koncem etapy dlouhodobého vzestupu umožní nový vzestup revolučních sil (viz události 1871, 1917 či 1968). Zde jde o tzv. otevírací krize, jež zahajují hledání nových forem života. Objevuje se i možnost nastolení či prohloubení nového řádu, rostou šance levicověji orientovaných sil. Porážka či ústup revolučních sil otevírá tzv. termidor (resp. normalizace, restaurace, absolutismu a převahy konzervativních či pravicových sil) spojený s obdobím dlouhodobé deprese. Probíhá racionalizace a strukturace terénu, otevřeného rozletem revolučních sil spjatým s koncem expanze (cca 1810, 1871, 1914, 1968). Blíže Sirůček 2007a,c, 2008a,b aj. Srov. Berry, 1991.

⁴⁸ Někteří očekávanou formační krizi spojují s globální finanční krizí (coby systematickou finanční krizí, resp. finanční krizí 4. generace), včetně její třetí etapy v podobě krize dluhové a krize eurozóny (první představovala bankovní krize a druhou hospodářská krize – viz Heczko, 2011). Tyto krize mohou vést k nové recesi a vývoj ještě více přiblížit nebezpečné situaci jako před II. SV. Síli i obavy ze III. SV, resp. další světové hospodářské krize k ní vedoucí. Formační krize ovšem přináší nejenom hrozby, ale i šance na změny, včetně systémových.

⁴⁹ S využitím šířeji nepublikovaných textů S. Heczka. Ke krizím i pořadím („*první*“, „*třetí*“) – na což existují i rozdílné pohledy – blíže Heczko, 2011; Sirůček, 2008b, 2009c; Sirůček a kol., 2007; Sirůček, Heczko, 2010.

⁵⁰ Např. USA se diskutuje o potřebě vyvinout vodíkový a jaderný pohon, který by mohl znamenat zásadní oživení. Je ale otázkou, zda nové technologie vytvoří nová pracovní místa. Pokud se toto nepodaří, pak ani nové produkty „*nebudou mít své spotřebitele*“ a ani cyklus (dlouhodobý vzestup) nebude nastartován. Což by dále radikalizovalo společnost a v kombinaci s uměle přizívaným terorismem mohlo vést k omezování demokracie.

⁵¹ Někdy se hovoří o tzv. „*supercyklu*“ hnaným industrializací a urbanizací v rozvíjejících se ekonomikách. Přirovnáván je k průmyslové revoluci v 19. století, ze které vítězně vzešly Evropa a USA. Nyní to má být Asie.

⁵² Obstojí ve světle aktuálních krizí koncept „*lineární*“ budoucnosti, sice otevřený, nicméně alespoň v hrubých rysech předvídatelný, která by měla do značné míry být pouhým výsledkem našich plánů, úvah, tužeb, projektů, investic, resp. budoucnosti uchopitelné stávajícími teoriemi a modely? Upozorňováno bývá i na to, že nezdědka do úvah o budoucnosti je projektována zidealizovaná minulost coby obrana před nejistotami dneška i zítřka.

Pokud start vzestupu V. K-vlny vztáhneme např. k roku 2015, lze cca kolem roku 2040 očekávat vrchol této vlny. Horní body obratu K-vln bývaly spojeny s tzv. otevírací krizí (minulé 1871, 1917 či 1968). Tyto nastolují nové historické otázky a dějinné úkoly. Včetně nástupu nových podob nekapitalistického, resp. socialistického uspořádání. Tato budoucnost, a ani konec dnes již globálního kapitalismu, ovšem rozhodně nenastane automaticky.

Všeobecná krize liberálního kapitalismu

Dnes již globální kapitalismus je řádem plodícím ideologii hlásající jeho racionalitu. Neopírá se o mýtickou, náboženskou či tradiční legitimizaci, nýbrž sám deklaruje racionální legitimizaci. Ekonomické podněty zde vytlačují ostatní, lidská bytost je degradována na homo oeconomicus, který je posedlý spotřebou, vše je podřízeno honbě za peněžními zisky a za hrdinu platí spekulant. Teoretická ideologizace kapitalismu staví na principech, od nichž se odvíjí postuláty standardních ekonomických teorií. Jejich dogmata bývají připodobňována k mystice či náboženství, včetně zakořeněné víry v pokrok a neustálý růst, ze kterého se stal rituální předmět. Standardní ekonomie se ráda zaklíná vědeckostí ve smyslu vědy pozitivní, kdy morální, etické či hodnotící soudy odkazuje do oblasti pejorativně chápané ideologie.

Ovšem taktéž stále dominantní neoklasická ekonomie (viz Sirůček a kol., 2007) obsahuje celou řadu nevyčtených předpokladů. Základem je liberální vidění světa, člověka i ekonomiky a liberální individualismus. O prospěšnosti decentralizované soukromovlastnické ekonomiky ovládané mýtickou „*neviditelnou rukou trhu*“⁵³ se nijak nepochybuje. Samotnou kategorií vlastnictví tradiční neoklasická ekonomie přitom ani nezkoumá – „*blahodárné*“ působení soukromého vlastnictví na všechny, na vlastníky i nevládníky, je samozřejmostí.

Nicméně stále sílí pochybnosti o tržní koordinaci aktivit, umocňované akcelerací i problémy a krizemi soudobé globalizace. Pro trhy je (např. podle moderních keynesovců) příznačný nerovný přístup k informacím a generují nerovnosti při vyjednáváních. V realitě je poučka o rovnosti poptávky a nabídky jen nepřilíživou významnou hypotézou. Učebnicově by měly vítězit subjekty přinášející inovace, dobře řízené a disponující kvalifikovanými pracovníky či firmy aplikující ekologicky šetrné technologie, nicméně v realitě mnohdy profitují ti, kdo porušují zákony, obcházejí předpisy, ničí etiku, likvidují konkurenci a devastují životní prostředí.⁵⁴ Trhy samotné nikterak negarantují, že se „*dobří a slušní*“ udrží a „*špatní či slabí*“ zanikají. „*Svobodné*“ trhy nebývají obvykle zpochybňovány jako takové, ale bývá připomínáno, že jsou efektivní pouze tehdy, když vláda dokáže korigovat jejich chyby.

Bezradné poselství zdaleka nejen např. ze Světového ekonomického fóra v Davosu z roku 2009 přitom stále mainstreamově zní: „*Globalizace nesmí být obětí krize*“. Hlasatelé liberálních mýtů bijí na poplach před hrozbami protekcionismu a strašidlem hospodářského nacionalismu. „*Svobodný*“ obchod však odpovídá potřebám pouze určitých období a nahrává nejsilnějším. Globální lídři dnes již nikterak nezakrývají, že termín globalizace používají coby synonym pro liberalizaci. Nepřipouštějí, že právě neoliberální globalizace náleží k hlavním důvodům a viníkům krizí. Podle světovládných elit musí být jejich profity vždy vítězem.

V hluboké krizi se ocitla sama (neo)liberální doktrína a šířeji (neo)liberální paradigma, resp. tzv. liberální kapitalismus⁵⁵ jako takový. Nicméně to, že systém již v řadě aspektů naráží na samotné meze své udržitelnosti

⁵³ Kolem „*neviditelné ruky trhu*“ vzniklo množství mýtů a i přímo lží. Původně morální filosof A. Smith přitom připomínal, že ekonomika nemůže fungovat bez morálky, musí být dodržována nepsaná pravidla a hodnoty i naplňován ideál spravedlnosti. Úspěšnost trhu se pozná podle toho, jak se lidem žije. Odlišné interpretace ale věří, že pobídky tržní ekonomiky jsou takové povahy, že se morálkou vůbec nemusíme zabývat. Každý sobecky maximalizuje vlastní prospěch a prospěch společenský se automaticky dostaví sám. Jiní věří, že morálku lze „*spočítat*“. Též princip tzv. paretovského optima ignoruje předběžné rozdělení majetku, moci i informací a vede k sociálně nespravedlivým výsledkům. Moderní interpretace hovoří o třech základních podmínkách, za kterých by omezené zdroje byly trhy alokovány efektivně: všechny subjekty (poptávky i nabídky) mají stejné informace, musí existovat trhy úplně na všechno (na statky současné a budoucí, na vzdělání či zdraví aj.) a nesmí se vyskytovat žádné externality, veřejné statky ani technologická vlastnost úspory z rozsahu (Sirůček, a kol., 2007).

⁵⁴ Násobně to platí v bývalých socialistických zemích se specifickými kořeny a tradicemi, kde nezakořenily hodnoty, na kterých vznikl „*západní*“ kapitalismus. Synonymem podnikání se tady stala orientace na kšeftky, podvody, podvůdky a chytračení. Řešením a východiskem není podlézání a kapitulantství vůči cizím hodnotám, včetně tzv. evropských. Ostatně ani samotná liberální tradice není např. v českých dějinách příliš patrná.

⁵⁵ Čímž je zkratkovitě míněn kapitalismus jako sociálně-ekonomický systém (resp. přesněji sociálně-ekonomická formace) založený též na liberální ideologii. Jde o širší a jiný náhled než u rozlišování kapitalistických ekonomik např. na liberálně-tržní a koordinovaný (organizovaný) kapitalismus. Kapitalistické země mohou být členěny – podle komparativně institucionální analýzy – též na model anglosaský (tržní), severský (sociálně-demokratický), asijský, evropský kontinentální a jihoevropský (středomořský). Standardní optikou bývá uváděno několik znaků spojovaných s kapitalismem (racionalita, maximalizace zisku, spontánnost tržního přizpůsobování, inovace, vlastnická práva atd.). Různé varianty kapitalismu v tzv.

ještě nutně neznamená, že kapitalismus přitom vyčerpá všechny možnosti. A mnozí připomínají, že přes všechny vážné problémy ani dnešní globální krize ještě zřejmě neznamenají, že byla beze zbytku vyčerpána samotná podstata kapitalismu. Globální kapitalismus je kapitalismem „*umírajícím*“, což ale ještě neznamená rychlý zánik.

Téměř celosvětově nastolený systém tzv. liberálního kapitalismu a jeho následný vývoj potvrzuje mechanismy zhodnocování i reprodukce kapitálu, a to včetně celosvětové antisociální ofenzivy, propukající po likvidaci socialistického bloku v Evropě.⁵⁶ Globální kapitalismus se svým tržním systémem se přitom potácí i ve stále hlubší dluhové krizi. Systémy veřejných rozpočtů generují dluhy též už i v dobách konjunktury a ani ve střednědobém horizontu nelze ve většině zemí očekávat jejich konsolidaci. Absolutní růst dluhů v příštích několika letech není možné prakticky zastavit. I když deficity budou klesat, dluh nadále poroste. Dluhová krize bude nadále pokračovat (podrobněji viz Heczko, 2011 aj.).

Kapitalismus se tudíž dnes propadá do nesplacitelných dluhů, které jej mohou vnitřně rozložit. A to, pokud úplně nerezignuje na sociální stát, který je postupně oklešťován a likvidován. Kapitalismus může dnes přežít pouze tak, že nemalou část společnosti v podstatě prostě odepíše. Což velmi silně relativizuje liberální bajky o „*neviditelné ruce*“, „*vyčišťování a samoregulaci trhů*“ a především o výkonnosti a efektivnosti tržně-kapitalistického uspořádání. A oklešťování se týká taktéž demokratických principů.⁵⁷ Ostatně v samotné podstatě kapitalismu je obsažen značný antidemokratický potenciál (kdy např. formální kapitalistická demokracie „*končí před branami podniků*“), který je stále mocněji aktivován.

Módně se sice dnes často hovoří o konci tzv. Washingtonského konsensu a před časem se na chvíli dokonce zdálo, že neoliberální doktrína bude brzy „*mrtva*“. Ve skutečnosti ovšem jde pouze o zdánlivý odvrát a ústup od neoliberálních politik. Rok 2008 se ve skutečnosti nestává rokem „*konce neoliberalismu*“ a ani nástup modifikovaného keynesovství, s větší regulací a silnější úlohou státu, se úplně nepotvrzuje. A nenastává ani doba globální koordinace, v mnohých aspektech je tomu právě naopak. A to navzdory původně radikální rétorice, jejíž ostrost vůči finančním trhům však postupně slábne. Neprosadily se ani zásadnější regulace a úpravy finančních institucí, včetně např. zdanění nebo boje proti daňovým rájům (srov. Švihlíková, 2010). O zákazu některých finančních operací, patřičném zdanění a omezení spekulací či znárodnění největších bank či investičních skupin nemluvě.

Tzv. volný trh (a soukromé vlastnictví) pořád zůstává nezpochybnitelnou modlou v duchu božstva TINA (= „*there is no alternative*“). Přitom nejenom finanční krize jsou jeho důsledkem, a to zejména propojeností a diktátů kapitálových, resp. finančních trhů a institucí. A viníkem problémů a krizí přitom není ani jejich „*chamtivost*“ či údajná „*iracionalita*“.⁵⁸

Pragmatický požadavek regulovaného, či alespoň regulovanějšího, kapitalismu možná (obdobně jako před II. SV) načas zvítězí⁵⁹, i když ani to se zatím plně nepotvrzuje. Finanční a hospodářská krize vedly k jistému návratu státního intervencionalismu, ovšem na rozdíl od minulosti se úplná záchrana soukromého sektoru

postkomunistických zemích mapuje text Lane, Myant (eds.), 2007. Nicméně vždy se jedná o kapitalismus, s plnou platností jeho vlastnických a třídních podmínek.

⁵⁶ Lze připomenout varování, že země střední a východní Evropy (včetně ČR) se staly jakousi laboratoří, kde si kapitál zkouší, až kam lze zajít. A retardační vývoj zde (s obnovováním poměrů 19. či 18. století např. ve sféře sociálního zabezpečení) se rychle stává budoucností i pro země EU, dříve se pyšníci sociálně-tržním systémem.

⁵⁷ O „*apokalyptických časech*“, kdy dochází ke „*konci manželství mezi kapitalismem a liberální demokracií*“ hovoří i jeden z postmoderních guru soudobé levice i tzv. levice S. Žižek (označovaný za „*nejnebezpečnějšího filozofa Západu*“). Těž varuje před nebezpečím spojenými s „*formální posvátnou krávou demokracie*“ nebo upozorňuje, že „*globální kapitalismus s lidskou tváří*“ nemůže a nebude fungovat. I u dalších salonně přijatelných, v řadě případů přímo „*pop-ikon*“ (podrobněji viz Neužil, 2012), u nás a ve světě (I. M. Wallerstein, J. Keller, V. Bělohorský apod.) je však příznačné, leč nikoli překvapivé, že kategorií vlastnictví či třída se obvykle bojí. A nebo s klíčovými kategoriemi postmoderně „*žonglují*“, aniž je přesněji vymezují a interpretují. Nehledě na jejich často pochybnou metodologii a na to, že přes ostrou kritiku některých aspektů soudobého kapitalismu (leč vždy v „*mezích zákona*“) žádná řešení vlastně nenabízí (blíže Sirůček, 2012b).

⁵⁸ Výzkum iracionálního chování náleží k módním oblastem. Viz modely racionální nepozornosti Ch. A. Simse (a F. Matějky) nebo aplikace Keynesových „*animal spirits*“ u nových keynesovců (Akerlof, Schiller, 2010). Většina teorií významněji nepřekračuje mantinely standardní ekonomie, nicméně tuto (např. model homo oeconomicus) obohacují o reálnější dimenze. Úvahy o „*iracionalitě*“ trhů či kapitalismu jsou ovšem spíše cestou k odvedení pozornosti od skutečných problémů a logiky zhodnocování kapitálu. Včetně úvah na téma „*finanční trhy nejsou chytré*“ a „*selhávají*“, nebo, kdyby se banky nepouštěly do „*predátorského půjčování*“, nebylo by „*Velké finanční krize*“ (J. E. Stiglitz). Problémy vývoje míry zisku (kterou se trvale nepodařilo zvýšit na úroveň srovnatelnou s obdobím 1948-73) vedou totiž k tomu, že podnikatelé musí vstupovat na burzy a hrát alespoň o přerozdělování profitů. Nejde přitom o žádné „*selhání*“, ale o důkaz a projev podstaty systému.

⁵⁹ To, že „*státní kapitalismus*“ má velkou budoucnost a, že „*nahradí kapitalismus s volným trhem*“ predikuje např. E. Hobsbawm. „*Státní kapitalismus*“ by měl dobře fungovat v oblasti budování infrastruktury či tam, kde jde o „*masové*“ investice. Problémy však mohou nastat ohledně kreativity, individualismu a invencí ze strany kapitalistů (srov. koncepci samolikvidace kapitalismu – Schumpeter, 2004) či díky likvidaci sociálního státu atd. E. Hobsbawm zde též konstatuje, že soudobá „*levice, už nemá co říci, nemá program, který by mohla předložit ...*“ (viz <http://www.ksm.cz/nazory-polemika/statni-kapitalismus-nahradi-kapitalismus-s-volnym-trhem.html>).

ukazuje být nad možností státu. „*Postwashingtonský konsensus*“ (více intervencionistický, více ochránářský a i více zaměřený na „*produktivní síly*“) se přitom stále marně hledá a jeho obrysy se ztrácejí v nedohlednu. Nejen v Evropě pokračuje (neo)liberálními ideologií naočkovaná údajná léčba veřejných financí „*smrtící spirálou*“ škrtů, podvazujících poptávku a další rozvoj.

Diskutovány a zatím nepříliš úspěšně jsou hledány nová (či mnohdy staronová) spojení regulace a tržních sil. I v rovině ekonomické teorie a hospodářsko-politické praxe již nějaký čas vystupují do popředí a sílí snahy o nový eklektický konsensus (např. u monetárních politik⁶⁰). Hluboké rozpory a problémy regulace zůstávají ale otevřené – na úrovni národní, nadnárodní i globální. Včetně otázek odklonu od extrémních deregulací, nevyvážené liberalizace světového obchodu, stále nedostatečné regulace a kontroly finančních toků a institucí (včetně stínového bankovníctví), prohlubování politické i ekonomické demokracie, iluzí o návratu tradičních keynesovských receptů či zatím nemožného obrátu k trvalé udržitelnosti vývoje (Sirůček, Heczko, 2010 aj.).

Je diskutováno, zda světová finanční a ekonomická aj. krize (či jejich eufemistická označování coby recese, stagnace apod.) odezněly a skončily. Definitivně určitě nikoli, neboť tyto obtíže jsou za kapitalismu neodstranitelné a rozpory se budou nadále prohlubovat a problémy vyostřovat. A finanční problémy i krize neustále pokračují, coby „*epicentrum*“ krizi dalších. Mnozí varují, že globální ekonomika si na úplné dno v mnoha ukazatelích ještě „*nesáhla*“, a že svět čekají nelehké časy a komplikované úkoly (srov. Pick, 2010).

Připomínáno bývá, že „*lineární návraty*“ možné nejsou a bude nutné radikálněji změnit strukturu ekonomik i podnikání⁶¹, včetně transformací tradičních odvětví či proměn vlastnických. Řada autorů predikuje, že svět nyní stojí před další fází neodvratné krize – s hledáním analogií např. s vývojem před II. SV. Jako jedna (či jediná) z možností, jak udržet stávající řád, se i dnes velmi zřetelně rýsuje omezování práv a utváření autoritativních režimů (srov. Švihlíková, 2010). Aktuální vývoj přitom plně potvrzuje charakteristiky globálního kapitalismu coby nové fáze imperialismu, včetně parazitismu, zahánění a umírání. Mezi významné projevy narůstající všeobecné krize se stávají četné, a stále nebezpečnější, globální lekce z finančního parazitismu, v kontextu „*diktatury parazitů roztočených rulet*“.

Globálně sílí obavy z měnových válek, politik kvantitativního uvolňování a mnohých turbulencí. Na současných finančních trzích probíhají přesuny ekonomické moci, možná největší v poválečném období. A znovu ožívá i termín měnové války. S cílem oslabit měnu, a tím posílit zemi. Již tradičním folklórem je „*hon na Čínu*“. Nejenom Čína se ovšem ptá, proč by jiní měli platit především americké dluhy. Dopady měnových válek přitom postihnou i Evropu, která pouze jakoby stojí mimo. V přeskupování moci nebude zřejmě starý kontinent figurovat mezi vítězi a mnozí hovoří o „*labutí písni Evropy*“, resp. hluboké systémové krizi Evropy⁶², ale nezřídka i celého „*Západu*“.⁶³ Hovoří se též o možném rozpadu EU, EMU či USA nebo Velké Británie aj. A Evropa (snad s výjimkou Německa⁶⁴) může začít zcela mizet z ekonomické mapy světa a rychle se ocitnout na

⁶⁰ Jde o pokus obnovit „*konsensus*“ standardní ekonomie – zatím alespoň dílčí v oblasti peněz, resp. monetární politiky (tzv. paradigma MP založené na cílování inflace centrálními bankami). Ovšem i různé neoklasicko-keynesovské eklektické syntézy nebo modely nové keynesovské ekonomie aj. odrážejí diktát především finančních trhů a institucí. Srov. publikaci M. Sojky „*Dějiny ekonomických teorií*“ (Praha, Havlíček Brain Team 2010. ISBN 978-80-87109-21-2), resp. recenzi in *Marathon*, 101, 2011, roč. 15, č. 2. ISSN 1211-8591.

⁶¹ A v kontextu ČR bývá konstatováno, že vážným rizikem je, že jsme fakticky ztratili vlastnickou kontrolu nad strategickými institucemi, a tedy i strategickými rozhodnutími. Díky přehnané privatizaci a totálnímu odstátnění.

⁶² Např. V. Klaus cestu k řešení problémů spojuje též s tím, aby bylo „*zemím-obětí monetární unie*“ tuto umožněno opustit. A taktéž s nutností „*zapomenout na fiskální unii a nedemokratické politické sjednocení kontinentu*“ a v odstoupení „*od nadměrné centralizace, harmonizace, a standardizace*“. V neposlední řadě apeluje na návrat „*k demokracii, jež může existovat jen na úrovni národních států*“. Tyto čtyři zásady mohou být silně inspirativní též pro (staro)novou levici 21. století (bližší viz poslední subkapitulu textu). Ve svém záchranném „*osmeru*“ ovšem V. Klaus staví i na zbavení se neproduktivní sociálně tržní ekonomiky a odmítnutí zelené ideologie, na redukci mandatorních výdajů (kdy řešení nemá být hledáno ve zvyšování daní) a na tom, „*nesnažit se organizovat trhy a neřídít detailně ekonomiku či vytvářet růst vládními stimuly*“. V těchto aspektech (v čele s tržním náboženstvím) by se naopak „*konzervativní levice*“ měla od pravice zásadně odlišovat. Bližší např. text M. Benče „*Klaus nabídl osmero k nápravě Evropy*“ (*Právo*, 23. 5. 2012, s. 8. ISSN 1211-2119).

⁶³ Před uvážením v bludném kruhu individuálních požadavků a společenské dezorganizace, které přivedou svět do „*nového středověku*“ varuje L. C. Thurow. Předpovídá postupný a nepozorovaný rozklad západní civilizace, umocňovaný soudobou globalizací. Za vážný problém označuje nezáměr o investice do budoucnosti, zahrnující též investice do vzdělání a základního výzkumu. Za novou, a revoluční, „*třídu*“ označuje penzisty a připomíná, že tito budou již zakrátko schopni získat v západních demokraciích moc. A vypukne „*revoluce starých proti mladým*“. Což dále prohloubí úpadek Západu srovnatelný s úpadkem Evropy po zániku Říma (Thurow, 1997). Na nebezpečí bližící se „*generační války*“, spojené se vstupem generace tzv. babyboomu (dětí narozených v období populační exploze ve 40. - 60. letech) do penzijního věku upozorňuje F. Schirrmacher v textu „*Spiknutí metuzalémů. Stáří má zelenou*“ (Praha, Knížní klub 2005. ISBN 80-242-1496-2). Diskriminace stárnoucích a starých se má stát celosvětovým ekonomickým a duchovním problémem. Nejhorší situaci predikuje pro Evropu.

⁶⁴ Sílí ovšem i hlasy, že právě „*Německo páchá sebevraždu*“. Např. podle T. Sarrazina se Německo ekonomicky blíží ke konci „*zlatého věku*“ počínajícího kolem roku 1950. Německá společnost stárne, zmenšuje se, je stále heterogennější a ohledně vzdělanosti i méně výkonnou. Vážné problémy přináší přistěhovalectví a integrace především muslimských migrantů. Sarrazin řešení spojuje s aktivní státní politikou posilující porodnost Němců. Viz T. Sarrazin „*Německo páchá*

globální periferii (srov. Holubec, 2009). K čemuž napomáhají vážné problémy s udržováním politického projektu Euro (a celého integračního molochu) „*at' to stojí, co to stojí*“.⁶⁵ Vždyť již bylo proinvestováno tolik kapitálu, nejenom politického ...⁶⁶ A proto stále pokračuje salámovou metodou⁶⁷, pod rouškou řešení krize a dluhů, projekt federalizace Evropy, který má vyústit ve Spojené státy evropské.

Viníkem soudobých krizí není Asie, ani Čína či státy BRIC. Tyto země dobře cítí svou šanci dohnat ve výkonnosti „*Západ*“. A iluzi přece bylo, že zadlužování USA na úkor celého světa může trvat do nekonečna. Taktéž přesuny výrob mimo Ameriku a Evropu sice byly v krátkodobé logice zhodnocovacího procesu kapitálu, nicméně z dlouhodobějšího hlediska se ukazují jako silně krátkozraké a kontraproduktivní. Logika globálního kapitalismu je ovšem neúprosná a jeho všeobecná krize se prohlubuje. Eskalace potíží ve finanční sféře je důkazem.

A opomíjet nelze, že např. Čína praktikuje politiky odlišné od reakcí vyspělých zemí na krizový vývoj. Neopakuje chyby teorie a praxe (neo)liberální doktríny, na níž stále tvrdošíjně spočívá globální kapitalistický systém. Aktivně urychluje strukturální změny, promyšleně využívá plánování a neposlední řadě posiluje účinné protiváhy tržním silám. Přitom však úspěchy nejen Číny stojí právě na využití řady aspektů soudobé globalizace. I zde se potvrzuje názor, že globalizaci nelze odmítat, ale je nutno ji náležitě ovládnout a „*zkrotit*“.

Jak dále?

sebevraždu“ (Praha, Academia 2011. ISBN 978-80-200-2018-5). Sarrazin též varuje před zničujícími výsledky politické aktivity „*eurohujerů*“. Argumentuje, že společná měna Německu žádné pozitivní efekty nepřináší. Kořeny „*slepé podpory*“ Eura spojuje s myšlenkovým proudem, podle kterého „*se Němcům dostane odpuštění za holocaust a II. SV až tehdy, když veškeré své záležitosti, včetně svých financí, vloží do evropských rukou*“. Názor, že společná měna může být hybnou silou prohloubení evropské integrace považuje za „*historickou chybu*“. Viz T. Sarrazin „*Europa braucht den Euro nicht: Wie uns politisches Wunschenken in die Krise geführt hat*“ (München, Deutsche Verlags-Anstalt 2012. ISBN 978-3421045621).

⁶⁵ Euro náleží ke zdrojům závažných problémů a rizik (je jednou z příčin krizí) a je drahým a nebezpečným experimentem. Ohledně evropské krize se hovoří o „*špatných a ještě horších řešeních*“, včetně dopadů měnové (dez)integrace na ČR, a to i v materiálech nekriticky proevropsky zaměřených (srov. např. studie NHÚ a CERGE 2011, č. 7, 8 dostupné na http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2011_07.pdf, resp. http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2011_08.pdf).

Pokud euro přežije, tak zřejmě v radikálně pozměněné podobě. Budoucnost eurozóny je stále nejistější. Pokračuje bankovní a dluhová krize. Po Řecku, Irsku, Portugalsku žádá o zahraniční pomoc i Španělsko. „*Nákaza*“ se šíří i dalšími zeměmi a dále podvazuje nejen evropskou konkurenceschopnost. Blíží se „*okamžik pravdy*“, kdy EU bude muset přestat improvizovat a učinit zásadní rozhodnutí, kam se bude dále ubírat. Zda cestou hlubší integrace (včetně citlivé unie bankovní aj.) nebo eurozónu začít rozpouštět. Další hlasy přitom připomínají sílící „*fragmentaci*“ Evropy a apelují na návrat k zóně volného obchodu. Varují před pokusy o monetární, fiskální a politickou unii (a před další „*federalizací*“) s poukazy na to, že „*evropské*“ společné hodnoty, ideje i zájmy fakticky neexistují. Zpochybňováno bývá i tvrzení „*kosmopolitní reálpolitiky*“, že politika je tím úspěšnější, čím je tzv. evropštější, nebo to, že politickou akční jednotkou v „*kosmopolitním*“ věku už není národ, ale především region. Objevují se ovšem též úvahy o řízeném kolapsu eura a dolaru ze strany globálních elit s vizí globální „*superměny*“ či další spiklenecké teorie aj.

⁶⁶ Aktuálně se diskutuje o přijetí smlouvy o rozpočtové unii i v ČR. Skutečným cílem tzv. fiskálního kompaktu ovšem není řešení dluhů, ani krizí, nýbrž dotlačení EU k unii politické. Což znamená odebrat zemím další podstatné části suverenity. Nehledě nato, že zde zcela absenteje strategie růstu pro Evropu. K protlačení smlouvy jsou používány již osvědčené pseudoargumenty se společným jmenovatelem spočívajícím v tom, že jsou negativní (a falešné). Již tradiční je rituální strašení, že pokud nebudeme v hlavním proudu integrace ocitáme se mimo dění, v naprosté izolaci. A postup k federativní Evropě je prý jedinou možností bez alternativ, jedinou civilizační trajektorii, a to dokonce „*levicovou*“. O neoliberalních fundamentech stávající EU se přitom mlčí. ČR se „*mimo*“ ocitnout nemůže již díky výhodné geopolitické poloze. A samozřejmě existují i jiné scénáře a strategie pro ČR. Např. mostu mezi Západem a Východem, resp. Západem a BRIC. Podmínkou rozumné a konzistentní politiky, levicové i pravicové, je ale vymezení národních zájmů. Což chybí. Násobně v časech, kdy perspektivy EU coby klíčového globálního hráče stíhá rána za ranou. Sílí pravděpodobnost vleklé recese, zahánění a rozkladu i chaosu, včetně katastrofických scénářů či dominových efektů (v bankovním sektoru aj.). Řešením není naivní spoléhání na společné tzv. evropské hodnoty a abstraktní ideály. V drsných tržně-kapitalistických mantinelech je totiž vždy za vším bezohledná ziskovost a zájmy. Opravdu musíme být všichni bytostnými kosmopolity a přesvědčenými „*Evropany*“? Opravdu jsou národní státy pouhým reliktem minulosti? A je na místě dokola opakovat a spoléhat na to, že socialismus může (a musí) zvítězit jen v nejnávštějnějších zemích, čímž bývají sice automaticky, leč značně iluzorně, míněny právě unifikované Spojené státy evropské? Které země jsou vlastně dnes nejnávštějnější (srov. Švihlíková, 2010)? Předlužené USA, nevládnoucí nemocná EU spoutaná Eurem? A co nejslabší článek řetězu? A co národní cesty k ne-kapitalistickému uspořádání?

⁶⁷ Což je základní metoda, kterou evropská integrace postupuje v podstatě už od počátku. Drobnými, postupnými krůčky. Dnes však mnozí varují, že její rizika sílí a další pokračování může způsobit totální desintegraci.

Ohledně možných scénářů vývoje a perspektiv globálního kapitalistického systému lze operovat s různorodými modely.⁶⁸ A co levice usilující o systémovou změnu? Cestou vpřed pro autentickou levici není bezbřehý a ustrašený pragmatismus, ani tragikomické pachtění se za „*státotvorností*“ a „*salonní přijatelností*“ (i pro globální elity a jejich pohůnky i poturčence) či pokračující vyprázdněnost a stále větší a větší „*deidologizace*“ politik.⁶⁹

Překonávat je nezbytné „*bludné kruhy a falešná témata*“ moderní a postmoderní tzv. levice⁷⁰ a její přílišné prolnutí s liberalismem, resp. neoliberalní ideologií. A to: s návratem k tradiční problematice sociálních práv, jistot a stabilního řádu pro majority a lidi skutečné práce⁷¹ v duchu konzervativního paternalismu („*pořádek a spravedlnost*“); s odmítáním kosmopolitní averze ke všemu národnímu (včetně cíleného a umělého urychlování oslabování, resp. postupující likvidací, funkcí národního státu⁷²); s překonáváním „*popleteného pseudohumanismu*“⁷³ (a „*havlovského, levicově-kaviárového*“ moralizování); s přehodnocením přehnané orientace na tzv. diskriminované menšiny a jejich kontraproduktivní protěžování⁷⁴, včetně zhoubně nebezpečné

⁶⁸ Např. I. Švihlíková precizuje čtyři scénáře, jak ze systémové krize: 1) „*kapitalismus se oživí sám*“ – ve smyslu „*schumpeterovské kreativní destrukce famózních rozměrů*“ (případně se následně i „*schumpeterovsky*“ samozlikviduje); 2) scénář spojený s autoritářským (fašizoidním), a protekcionistickým, režimem; 3) „*globálně koordinované keynesovství*“; 4) „*radikální změna systému zdola*“ (Švihlíková, 2010 aj.). Viz založenou na samosprávě popisuje text J. Hellera & kol. (Heller, Neužil a kol., 2011). Možné jsou další etastické modely atd.

⁶⁹ Právě ideologie (zjevné i ty skryté, tudíž rafinovanější) zůstávají „*věcným*“ nástrojem – „*brýlemi, kterými lidstvo vnímá svět*“. A největšími ideology, apologety a manipulátory bývají právě ti, co se neustále zaklínají svou neideologičností, včetně tzv. nepolické politiky, občanské společnosti, třetích cest apod. (blíže Sirůček, 2005, 2006). Tzv. nepolitická politika, ruku v ruce s nátlakem militantního NGO-ismu, údajná „*nadstranickost*“ a tzv. nezávislost jsou ve stávajícím institucionálním uspořádání (včetně vlastnického) stále nebezpečnějším mýtem. Jde o nové variace na staré téma jménem tzv. občanská společnost. Nejde však o „*společnost občanů*“ (srov. Loužek (ed.), 2012), nýbrž o další pokus jistých elit utužit moc a podílet se na vládnutí. S využitím pseudoliberalních hesel a (neo)liberalních politik. A to pomocí nikým nevolených nátlakových skupin a ve skutečnosti ještě méně transparentním a „*demokratickým*“ způsobem než u klasických politických stran. Dalším trikem jsou tzv. strany nového typu (např. Věci veřejné) a další postupy privatizace politiky a kolonizace veřejného prostoru. Řešením je reideologizace a revitalizaci stran. Narůstá též nebezpečí „*depolitizované technokracie*“, ve které bude bankéřům, spekulantům a expertům dovoleno ve jménu zisků zlikvidovat i řadu prvků dnešní formální demokracie. Za testovací pole tohoto nového modelu bývá některými pokládáno Řecko.

⁷⁰ Problémem je též přílišná rozbihavost a různorodost levicových (ale též pravicových) idejí. Lidé považující se za levici (či pravici) se mnohdy neshodnou ani v nejzásadnějších politických otázkách a názorech. V tomto kontextu je diskutován hodnotový relativismus, v extrémním případě až politický či společný nihilismus. Levice pak bývá „*zprava*“ (či tzv. konzervativně) kritizována, že není dostatečně „*existenciálně loajální*“ k západní civilizaci. Komplikovanost současné politické scény umocňuje i institucionální rozrůznění levice a tzv. levice. K některým aspektům vymezení levice a pravice viz Sirůček 2005, 2006. Připomenout však možno jednu ze zcela stěžejních charakteristik pravice – jde o obhajobu soukromého vlastnictví (a trhu).

⁷¹ Prostinký fakt, že „*hodnota vzniká prací*“ (a nikoli např. spekulacemi) je i soudobou levicí často ignorován. Připomenout ale možno, že i často nemístně přeceňovaná soudobá západní tzv. marxistická (či neomarxistická, postmarxistická, „*samosprávná*“, kriticky radikální etc.) literatura nezřídka „*objevuje*“ samozřejmé banality. Plytké a prostinké texty jsou vyzdvihovány coby „*brilantní analýzy*“, resp. „*promyšlené alternativy*“ globálního kapitalismu. Ve skutečnosti zde zaráží ideové pusto-prázdné, hodnotová neukotvenost i často očividná neznalost nejzákladnějších kategorií, mechanismů a faktů. Oblíbené je kontraproduktivní liberální snění, resp. idealistické blábolení, s využitím zmatené metodologie-nemetodologie v duchu oblíbené postmoderní koláže. Povrchní pel-mel bývá vydáván za fundovanou vědeckou analýzu a naprosté banality jsou prezentovány jako velké vědecké objevy a převratné revoluční vize. Příkladem z mnoha může být spisek M. Alberta „*Naša nádej: Život bez kapitalizmu*“ (Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2009 (+ dotisk 2010). ISBN 978-80-8061-382-2). Srov. recenzi in *Marathon*, 96, 2010, roč. 14, č. 4, s. 16 – 19. ISSN 1211-8591. Mnohé západní texty však za nahlédnutí stojí. Namátkou publikace „*Marxistická ekonomie kapitalismu*“ (Duménil, Lévy, 2011). Dokladuje neoliberalní zlom v roce 1980 a jeho dopady na globalizaci, projevující se zejména „*intenzitou kapitalistického charakteru naší společnosti*“. Konstatuje též „*hegemonii financí*“ atd. A snaží se vrhnout nové světlo na fenomény soudobého kapitalismu pomocí „*znovunahližené a revidované*“ marxistické tradice. I zde je ale řada tvrzení silně problematických (např. interpretace manažerského kapitalismu jako společenské formace).

⁷² Osvědčenou strategií je oslabování národního státu (včetně pokračující likvidace sociálního státu a fungování státu vůbec), a to s cílem kolonizovat veřejný prostor a privatizovat služby a funkce, které stát stále ještě poskytuje. Vše s neustálým omíláním hesel o nefunkčnosti a neefektivnosti státu, nutnosti úspor či snížení dluhů.

⁷³ Který často bývá zaměňován s „*emancipačně humanistickým poselstvím*“, označovaným např. J. Dolejšem za pojítka politické levice. Dolejš za další důležité hodnoty levice považuje „*egalitářství a solidaritu, emancipaci zejména přes sociální práva a přednost veřejnému přerozdělování před soukromým*“. Zdroj konfliktnosti v kontextu komunikace a kompatibility levicových subjektů české politické scény dneška identifikuje v podobě „*přesahu reformní levice k pravému středu a radikální levice k levicové krajnosti*“ (viz text na <http://www.denikreferendum.cz/clanek/13165-radikalni-a-reformni-levice-od-rozkolu-k-synergii>). Srov. publikaci J. Dolejše (Dolejš, 2010), která ovšem taktéž prohlubuje řadu „*bludných kruhů*“ soudobé levice, např. ohledně procesů europeizace, mnohdy mylně a přehnaně spojovaných s internacionalizací atd.

⁷⁴ Zde včetně přístupu např. k problematice žen, resp. feministického hnutí, a to i se zohledněním témat, přínosů, ale též úskalí a nebezpečí spojených s feministickou ekonomikou. Soudobá tzv. korektní společnost přítom v řadě aspektů přejímá

ideologie multikulturalismu; s novou interpretací lidských práv a překonáváním posedlosti „*human-rightismem*“ (včetně připomínání úlohy konceptu tzv. lidských práv v likvidaci socialistického tábora i diskreditaci socialistických idejí); s odmítnutím fanatického „*eurohujerství*“ a falešného „*europesismu*“; s demaskováním globálních bludů a lží o „*volném trhu*“ a „*neviditelné ruce*“, jakožto i soukromovlastnické podstaty globálních finančních trhů a institucí (spolu s těmi, kteří stojí „*za oponou*“ a „*tahají nitkami*“). A v neposlední řadě s důrazem na opětovnou „*reideologizaci*“ politik, s obnovou a revitalizací tradiční stranické politiky, s nezbytností znovunastolení velkých a chytlavých vizí a konečně taktě s adekvátním doceněním „*úlohy osobnosti v dějinách*“⁷⁵. Zesílit nutno kritiku a ostré odmítání mantinelů vnucených „*diktaturou*“ politické (hyper)korektnosti a samozvanými novodobými „*inkvizitory*“, zdaleka nejenom např. pravdo-láskářského typu.⁷⁶

V kontextu hledání, zatím ovšem spíše tápání, ohledně nekapitalistických, resp. socialistických perspektiv vývoje v 21. století zaznívá mnohé. Upozorňováno přitom bývá, že nejen u nás pravice ani levice vlastně již neexistují a vše reprezentuje plytký střed.⁷⁷ V dnešních krizových realitách pak všechny relevantní politické subjekty fakticky realizují neoliberální politiky, ať již „*zprava*“ či „*zleva*“. A to především pod diktátem globálních finančních trhů a příslušných institucí. Východiskem a cestou vpřed by mohlo být (neo)konzervativní obrození levicových ideálů⁷⁸, což však na první pohled může působit podivně a notně „*kacířsky*“⁷⁹. Nacházet ovšem lze styčné plochy konzervativních a socialistických koncepcí – se společným základem v odmítání příliš individualistického liberalismu s jeho zbožštěním „*Trhu*“. Proti této fatalistické konstrukci je stavěn jiný „*Řád*“, s důrazem na kolektivnější „*My*“ v opozici k individualistickému „*Já*“.⁸⁰ Hlavní úkolem dneška se v tomto kontextu pak jeví boj proti doktríně ekonomického (neo)liberalismu.

feministické vidění světa. I okleštěný, politicko-korektní jazyk má přitom slovní zásobu zbavit termínů, které odrážejí údajnou historickou „*vinu*“ Západu vůči nejrůznějším menšinám. Blíže Sirůček, 2011b.

⁷⁵ Přehlížena by neměla být ani otázka elit, a to též v kontextu nekapitalistických scénářů vývoje. Připomenout možno výrok ohledně konce systému „*reál-socialismu*“ (nejen) u nás: „*Neselhal socialismus, selhali lidé*“. Nešlo však přesněji o selhání elit? Opomenout nelze ani mnohorozměrné otázky spojené se sobeckou orientací člověka (či jeho tzv. „*hříšnou*“ podstatou). Nespočívá právě zde jedno z klíčových úskalí kolektivistických ideologií (a to i bez popření pojetí člověka coby „*přísečičku společenských vztahů*“)? A opravdu budou problémy světa i soudobého socialismu všespasitelně vyřešeny společenskou samosprávou? Srov. Heller, Neužil a kol., 2011.

⁷⁶ Viz např. kritická slova V. Klause o soudobé „*PC-Society*“ – politicky korektní společnosti. Včetně konzervativního odmítání genderismu, feminismu či antidiskriminacionismu a tyranie politické korektnosti. „*Jde o fenomén celosvětový, evropský i český*“. A co je, nebo není, politicky korektní „*navíc definuje – zcela samozvaně – jedna skupina lidí, která si vydobyla zcela neuvěřitelnou pozici v médiích, a která nám suverénně a autoritativně říká, co smíme a co nesmíme*“ (Klaus, 2011, s. 1).

⁷⁷ „*Budme levicoví, nebo pravcoví, ale nebudme amébou, nebudme měkkýšem*“ (Miloš Zeman na Žofinském fóru 21. 2. 2006).

⁷⁸ Budoucností může být „*konzervativní obrození*“, jak na pravici, tak na levi. Zde v dialektické jednotě i rozpornosti kategorií inovace a tradice. „*Neosocialismus*“ by mohl být opřen o přirozené spojení dvou pilířů: v ekonomické sféře („*socialismus*“) o dominanci společenského vlastnictví různých forem, včetně mechanismů plánování, samosprávy a regulace tržních sil a ve sféře společenské („*konzervatismus*“) o tradiční, skutečně konzervativní hodnoty, včetně principů solidarity, celistvosti, ale též i odpovědnosti nebo autority. S cílem (revolučního či evolučního) vytvoření a udržování stabilního řádu, včetně stability ekologické aj. Tímto by mohl být překonán liberální individualismus (srov. Sirůček, 2005, 2006). Další oživují „*konzervativní ideál ztraceného ráje sociálního státu*“ (kde jiní ovšem realisticky varují, že nejen „*pro levičce není cesty zpět*“ a namísto hájení dřívějšího tzv. sociálního státu navrhuji diskuze a práce na nové vizi společenského uspořádání, jejíž součástí by bylo nové pojetí sociálního státu, adekvátní podmínkám 21. století). Jiní zase přemýšlejí o „*konzervativním návratu*“ k tradičním hodnotám levice, včetně např. idejí pokroku. Zaznívají ovšem i hlasy o východisku z krizi spočívajícím ve sjednocení na původních křesťanských principech a hodnotách, o „*návratech*“ před osvícenství atd. Diskuze o prioritách a vizích „*levice pro 21. století*“ má celou řadu dalších dimenzí. Zmínit možno např. úvahy o vztazích trhu a demokracie, kdy trhy (především finanční) jsou globální a demokracie národní, nebo o tom, že tržní ekonomika může existovat i bez demokracie. A naopak? Ovšem pouhé „*mávání praporem demokracie*“ ani žonglování s hesly o tzv. lidských právech dnes již zřejmě nestačí.

⁷⁹ Tradice a hodnoty konzervatismu jsou obvykle spojovány s pravici, často pravici krajní. A koneckonců již „*Komunistický manifest*“ varuje před „*konzervativním aneb buržoazním socialismem*“. Píše se zde, že „*socialističtí buržoové*“ si přejí „*existující společnost, ale bez žvlů, které ji revolucionují a rozkládají ...*“. Jako příklad „*buržoazního socialismu*“ je uváděna Proudhonova „*Filosofii bídy*“. Srov. Marx, K., Engels, B.: „*Manifest komunistické strany*“ (Praha, Svoboda 1974. Část III.2. <http://klempera.tripod.com/manifest.htm#2>).

⁸⁰ Připomenout možno, že mnozí významní konzervativci nebyli stoupenci idejí „*laissez-faire*“. A vzpomenout též levicový „*konzervatismus*“ (např. v podobě křídel politických stran levicového spektra nebo odpůrců různých reforem, modernizací, pseudomodernizací atd.). A také revolučnost některých (neo)konzervativců, pojímajících konzervatismus coby ideologii, která chce konstruovat a dělat zásadní změny ve směru obnovy stabilního řádu. Tématem k samostatnému materiálu je problematika konzervatismu v české historii. Poučný a mnohým inspirativní je (místy až provokativní) text D. Hanáka „*České konzervativní myšlení (1789-1989)*“ (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007. ISBN 978-80-86665-03-0). Též viz recenzi a rozbor publikace in *Marathon*, 82, 2008, roč. 12, č. 4, resp. dokončení in *Marathon*, 83, 2008, roč. 12, č. 5. ISSN 1211-8591.

Mnozí o dnešku uvažují coby o skutečně „přelomové době“, kdy se vskutku nebývale vyhrajují nerovnoměrnosti a nespravedlnosti („game is over“). Sílí volání po systémové, a to i revoluční, změně. Ovšem, zda-li jsou vytvořeny objektivní podmínky změny není vůbec jisté. Ještě méně jisté to je u podmínek subjektivních. Stále chybí patřičný „dějinný hněv“ a nakonec též přitažlivá vize, která by lidem umožnila bojovat nejen „proti něčemu“, ale hlavně „za něco“. „Globální lid“ se sice možná pozvolna již „probouzí“, nicméně adekvátní subjekt systémových změn pořád absentuje. Bude brzy připraven? A bude tímto „kognitariát“...?

Prameny⁸¹

Akerlof, G. A.; Shiller, R. J.: *Živočišné pudy. Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus.* Praha, Dokořán a Argo 2010. ISBN 978-80-7363-299-1 (Dokořán), resp. 978-80-257-0335-9 (Argo).

Berry, B. J. L.: *Long-Wave Rhythms in Economic Development and Political Behavior.* Baltimore and London, Johns Hopkins University Press 1991. ISBN 0-80184-036-8.

Foster, J. B.; Magdoff, F.: *Velká finanční krize: příčiny a následky.* Všeň, Grimmus 2009. ISBN 978-80-902831-1-4 (též viz recenzi in *Marathon*, 90, 2009, roč. 13, č. 5, s. 19 – 28. ISSN 1211-8591).

Dolejš, J.: *Levice mezi minulostí a budoucností.* Praha, Svoboda Servis 2010. ISBN 978-80-86320-67-0.

Duménil, G.; Lévy, D.: *Marxistická ekonomie kapitalismu.* Všeň, Grimmus 2011. ISBN 978-80-87461-04-04.

Global Risks 2012. Seventh Edition. Geneva, World Economic Forum 2012. ISBN 978-92-95044-35-7. Zpráva dostupná z <http://www.weforum.org>.

Glyn, A.: *Capitalism Unleashed: Finance, Globalization and Welfare.* Oxford, Oxford University Press 2007. ISBN 978-01-9929-19-9.

Heczko, S.: *Finanční krize – realita a perspektivy.* Doplnovaný podkladový a studijní materiál (též texty *Historie a realita finančních krizí*). Verze z roku 2011 na www.rodon.cz.

Heczko, S.: Globální klimatické změny a jejich možné důsledky. Praha, BIVŠ 2012. *Socioekonomické a humanitní studie*, roč. 2, č. 1, 2012, s. 12 – 25. ISSN 1804-6767.

Heller, J.; Neužil, F. a kol.: *Kdopak by se Marxe bál?* Praha, Futura 2011. ISBN 978-80-86844-73-2 (též viz recenzi in *Marathon*, 107, 2012, roč. 16, č. 1, s. 32 – 40. ISSN 1211-8591 a srov. s textem **Heller, J.; Neužil, F. a kol.:** *Bojíte se socialismu?* Příbram, Periskop 2007. ISBN 978-80-87077-01-6).

- **Holubec, S.:** *Sociologie světových systémů. Hegemonie, centra, periferie.* Praha, SLON 2009. ISBN 978-80-7419-014-8 (též viz recenzi in *Marathon*, 95, 2010, roč. 14, č. 3, s. 3 – 21. ISSN 1211-8591).

Klaus, V.: Malá česká hilsneriáda aneb další případ diktatury politické korektnosti. *Právo*, 28. 2. 2011, s. 1 – 2. ISSN 1211-2119.

Krugman, P.: *Návrat ekonomické krize.* Praha, Vyšehrad 2009. ISBN 978-80-7021-984-3 (též viz recenzi in *Marathon*, 91, 2009, roč. 13, č. 6, s. 25 – 40. ISSN 1211-8591).

Lane, D.; Myant, M. (eds.): *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries.* New York, Palgrave MacMillan 2009. ISBN 978-1-4039-9641-1.

Loužek, M. (ed.): *Koncept občanské společnosti. Nepřítel svobodného občana?* CEP č. 95/2012. Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku 2012. ISBN 978-80-87460-08-5.

Mandel, E.: *Long Waves of Capitalist Development. A Marxist Interpretation. Revised Edition.* London, Verso 1995. ISBN 1-85984-037-X (též viz představení koncepce autora in *Marathon*, 2000a, roč. 4, č. 1, s. 11 – 28. ISSN 1211-8591).

Neužil, F.: Žižek – „popový leninista“, filosof-provokatér, nebo i „cosi navíc“? (Pokus o kritickou reflexi sociálně ekonomického myšlení Slavoj Žižeka). *Marathon*, 109, 2012, roč. 16, č. 3 s. 3 – 26. ISSN 1211-8591.

Pick, M.: Dlouhodobé příčiny globální ekonomické krize a možnosti jejich eliminace. *Scientia et Societas*, 2010, roč. VI, č. 1, s. 54 – 71. ISSN 1801-7118.

Prorok, V.: Cykličnost vývoje, marxismus a teorie dlouhých vln. In: Dinuš, P. a kol.: *Spor o Marxa.* Bratislava, VEDA 2011. ISBN: 978-80-2241-229-2.

Schumpeter, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004. ISBN 80-7325-044-6 (též viz rozbor knihy in *Marathon*, 59, 2005, roč. 9, č. 2, s. 34 – 52. ISSN 1211-8591).

⁸¹ Další knižní, časopisecké aj. prameny viz literaturu in Sirůček, 2001a,b, 2007a,b,c, 2008b či Sirůček, Heczko, 2006a, 2010. Ohledně dlouhých vln a aplikací jejich instrumentaria, včetně soudobé globalizace a krizí (finančních aj.) zaslouží velké poděkování Stanislav Heczko, bez jehož materiálů, námětů, inspirací, připomínek etc. by většina prezentované literatury, včetně tohoto textu, vůbec nevznikla. Aparát dlouhých K-vln, cyklů, inovací apod. tvořivě rozvíjejí a využívají taktéž T. Vaško, V. Prorok (Prorok, 2011) a I. Švihlíková. A opomíjet nelze ani stále nedocenený odkaz F. Valenty.

- Sirůček, P.:** Počátky analýzy dlouhých vln II. Cyklický vývoj kapitalistických ekonomik v díle K. Marxe a B. Engelse, marxistická teorie krizí. Marx a Engels o dlouhých vlnách. *Marathon*, 1997, roč. 1, č. 5, s. 5 – 12. ISSN 1211-8591 (též viz **Sirůček, P.:** Krize a dlouhodobé ekonomické cykly v dílech klasiků. *Marathon*, 90, 2009a, roč. 13, č. 5, s. 3 – 9. ISSN 1211-8591).
- Sirůček, P.:** N. D. Kondratěv – zakladatel moderních koncepcí dlouhých vln. *Politická ekonomie*, 1998, roč. XLVI, č. 4, s. 575 – 588. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P.:** Koncepce dlouhých vln J. A. Schumpetera. *Politická ekonomie*, 1999, roč. XLVII, č. 5, s. 643 – 667. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P.:** Globální kapitalismus a iluze trvalé udržitelnosti. *Marathon*, 2000b, roč. 4, č. 4, s. 49 – 52. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Nástin historie zkoumání dlouhých vln – hlavní závěry. *Marathon*, 2001a, roč. 5, č. 1, s. 16 – 34. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Standardní a nestandardní přístupy k ekonomickým cyklům (vybrané problémy). *Politická ekonomie*, 2001b, roč. XLIX, č. 1, s. 109 – 126. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P.:** Ultraimperialismus – politická nadstavba globálního kapitalismu? *Marathon*, 2001c, roč. 5, č. 2, s. 35 – 39. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Megatrendy 2000 – 2010. *Alternativy*, září 2004, roč. 7, č. 18, s. 32 – 38. ISSN 1210-1494.
- Sirůček, P.:** Prohlubování krize „industriálních“ politických ideologií ve světle globalizace – několik poznámek k úvahám o socialismu. *Marathon*, 59, 2005, roč. 9, č. 2, s. 15 – 27. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Tradiční je více než moderní (aneb co není synonymem levicovosti). *Marathon*, 67, 2006, roč. 10, č. 3, s. 3 – 15. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Dlouhé vlny, inovace, globalizace. *Marathon*, 76, 2007a, roč. 11, č. 5, s. 2 – 35. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Inovační přístup k dlouhým vlnám. Bratislava, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV 2007. *Ekonomický časopis*, 2007b, roč. 55, č. 1, s. 54 – 68. ISSN 0013-3035.
- Sirůček, P.:** Rozpory a perspektivy globalizace. *Marathon*, 74, 2007c, roč. 11, č. 3, s. 3 – 16. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Nekapitalistická vize ve světle soudobé globalizace a dlouhých vln. In: Kolektiv autorů (Látal, I. (ed.)): *Socialismus pro 21. století*. Sborník statí. Praha, Futura 2008a, s. 59 – 76. ISBN 978-80-86844-35-0.
- Sirůček, P.:** Postkapitalistické perspektivy ve světle soudobé globalizace a dlouhých vln. *Marathon*, 80, 2008b, roč. 12, č. 2, s. 2 – 14. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Krize, dialektika, systémová teorie a soudobá globalizace. *Marathon*, 86, 2009c, roč. 13, č. 1, s. 20 – 27. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Soudobé krize a nové jevy kapitalistické globalizace. *Nové Alternativy*, 2009d, č. 3, s. 14 – 15. Společensko-politická příloha Haló novin, 17. 9. 2009. ISSN 1210-1494.
- Sirůček, P.:** Globální kapitalismus z hlediska tzv. teorie dlouhých vln. In: Heller, J.; Neužil, F. a kol.: *Kdopak by se Marxe bál?* Praha, Futura 2011a, kap. IV. (s. 95 – 123). ISBN 978-80-86844-73-2.
- Sirůček, P.:** Ženy v ekonomických teoriích. *Marathon*, 106, 2011b, roč. 15, zvláštní číslo, s. 3 – 29. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Megatrendy 2010 – 2020 (pracovní nástin). *Marathon*, 108, 2012a, roč. 16, č. 2, s. 3 – 8. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** „Námezdní buržoazie“, „nadmzda“ a další iluze o transformaci, resp. samoliquidaci kapitalismu (několik poznámek). *Marathon*, 108, 2012b, roč. 16, č. 2, s. 34 – 40. ISSN 1211-8591.
- Sirůček, P.:** Staronové fenomény kapitalistické globalizace. In: Dolejš, J. et al. (eds.): *K socialismu v 21. století*. Praha, Futura 2012c, s. 19 – 46. ISBN 978-80-86844-78-7.
- Sirůček, P. a kol.:** *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy)*. Slaný, Melandrium 2007. ISBN 978-80-86175-03-4.
- Sirůček, P.; Heczko, S.:** Globalizace – vybrané teoretické aspekty. *Ekonomie a Management*, 2006a, roč. IX, č. 4, s. 32 – 49. ISSN 1212-3609.
- Sirůček, P.; Heczko, S.:** Socialismus ve světle globalizace. *Alternativy*, prosinec 2006b, roč. 9, č. 26, s. 20 – 28. ISSN 1210-1494
- Sirůček, P.; Heczko, S.:** (Staro)nové jevy kapitalistické globalizace. *Marathon*, 96, 2010, roč. 14, č. 4, s. 13 – 15. ISSN 1211-8591.
- Švihlíková, I.:** *Globalizace & krize: souvislosti a scénáře*. Všeň, Grimmus 2010. ISBN 978-80-87461-01-3 (též viz texty autorky in *Britské listy*, *Deník Referendum*, *Res publica Pro a Proti*, např. Finanční krize – systémový pohled, *Britské listy*, 3. 11. 2008. ISSN 1213-1792).
- Thurrow, L. K.:** *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. New York, Penguin Books 1997. ISBN 978-0140263282.

Valenta, F.: *Inovace v manažerské praxi*. Praha, Velryba 2001. ISBN 80-85860-11-2 (též viz představení koncepcí autora in *Marathon*, 2001, roč. 5, č. 3, s. 50 – 56. ISSN 1211-8591 a *Marathon*, 2004, roč. 8, č. 1, s. 2 – 9. ISSN 1211-8591).

Van Duijn, J. J.: *The Long Wave in Economic Life*. London, Allen and Unwin 1983. ISBN 0-04-330330-7 (též viz představení autorova přístupu in *Marathon*, 2000, roč. 4, č. 2, s. 13 – 25. ISSN 1211-8591).

Abstract: The text summarizes multidimensional problems of actual shape of globalization and crises with perspectives of theories of innovations. It also touches the long K-waves concept in context of dialectic and historical materialism. This is a contribution to discussions on the 21st. century socialism.

Keywords: capitalism – socialism – globalization – long waves – ideology

JEL Classification: B24, B51, P16, P20

Obor: AB (Dějiny), AD (Politologie a politické vědy), AH (ekonomie)

Krise eura a eurozóny směřuje do finále

Jan Zeman

Abstrakt

Článek rozebírá krizi eurozóny, eskalující od roku 2008. Od konce roku 2011 se připouští možnost rozpadu eurozóny a pádu eura pro nezvládnuté dluhy. Článek jako základní příčiny této krize vidí jednak předčasné zavedení eura v roce 1999, resp. 2002 před završením hospodářské integrace členských států Evropské unie a přijetí některých států do eurozóny přes skutečnost, že na členství v eurozóně „neměli,“ jednak vysoké zadlužení většiny členských států eurozóny už v době jejího vzniku, eskalované ekonomickou krizí 2008-09, jednak chybnou záchranu soukromých velkobank z peněz daňových poplatníků, uplatňovaná po roce 2008. Zabývá se také některými problémy hospodářské politiky regulace vyspělých kapitalistických ekonomik, zejména pokračujícím sporem neoliberalů a neokeynesovců. Výsledkem je prakticky beznadějný stav eurozóny počátkem roku 2012.

Abstract

Article have taken to crises of eurozones, whate quickly growth from 2008 year. From the end 2011 year have admited possibility of eurozone disintegration and end euro for no manage debts. Article as basic reasons the crize considers on the premature euro in 1999 (2002) year before finishing economic integration of members states of Union Europe and admiting some member states to eurozones, althout their ekonomick position did not good for admiting, .on the high debt great part of member states od UE at time admit to eurozone, what quickly growth of debts during economic crise 2008-09, on the mistaken saving of privat great bank by money of taxpayer, maded after 2008 year. The article have discussed also some problems of economic politic of regulate kapitalistic economics, at the continue controversy between neoliberalismus and neokeynesionismus at economy. Resolte is practicably hopeless pozition of eurozone at the first January of 2012 year.

Klíčová slova: Euro, eurozóna, Evropská unie, zadlužení, ekonomická krize, dluhová krize, bankovní krize, neoliberalismus, neokeynesovství.

Key words: Euro, eurozone, Unien Europe, debting, economic krizes, debt krizes, bank krizes, neoliberalism, neokeynesionismus

Úvod

Krise společné měny 17 států Evropské unie (EU) eura a tím i eurozóny od roku 2008 drtivě narůstá. Od konce roku 2011 se již připouští, že se eurózona může rozpadnout a společná měna euro padnout. Překvapení? Nikoliv. Jde jen o důsledek zákonů kapitalismu, diletantského zavádění eura před lety, zrušení regulace finančního sektoru, uplatňování neoliberální ekonomie při řízení většiny ekonomik členských států eurozóny a chybného řešení velké bankovní krize let, která začala roku 2008. Článek volně navazuje na autorovu stať „Euro může padnout,“ Marathon č. 1/2012.

Ekonomická teorie varuje

Za studií na Vysoké škole ekonomické (VŠE) nám koncem 70. let učitelé k tehdejší evropské integraci říkali asi toto: „*Evropská unie úspěšně vytvořila celní unii a buduje unii hospodářskou. Pokud se jí podaří vytvořit skutečnou hospodářskou unii z hlediska finančních i odvětvových politik, může pomýšlet na dovršení integrace formou měnové unie, společné měny. V žádném případě nemůže zavádět společnou měnu, aniž by dovršila svou hospodářskou integraci a měla všechny členské státy srovnatelně rozvinuté.*“

Zavádění eura na sklonku 20. století vyvolávalo údiv mnohých ekonomů v USA. „*Zavádět euro v situaci, kdy členské státy EU jsou rozdílně rozvinuté a k plné hospodářské integraci mají daleko? To je přece ekonomický nesmysl!*“ Asi nejostřejší projekt zavádění eura kritizoval nejznámější neoliberál M. Friedman. V roce 2002 řekl: „*Do 10-15 let se eurozóna rozpadne.*“

Je otázkou, zda euro vzniklo v roce 1997, kdy se pevně fixovaly směnné kursy měn států zakládajících eurozónu, v roce 1999, kdy vedení EU zavedlo euro jako bezhotovostní měnu, nebo v roce 2002, kdy bylo zavedeno euro i jako papírové peníze a kovové mince. Protože rozhodující jsou bezhotovostní transakce, lze za rok vzniku eura označit rok 1999. Některé členské státy EU vstoupily do eurozóny později – Řecko, Kypr, Malta, Slovinsko, Slovensko, Estonsko.

Velký politický a prestižní projekt některých vyspělých států EU pojalo jejich vedení a vedení EU jako nástroj evropské integrace, nikoliv jako její logické dovršení. Tzv. lisabonská smlouva mimo jiné nařídila členským státům EU, dosud stojících mimo eurozónu, připravovat se na vstup do eurozóny, na zavedení eura.

Samostatná měna a její kurs jsou významné nástroje ekonomické politiky státu. Píšu to i při vědomí, že Československo má velmi špatnou zkušenost z předčasné liberalizace svého zahraničního obchodu vůči mnohem silnější zahraniční konkurenci. Jako základní nástroj ochrany ekonomiky zvolilo jeho nové státní vedení v roce 1990 velmi silnou devaluaci československé koruny až na úroveň kursu na tzv. černém trhu. Důsledkem byly rozsáhlé ekonomické ztráty. Zvolený způsob transformace byl nejvýznamnějším důvodem rozpadu Československa v roce 1992. Slovensko jej odmítlo. Jakkoliv je ochrana liberalizované ekonomiky pomocí podhodnocení měny drahá a problematická, vývoj krize eurozóny ukazuje, že zřeknutí se národní měny a tím i jejího kursu jako nástroje ochrany a regulace liberalizované ekonomiky má velmi negativní, nejen ekonomické dopady.

Zdá se, že vstup ekonomicky slabých bývalých socialistických států do EU a Slovinska, Slovenska a Estonska později i do eurozóny, krizi eura příliš neovlivnil, byť dál vážně narušil pojetí EU jako elitního klubu ekonomicky a sociálně silných států – vyvolených. Tento elitní klub totiž není s to vyrovnávat zásadní ekonomické rozdíly mezi jednotlivými členskými státy, byť se o to v určitém rozsahu snaží, viz strukturální a regionální fondy EU. Pokud EU přijala malé, ekonomicky slabé a nevýznamné státy (Kypr, Malta), mnoho to neznamenalo. Velký silný celek je s to je v případě potřeby podržet. Přijetí velkých ekonomik (Španělsko) ale zřejmě bylo nad možností EU. Zatím s výjimkou silně zadluženého Maďarska nově vstoupivší bývalé socialistické státy, které dosud nepřijaly euro, se nestaly ohniskem ekonomické krize. Staly se jen její obětí. Stalo se tak přesto, že jim EU tvrdě pustila žilou v zemědělství, Litvě, Bulharsku a Slovensku vynucením zavírání jaderných elektráren apod.

Hospodářská unie EU v nedohlednu

Byli moji učitelé na VŠE i američtí ekonomové ideologicky zaujatí a obávali se sílicí konkurence EU? Je možné, že ano. V každém případě ale tito kritikové chybného projektu společné evropské měny euro uvažovali ekonomicky velmi racionálně. I 13 let po zavedení eura, má EU k hospodářské unii daleko.

Společná energetická politika? To snad nemyslíte vážně! Nejde jen o lítou válku o mírové využívání jaderné energie a o popírání zákonů fyziky zaváděním trhu s elektřinou. Podmínky pro rozvoj energetiky mají různé státy EU různé.

Společná zemědělská politika? Je i není. Diskriminace nově vstoupivších bývalých socialistických států určitě nepatří ke slušné společné zemědělské politice, stejně jako velmi obsáhlé regulační předpisy a výjimky z nich a velký, málo průhledný systém dotací. Je možné, že i v rámci celé EU dělá víc škod než užitku. Také podmínky zemědělství jsou v jednotlivých členských státech EU značně rozdílné.

Společná dopravní politika? Je i není, byť oficiálně je hodnocena vcelku dobře.

Společná ekologická politika? Je značně rozvinutá a je prý i vcelku úspěšná. Ale mnoho vážných ekologických problémů trvá a proti rychle rostoucí hrozbě překročení globálního prahu nenapravitelných klimatických změn není s to EU nic účinnějšího podniknout, mimo jiné pro neschopnost prosazovat společnou efektivní proekologickou dopravní a energetickou politiku a pro prosazování neefektivních nástrojů (regulace emisí oxidu uhličitého CO₂ tzv. obchodem s povolenkami na emise CO₂).

Společná daňová politika? Jen dílčí sladění nepřímých daní. Řada států EU praktikuje daňový dumping ke své škodě i ke škodě druhých.

Společná fiskální politika? EU sice správně stanovila hranici přípustného zadlužení 60 % hrubého domácího produktu (HDP), maximální výši deficitu státního rozpočtu 3 % HDP a další velmi potřebná, tzv. maastrichtská kritéria, ale kolik členských států EU je dodržuje?

Je EU právní stát nebo byrokratický moloch? Vymáhání práva patří tradičně k obtížným činnostem Bruselu, přitom k vážným příčinám patří i enormní složitost práva EU včetně množství výjimek z něj, které často pochovávají rovné podmínky konkurence. Ano, přijímání a zavádění nejrůznějších směrnic a nařízení EU pohlcuje značnou část kapacit ústředních orgánů státní správy jednotlivých členských států EU a nejednou vyvolává nevoli. Že nemáte moře a námořní flotilu? Stejně příslušnou směrnicí o námořní plavbě musíte uzákonit!

Ve výčtu defektů společné hospodářské politiky EU bych mohl dlouho pokračovat. Nechci diskutovat, zda společná hospodářská politika EU v době zavádění eura byla lepší či horší než dnes. Jisté je, že byla zjevně nedostatečná, aby opravňovala zavedení společné měny.

Komplikací je, že se po vzniku eurozóny postupně změnila z hospodářské politiky celé EU na hospodářskou politiku diktovanou ekonomicky nejsilnějším Německem, která pomáhá především Německu a více či méně poškozují ostatní členské státy EU.

Trpěla přitom vládě Irsko, aby se na 100 % zaručila soukromým irským velkobankám za jejich dluhy. Při zjevně nedostatečném bankovním dozoru je dělaly neodpovědně ve velkém, až se přivedly do bankrotového stavu. Ten přenesly na irský stát. Státem chráněné bankovní mafiánství? Dá se to tak nazvat. Místo aby irský stát soukromé velkobanky nechal zkrachovat, zachránil je z peněz daňových poplatníků, nejen irských. Byla to drahá a neefektivní záchrana. Sotva překvapí, že v důsledku tohoto zespolečenštění ztrat soukromých irských velkobank mělo Irsko v roce 2010 rekordní deficit státního rozpočtu cca 33 % ve vztahu k výši svého hrubého domácího produktu (HDP).

Podle řecké krajní levice byl zjevně chybný už vstup ekonomicky slabého Řecka do EU za pro něj značně nevýhodných podmínek, viz Klontza. Následný úpadek řeckého zemědělství byl ještě hlubší než zemědělství ČR po roce 1989. Upadal ale i průmysl a další sektory Řecka. Jen velmi vysoké výdaje na zbrojení Řecka zůstaly nedotčeny, vzhledem k trvajícím sporům se sousedním Tureckem.

V podmínkách nízké a klesající konkurenceschopnosti ekonomiky Řecka byl ekonomicky zcela nesmyslný v roce 2002 vstup Řecka do eurozóny na přání USA na základě zfalšovaných vstupních dat o výši zadlužení Řecka (banka Goldman Sachs z USA v oné době ukrývala u sebe část státních dluhů Řecka) a o celkovém stavu řecké ekonomiky. Eurostat i Evropský účetní dvůr zde tragicky selhaly. Veřejné rozpočty Řecka a Athén vážně zatížilo pořádání Letních olympijských her v Athénách v roce 2004, jež je nakonec stály trojnásobek původně uvažované částky. Brzy po jejich konání začalo tvrdé střízlivění. Při více méně setrvalé politice Řecka i EU a drtivé ekonomické krizi se od roku 2009 státní bankrot Řecka stal neodvratným a pokrytecké řeči o údajně líných Řecích na tom nic nezmění. Jisté je, že k poskytování vcelku bezstarostných půjček Řecku významně přispěla jednak podpora zejména německého a francouzského exportu do Řecka, jednak sice nepochopitelné, ale tou dobou běžné přesvědčení, že dluhová krize členského státu eurozóny nemůže nastat.

Slabým mužem eurozóny je od počátku i Portugalsko. Dnes jsou ale ve vážných dluhových potížích i velké ekonomiky EU jako je Španělsko (problémem jsou hlavně velmi vysoké dluhy španělských bank a velmi vysoká, v EU nejvyšší nezaměstnanost asi 24 %, resp. dřívější sázka na cestovní ruch se stejně jako v Řecku ukazuje problematická), Itálie (enormní zadlužení již při vstupu do eurozóny se do roku 2007 mírně snižovalo, pak citelně zvyšovalo) a prostřednictvím množství toxických aktiv států jihu EU ve francouzských bankách i Francie, jež dluží 85,7 % svého HDP, viz tabulka č. 1. Nadměrně 81,2 % HDP je zadlužená i nejsilnější ekonomika EU Německo. Také německé banky mají rozsáhlé pohledávky na jihu eurozóny. Ekonomiku Německa vážně komplikuje ideologicky motivované rozhodnutí o odstavení jaderných elektráren do roku 2022 z května 2011 v rámci neadekvátní reakce na havárii jaderné elektrárny v japonské Fukušimě. Rozhodnutí prohlubuje energetickou a klimatickou krizi nejen v Německu.

Problematická ekonomická situace zemí vytvářejících eurozónu

Tabulka č. 1 ukazuje, že vysoké zadlužení členských států eurozóny existovalo již při jejím vzniku v roce 1999. Zadlužení cca 71,6 % zjevně překračovalo tzv. maastrichtská kritéria zadlužení členských států, tj.

maximálně 60 % jejich HDP, přičemž belgických a italských 113 % dluhu k HDP bylo obzvlášť varovných. Reálně ale bylo ještě mírně vyšší, protože málo zadlužené Slovinsko, Slovensko a Estonsko vstoupily do eurozóny později.

Lze namítat, že při rozumné politice ani tak vysoké zadlužení nemusí příliš vadit, že se dá i postupně snižovat. Vývoj zemí eurozóny v letech 1999 - 2007 mluví o velmi mírném poklesu či spíš o stagnaci míry jejich zadlužení. Platí ale, že čím vyšší je zadlužení, tím víc se placení úroků a splácení jistiny dluhů podílí na výdajích státního rozpočtu na úkor jiných výdajů. I v relativně málo zadlužené ČR (41,2 %) se placení úroků ze státního dluhu cca 50 mld. Kč v roce 2012 má podílet na státním rozpočtu cca 1 180 mld. Kč asi 4,2 %.

Je zřejmé, že míra zadlužení státu závisí jak na výši HDP, tak na výši dluhu. Obojí může růst, stagnovat nebo klesat. V dobách vysokého ekonomického růstu rostly dluhy většinou výrazně nominálně absolutní výši, ale málo relativně k HDP. V době ekonomického poklesu obvykle relativně rostou i při jejich absolutní stagnaci.

Podle klasického keynesovství, prováděného v kapitalistické Evropě po roce 1945, se nedostatečná poptávka soukromých subjektů řeší rostoucími výdaji veřejného sektoru, v prvé řadě státu. Peníze na tyto vyšší veřejné výdaje se získávají progresivním zdaněním převážně bez užítu ležících kapitálových příjmů bohatých občanů a podniků. Tím se za konjunktury urychluje ekonomický růst a za krize brzdí ekonomický propad.

Deficitní hospodaření veřejných rozpočtů je prospěšné v dobách ekonomické krize jako jedno z protikrizových opatření. Vzniklé dluhy se mají splácet i s úroky z přebytků veřejných rozpočtů dosažených v letech konjunktury. Jde o ekonomickou nutnost (vysoké dluhy jsou nebezpečné), brzdí se tím konjunktura a zmenšuje následná ekonomická krize.

Vyspělé kapitalistické ekonomiky v intencích keynesovství v 50. a v 60. letech progresivně zvyšovaly přímé daně a dosahovaly relativně vysokého ekonomického růstu. Tehdy tento mechanismus vcelku dobře fungoval, byť přinášel i určité inflační tlaky. Když se počátkem 70. let ocitl tvář v tvář rozsáhlé strukturální krizi, primárně vyvolané prvním a druhým ropným šokem, přestal efektivně fungovat.

Tabulka: Vývoj zadlužení členských států EU počítaný jako procento dluhu k HDP

Země / Období	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Eurozóna (17 zemí)	71.6	69.2	68.1	67.9	69.1	69.5	70.1	68.5	66.3	70.1	79.8	85.3	87.2
Eurozóna (16 zemí)	71.7	69.2	68.2	68.0	69.2	69.6	70.2	68.6	66.4	70.2	79.9	85.5	87.4
EU (27 zemí)	65.7	61.9	61.0	60.4	61.9	62.3	62.8	61.5	59.0	62.5	74.7	80.1	82.5
Belgie	113.6	107.8	106.5	103.4	98.4	94.0	92.0	88.0	84.1	89.3	95.9	96.2	98.0
Bulharsko	77.6	72.5	66.0	52.4	44.4	37.0	27.5	21.6	17.2	13.7	14.6	16.3	16.3
Česká republika	15.8	17.8	23.9	27.1	28.6	28.9	28.4	28.3	27.9	28.7	34.4	37.6	41.2
Dánsko	58.1	52.4	49.6	49.5	47.2	45.1	37.8	32.1	27.5	34.5	41.8	43.7	46.5
Německo	61.3	60.2	59.1	60.7	64.4	66.3	68.6	68.1	65.2	66.7	74.4	83.2	81.2
Estonsko	6.5	5.1	4.8	5.7	5.6	5.0	4.6	4.4	3.7	4.5	7.2	6.7	6.0
Irsko	48.0	37.5	35.2	31.9	30.7	29.4	27.2	24.7	24.8	44.2	65.2	92.5	108.2
Řecko	94.0	103.4	103.7	101.7	97.4	98.6	100.0	106.1	107.4	113.0	129.3	144.9	165.3
Španělsko	62.4	59.4	55.6	52.6	48.8	46.3	43.1	39.6	36.2	40.1	53.8	61.0	68.5
Francie	58.9	57.3	56.9	58.8	62.9	64.9	66.4	63.7	64.2	68.2	79.0	82.3	85.8
Itálie	113.0	108.5	108.2	105.1	103.9	103.4	105.4	106.1	103.1	105.8	115.5	118.4	120.1
Kypr	59.3	59.6	61.2	65.1	69.7	70.9	69.4	64.7	58.8	48.9	58.5	61.5	71.6
Lotyšsko	12.5	12.4	14.1	13.6	14.7	15.0	12.5	10.7	9.0	19.8	36.7	44.7	42.6
Litva	22.7	23.6	23.0	22.2	21.0	19.3	18.3	17.9	16.8	15.5	29.4	38.0	38.5
Lucembursko	6.4	6.2	6.3	6.3	6.1	6.3	6.1	6.7	6.7	13.7	14.8	19.1	18.2
Maďarsko	60.8	56.1	52.7	55.9	58.6	59.5	61.7	65.9	67.0	72.9	79.7	81.3	80.6
Malta	57.1	54.9	60.9	59.1	67.6	71.7	69.7	64.1	62.1	62.2	67.8	69.0	72.0
Nizozemsko	61.1	53.8	50.7	50.5	52.0	52.4	51.8	47.4	45.3	58.5	60.8	62.9	65.2
Rakousko	66.8	66.2	66.8	66.2	65.3	64.7	64.2	62.3	60.2	63.8	69.5	71.8	72.2
Polsko	39.6	36.8	37.6	42.2	47.1	45.7	47.1	47.7	45.0	47.1	50.9	54.9	56.3
Portugalsko	49.6	48.5	51.2	53.8	55.9	57.6	62.8	63.9	68.3	71.6	83.0	93.3	107.8
Rumunsko	21.7	22.5	25.7	24.9	21.5	18.7	15.8	12.4	12.8	13.4	23.6	31.0	33.3
Slovinsko	24.1	26.3	26.5	27.8	27.2	27.3	26.7	26.4	23.1	21.9	35.3	38.8	47.6
Slovensko	47.8	50.3	48.9	43.4	42.4	41.5	34.2	30.5	29.6	27.8	35.5	41.0	43.3

Finsko	45.7	43.8	42.5	41.5	44.5	44.4	41.7	39.6	35.2	33.9	43.3	48.3	48.6
Švédsko	64.3	53.9	54.7	52.5	51.7	50.3	50.4	45.0	40.2	38.8	42.7	39.7	38.4
Spojené království	43.7	41.0	37.7	37.5	39.0	40.9	42.5	43.4	44.4	54.8	69.6	79.9	85.7

Zdroj: internet ČSÚ k 1. 5. 2012.

Jestliže keynesovská hospodářská politika v řadě vyspělých kapitalistických států odvrátila ekonomické krize, nově nazývané recese, například v Japonsku či ve Francii, od 70. let se jí vyhnout ekonomickým krizím nedařilo. V USA a Velké Británii ekonomické krize byly i v 50. a 60. letech, byť byly výši poklesu i délkou trvání podstatně menší proti velké krizi 1929-33.

Problém je, že jednotlivé státy EU v praxi dluhy dělaly jak v době krize, tak v době konjunktury, zadlužení veřejných rozpočtů mnoha členských států EU rostlo nejen absolutně, ale i relativně ve vztahu k HDP a v řadě států postupně překročilo kritickou hranici 60 % HDP, u většiny dnešních členů eurozóny již před zavedením eura.

Tragický by nástup neoliberalismu počátkem 80. let ve Velké Británii a v USA, od roku 1990 na základě washingtonského konsensu i v bývalých socialistických státech a po roce 2000 i v řadě vyspělých kapitalistických států kontinentální Evropy. Začaly snižovat přímé daně a tím i prohlubovat deficitnost veřejných rozpočtů. V ekonomicky úspěšných letech se tak mohly rozpouštět možné přebytky veřejných rozpočtů, v ekonomicky neúspěšných letech se tak vždy zvyšovalo zadlužení, jež si postupně vynucovalo restriktivní hospodářskou politiku v zájmu velkého finančního kapitálu. S rozpadem evropských socialistických států odpadl strach z možné socialistické revoluce. V řadě vyspělých kapitalistických států se přistoupilo k odbourávání sociálního státu. Hrozící velká ekonomická krize vyspělých kapitalistických států byla pádem evropských socialistických států jen oddálena.

Na výše uvedené existuje rozsáhlá literatura včetně řady učebnic. Protože vesměs ty či ony předestřené problémy řeší mírně odlišně, necitují jí.

Tragická reakce na velkou ekonomickou krizi

Vývoj je někdy záladný, byť předvídat vysokou konjunkturu po zásadním rozšíření EU k 1. 5. 2004 bylo možné, stejně jako propuknutí podstatně hlubší ekonomické krize o několik let později.

Ekonomické krize jsou zákonitou součástí rozvoje kapitalistických ekonomik. Slovy K. Marxe „*ekonomické krize jsou jediným reálným, dočasným a současně násilným řešením hlubokých živelně vznikajících disproporcí kapitalistických ekonomik*“ (volně citováno). Tím ale není řečeno, že ekonomická krize musí být obří a zničující. Velká ekonomická krize let 2008-09 ale měla významná specifika. Její globální zarámování do podmínek světového vývoje po roce 1989 včetně globalizace a megatrendů, viz Sirůček.

Je pravda, že větší rozšíření fiktivního kapitálu do jisté míry zpochybňuje zákon oběhu neplnohodnotných peněz (může jich bez problémů obíhat jen tolik, kolik by normálně obíhalo zlata). Zadlužování má ale své hranice a ty byly ve vyspělých kapitalistických státech podle všeho vážně překročeny, což nemůže zůstat bez následků.

Začátkem velké ekonomické krize 2008-09 byl krach hypotečního trhu USA v 7. 9. 2007. Vlastní krizi odstartoval krach největší investiční banky světa Lehman Brothers v USA v srpnu 2008. U ní měly velké vklady především evropské banky a podniky. Že měla výborný audit, by nemělo překvapovat, resp. bonitu firem podle kladného auditu hodnotí jen naivka.

Také ekonomická krize 2008-09 snížila příjmy veřejných rozpočtů (pokles ekonomických aktivit snížil daňový výnos) a zvýšil jejich výdaje - na podporu nezaměstnaných aj.).

Vlády členských států EU přitom vysoké zadlužení soukromých bank svých států vesměs řešily po vzoru USA dotováním silně zadlužených soukromých velkobank stovkami miliard eur z veřejných rozpočtů, aby odvrátily jejich krach. V logice kapitalistické ekonomiky, kde bankrot je sice velmi nepříjemný jev, ale má také ozdravnou funkci, neboť odstraňuje ekonomicky slabé, nemocné a nekompetentní, argumentovaly absurdně - údajně by krach silně zadlužených soukromých velkobank zničil příslušné ekonomiky.

Tuto tezi zpochybňuje zkušenost malého Islandu, jež není v eurozóně ani v EU. Tam tři zkrachovavší soukromé velkobanky nebyly sanovány, islandský lid si vynutil demisi vlády a předčasné volby a tím i výměnu politické garnitury. Po tomto drastickém ozdravení se islandská ekonomika začíná konsolidovat, i přes nevoli vyspělých kapitalistických států.

Není žádný dobrý recept na bankrotový stav velkobanky. Situaci komplikuje spekulace včetně honů na banku a všeobecná úvěrová tíseň, bankovní krize. Konkurzní podstata banky může být záporná nebo kladná. Pokud je majetek čistý banky záporný, pak někdo její záporné saldo musí uhradit. Buď věřitelé, především majitelé cenných papírů, nebo veřejné rozpočty, daňový poplatník. Mám za to, že by to neměli být daňoví poplatníci typu fyzických osob, ale střední a velcí věřitelé. Drobným věřitelům charakteru domácností by se

měla garantovat výplatu částky např. do ekvivalentu českého 2,5 mil. Kč, nejlépe formou přednostního uspokojení drobných vkladatelů z majetku banky, teprve v případě nedostatku konkurzní podstaty z veřejných rozpočtů. Pokud je konkurzní podstata banky kladná, lze uvažovat o pomoci bance, ale výlučně na základě ekvivalence a za přísných podmínek. Léčením bank na úkor veřejných rozpočtů nelze stimulovat pokračování neodpovědného hospodaření banky včetně vysokých odměn jejímu managementu a zlatých praxe zlatých padáků.

Nemá být řečeno, že krach soukromé velkobanky nezpůsobí společnosti značné škody. Problém je ve skutečnosti, že jejich sanace z peněz daňových poplatníků obvykle způsobuje škody ještě mnohem vyšší včetně těžké demoralizace společnosti.

Nevím, zda k rozhodnutí o léčení velké ekonomické krize 2008-09 cestou dávání stovek miliard eur do krachujících soukromých velkobank z peněz daňových poplatníků došlo z hlouposti vůdců EU (těžko si představit), jejich bezradnosti nebo z důvodů jejich těžké závislosti na velkém finančním kapitálu. Jisté je, že nalitím dalších stovek miliard eur do silně zadlužených soukromých velkobank odkupem jejich nesplacitelných dluhopisů, se nejen vysmály jakékoliv tržní logice a racionálně hospodařícím podnikatelům, ale také urychlily zbankrotování eura a celé eurozóny.

Hluboká ekonomická krize 2008-09 a následně dotování soukromých velkobank států EU stovkami miliard eur eskalovalo dluhovou krizi eurozóny. Dluh eurozóny se zvýšil ze 70 % HDP (vždy k 31. 12.) v roce 2008 na 80 % v roce 2009, 85 % v roce 2010 a předběžně na 87,2 % v roce 2011. Další stovky miliard eur do soukromých velkobank nalévá v prvních měsících roku 2012 Evropská centrální banka a Mezinárodní měnový fond (MMF).

S cílem zbrzdit nebezpečně rostoucí zadlužení mnohé členské státy EU začaly více či méně provádět politiku škrtů ve státních a dalších veřejných rozpočtech. Důsledkem je podvazování poptávky a tendence prohlubování krizových otřesů. Přijímaná úsporná opatření dovedla eurozónu zákonitě do další, zatím mělké hospodářské recese v 2. pololetí roku 2011, která se značnými rozdíly mezi jednotlivými státy bude pokračovat přinejmenším stagnací ekonomik v roce 2012. Výrazný pokles HDP je vysoce pravděpodobný na enormně zadluženém jihu EU. Bude ho provázet pokles daňových příjmů a tím i další eskalace růstu jejich zadlužení.

Zkratkou ke zničení eurozóny se stalo připojení se k embargu USA na nákup iránské ropy. Irán nabídkou placení za svou ropy v eurech samozřejmě sledoval své ekonomické zájmy. Přijetí jeho nabídky mohlo citelně eurozóně pomoci. Servilnost vůdců EU vládě USA, resp. vyhlášení embarga EU na dovoz iránské ropy urychluje bankrot eurozóny, aniž by Iránu příliš ublížilo. Podobně působí pokrytecký postoj EU k Rusku a k Číně.

Destruktivnost deregulace finančního sektoru

Velkou ničivost ekonomické krize 2008-09 založilo zrušení zákonů regulujících finanční trhy, které zavedl v roce 1934 prezident USA D. Roosvelt v reakci na velkou, velmi ničivou ekonomickou krizi 1929-33, vládou R. Reagana počátkem 80. let. R. Reagan tak otevřel cestu ke kasínovému kapitalismu. Vznikají malé, střední i velké spekulativní bubliny, kdy se nepřerodělují stávající zisky, ale spekuluje se na zisky dosud nevytvořené. Tyto bubliny nutně dříve či později praskají a dochází ke krizovým otřesům.

Případ, kdy během dvoutýdenní krize znehodnocení cenných papírů obnášelo „hodnotu“ asi 2 000 miliard USD, aniž by to reálná ekonomika pocítila, patří k těm nedestruktivním. Krachy v podobě krize ve východní Asii mimo Čínu, v Argentině či v Rusku měly pro příslušné státy kruté dopady.

Krach banky Leman Brothers v srpnu 2008 odstartoval krizi bankovní. Banky své velké problémy řešily zásadním zhoršením úvěrování reálné ekonomiky a tak ji rychle přivedly do hluboké ekonomické krize, která rychle zachvátila celou ekonomiku USA. Při vysoké propojenosti ekonomik vyspělých kapitalistických států se krize přelila již v září 2008 do EU a v říjnu 2008 i do ČR. Vláda přitom po mnoho měsíců tvrdila, že ČR žádná krize nehrozí. Jistě i proto patřil pokles ekonomiky ČR v roce 2009 k těm nejhlubším. Krize podstatně více postihla státy uplatňující neoliberální hospodářskou politiku než státy ji neuplatňující. V EU se jen Polsko vyhnulo recesi a mělo více než dvoupromětní růst HDP. Velká slova o neoliberální deregulaci ekonomiky totiž neprovázely činy. V ČR uplatňující neoliberální ekonomickou politiku skončila propadem 4,8 % HDP, po revizi dat na základě započtení výnosů organizovaného zločinu aj. jen propadem 4,1 % HDP.

Ekonomická krize zákonitě snižováním příjmů a zvyšováním výdajů veřejných rozpočtů urychluje růst jejich zadlužení. Přesto krize 2008-09 nemusela mít pro euro fatální následky, kdyby vlády postižených států neuplatňovaly filosofii, že mají ohrožené tak velké soukromé banky, že je nemohou nechat zkrachovat. Na jejich záchranu USA do nich „nalily“ stovky miliard USD a státy EU stovky miliard eur. I když část takto podpořených velkobank poskytnutou pomoc postupně splácí, dluhy USA i států EU prudce narostly. Ukázalo se, že mnohé vlády, mimo jiné i států eurozóny, své státy zadlužily natolik, že nejsou s to dluhy splácet. To je voda na mlýn spekulantům se státními obligacemi. Velcí spekulanti začali útočit na státní obligace jednotlivých silně zadlužených států EU a zvyšovat výši úroků na další úvěry. Cena státních dluhopisů, požadovaný úrok, na

finančních trzích šplhala postupně až k likvidační hranici 7 %, k bankrotovému stavu příslušného státu. První jí dosáhlo Irsko, druhé Řecko, vážně ohroženo je Portugalsko, 6,6 % se k ní koncem května 2012 přiblížilo Španělsko, ohrožena je i Itálie, ekonomicky třetí nejsilnější země eurozóny. Státní dluh Itálie činil k 31. 12. 2011 asi 120 % jejího HDP.

Vycházím z předpokladu správnosti oficiálních dat. Je více důvodů k pochybnostem o jejich realitě. Nejde přitom jen o prohlášení nového šéfa řeckého statistického úřadu, že za základní cíl svého snažení považuje obnovit důvěru v řeckou statistiku. Řada oprav čísel směrem k ještě horším provází zejména nemocné členské státy eurozóny. Zprávy, že deficit státního rozpočtu ČR v prvním čtvrtletí 2012 dosáhl asi 130 mld. Kč a k 30. 4. 2012 klesl na pouhých cca 30 mld. Kč, vyvolává otázku, zda část deficitu státního rozpočtu ČR nebyla někde ukryta, podobně jako část řeckého státního dluhu v bance Goldman Sachs před vstupem Řecka do eurozóny.

Významná je i struktura zadlužení. Cca 200 % zadlužení Japonska a 120 % zadlužení Itálie má jednu příznivou stránku: jedná se vesměs o vnitřní zadlužení (vládám půjčily domácí ekonomické subjekty), takže není přílišný zájem zhoršovat dluhovou krizi. Podíl řeckých subjektů na řeckém státním dluhu činil ale před prvním státním bankrotem (reálně, oficiálně šlo o oddlužení) asi jednu třetinu. Největšími věřiteli jsou francouzské a německé banky, proto také tyto státy se snaží zachránit Řecko v eurozóně za každou cenu.

Problémy eurovalu

EU se rozhodla pomoc některým svým po uši zadluženým členským státům z eurozóny. Poskytování mimořádné pomoci v podobě často nesplacitelných úvěrů logicky váže na zvyšování příjmů a snižování výdajů veřejných rozpočtů předlužených členských států.

První balíček pomoci zadluženému Řecku činil 100 mld. eur, druhý 200 mld. eur. Je to hodně, aby to pobouřilo širokou veřejnost, a přitom to nemůže stačit. Proto vedení EU zřídilo záchranný měnový val, tzv. euroval. První euroval měl 440 mld. eur, druhý má již 780 mld. eur. V listopadu 2011 se zvyšuje na 1 000 mld. eur, protože se čeká tažení spekulantů proti státním obligacím Španělska a Itálie. Jde o velmi vysoké částky. Zda budou stačit, není ale vůbec jisté. Přitom jí významně pomáhá MMF.

Drastické úspory, uplatňované v Řecku a v mírnějším rozsahu i v dalších státech EU, se netýkají snižování vysokých nákladů na zbrojení. Nedochozí k progresivnímu zvyšování přímých daní. Zvyšují se daně nepřímé, vedoucí ke zdražování zboží a služeb široké spotřeby a tím i k podvázání spotřeby. Úspory zahrnují omezování financování sociálního zabezpečení, zdravotnictví, školství, kultury, snižování počtu pracovníků ve veřejném sektoru + snižování mezd zbývajícím a další. Obyvatelstvo chudne. Decimování poptávky veřejného sektoru i domácností snižuje spotřebu a tím podvazuje ekonomický růst nebo zvětšuje krizi. V Řecku již u chudých ohrožuje i základní civilizační vymoženosti. Vysoké příjmy horního 1 % občanů přitom zachovává, stejně tak plýtvání ve veřejném sektoru.

Taková politika pochopitelně vyvolává masové protesty. Protestní demonstrace jsou na denním pořádku, rychle přibývá stávek, zejména v nejohroženějším veřejném sektoru, šíří se hnutí „Occupy Wall Street.“ V Řecku došlo i k řadě generálních stávek.

Drastické úspory, vnucované Řecku co by lék, se staly pro Řecko zjevně smrtící. Stávají se ale smrtící i pro euro. Bude-li se tvrdě šetřit na veřejných výdajích, zejména na těch 90 % dole, vyvolá se nová ekonomická krize a významně se prohloubí i sociální krize. Budou přitom ničivější než ty z let 2008-09. Můžou skončit až rozpadem příslušných států. Pokud se do ekonomik pustí další peníze, krátkodobě se sice sniží jejich propad, ale dále se zásadně zvýší zadlužení příslušných států, roztočí inflace a pád eura se jen mírně oddálí.

V řešení stávající hluboké krize eura a eurozóny rozum chybí. Vstup malého, ekonomicky slabého Estonska do eurozóny k 1. 1. 2011, tj. v době, kdy již euro procházelo těžkou krizí, připomíná nasazení si oprátky na krk. Velké oslavy přijetí eura v Tallinu ale naznačují, že si toho v Estonsku nebyl nikdo vědom.

Neoliberálové versus neokeynesovci

L. Šafránek upozorňuje na zálužný aspekt současného sporu o řešení ekonomické krize mezi neokeynesovci a ekonomickými neoliberály. Neokeynesovci prosazují zvýšit veřejné výdaje i za cenu dalšího růstu veřejného dluhu. Krátkodobě tak urychlují ekonomické oživení nebo brzdí ekonomický propad, dlouhodobě zvyšují inflaci. Neoliberálové naopak prosazují veřejné výdaje snižovat. Krátkodobě tak brzdí ekonomický růst nebo stimulují propad ekonomiky, ale dlouhodobě brzdí inflaci. Výsledek obou politik se tak podle L. Šafránka dlouhodobě nemusí příliš lišit.

Mám za to, že situace je podstatně složitější. Neoliberální politika decimuje v první řadě tzv. kvartér (slovy D. Bella – Stádia růstu), tj. vědu, výzkum, školství a zdravotnictví, klíčové nositele civilizačního pokroku. Kvartér by se měl ale rozvíjet především. Sociologicky neoliberální hospodářská politika decimuje především

střední vrstvy, základní pilíř buržoazně demokratické společnosti, dále dolní vrstvy společnosti. Vrací společnost hluboko zpátky do kapitalistického barbarství před rok 1945. Růst výdajů veřejných rozpočtů, doporučovaný neokeynesovci, naráží na zásadní problém jejich efektivnosti. Vyšší příjmy obyvatel mohou stimulovat růst prodeje dováženého zboží a zvyšovat tak zadluženost, vyšší veřejné investice mohou vést k neefektivnosti ad. Dvojnásobně to platí pro zkorumpovanou ČR.

M. Zelený (přednáška 15. 5. 2012) upozorňuje, že nejen primér (zemědělství, lesní a vodní hospodářství a těžba nerostných surovin) a sekundér (zpracovatelský průmysl), ale také terciér (sektor služeb) dnes v USA a v Japonsku vesměs uvolňují pracovní síly, které není kde zaměstnat. Státní sektor je schopen zaměstnávat (včetně nezaměstnaných a jejich podpor) maximálně 17 % práceschopného obyvatelstva. Řešení zásadního problému masové nezaměstnanosti nevidí. USA a Japonsko se již řadu let pohybují v tomto bludném kruhu, EU do něj zřejmě vstoupila, zatímco nově industrializované rychle se rozvíjející země BRIC zatím mají kam expandovat – do průmyslu a zejména do služeb.

Řešením slepých uliček základních konceptů neoliberálů a neokeynesovců je zásadní regulace finančních trhů a zvýšení přímých daní a využití zvýšených výnosů především na rozvoj vědy, výzkumu, školství, zdravotnictví, sociálního zabezpečení, aktivní politiku zaměstnanosti včetně zkracování pracovní doby, tj. v zásadě návrat ke klasické keynesovské politice 50. a 60. let. Velkým problémem je ale efektivnost veřejných investic, zvláště do technické infrastruktury. Velké plýtvání v ČR na ministerstvu obrany a na stavbách dálnic a vodních cest je jen špičkou ledovce. V silně zkorumpované ČR je téměř jisté, že zvýšené veřejné peníze do infrastruktury budou především nadziskem korupčníků a podvodníků všeho druhu. Druhým velkým problémem návratu ke klasické keynesovské hospodářské politice je řešení nezbytných velkých strukturálních disproporcí ekonomik jednotlivých členských států EU. Na tom do značné míry ztroskotala keynesovská regulace ekonomik vyspělých kapitalistických států už v 70. letech 20. století. Vysoce aktuální je přitom např. velký manévr v energetice - odchod od masového využívání fosilních paliv, neudržitelný je současný přebujelý automobilismus atd.

Požadavek, aby na bankrotářskou politiku soukromých velkobank přispívaly chudé státy, vyvolal v nich bouři nevole. Na Slovensku při prosazování eurovalu 2 v říjnu 2011 padla pravicová vláda I. Radičové. Po vyhlášení předčasných voleb byl ale Euroval 2 schválen. Umírněně levicový politik R. Fico získal v předčasných volbách v březnu 2012 absolutní většinu v parlamentu s programem ekonomického oživení a sociální politiky. Jak bude úspěšný, je otázkou.

Drastické úspory zlomily v listopadu 2011 vaz vládám Řecka a Itálie. V Itálii vznikla technokratická vláda. V předčasných volbách v Řecku v 6. 5. 2012 těsně zvítězila opozice odmítající drastické a nic neřešící úspory ve státním rozpočtu na úkor širokých vrstev lidu a rozvoje Řecka. Řecko 17. června čekají další předčasné parlamentní volby, které zřejmě dále oslabí politické strany ND a PASOK, hájící euro i za cenu krutých restrikcí. Znamenalo by to odchod Řecka z eurozóny a začátek jejího rozpadu.

V prezidentských volbách ve Francii byl v květnu 2012 poražen dosavadní pravicový prezident N. Sarkózy socialistou F. Hollandem, odmítajícím škrcení ekonomického růstu politikou těžkých restrikcí. Velký propad hlasů voličů ve dvou zemských volbách v květnu 2012 zaznamenala i KDU německé kancléřky A. Merkelové.

Státní bankrot Řecka

Koncem října 2011 krizí eura těžce zmítaná EU učinila historické rozhodnutí. Vedení eurozóny a v zásadě i celé EU se rozhodlo pro regulovaný státní bankrot Řecka. Donutilo souhlasit bankovní sektor s odpuštěním 50 % státního dluhu Řecka. Banky, hlavní věřitelé Řecka, na to kývnuly zřejmě s vědomím, že dluh je nesplacitelný tak jako tak. Významnou část řeckých dluhů se jim mezitím zřejmě podařilo převést na veřejný sektor.

Regulovaný státní bankrot je krok správným směrem. Pokud by se dál soukromým velkobankám hradily jejich soukromé dluhy z veřejných rozpočtů, dělaly by je dál a urychlily by bankrot eurozóny. Snad soukromé velkobanky budou půjčovat rozvážněji.

Obavy, že tak bude Řecko stimulováno k tvorbě nových dluhů, přehlízí, že bankrot je i pro Řecko drahý, neboť asi třetinu dluhů Řecka tvoří půjčky řeckých subjektů. Na odepsání 50 % řeckých dluhů se tudíž řecké subjekty podílí asi třetinou. Současně zůstávají tyto problémy:

- 1) Podle mnohých ekonomů odepsání 50 % státních dluhů Řecka nestačí, nutné je odepsat 60 – 70 % státních dluhů Řecka, dnes již zřejmě ještě víc. Další odpis řeckých dluhů je nutný.

Pomoc formou odkupu státních dluhopisů k omezení tlaku spekulantů na růst úroků ze státních dluhopisů považují za neefektivní, ať už se odkupuje za tržní hodnotu nebo za hodnotu sníženou např. na 50 %, jako v případě prvního státního bankrotu Řecka. Lepší je regulovaný státní bankrot, kdy státní dluhopisy příslušné země jdou do dražby,

- 2) Řecko zůstává ekonomicky nekonkurenceschopné. Pro změnu této situace se nic podstatného neudělalo. Naopak, drastické úspory vnucené Řecku jako podmínka rozsáhlé úvěrové pomoci (110 mld. euro) srazily Řecko do hluboké ekonomické krize. HDP Řecka v důsledku drastických úspor klesl

zatím o 5-6 %, ale pokles bude podle všeho ještě podstatně hlubší, o růstu nezaměstnanosti na 22 % (březen 2012) a sociálních konfliktů včetně řady generálních stávek proti tvrdým úsporným opatřením nemluvě.

Přitom Řecko má relativně druhé nejvyšší náklady na zbrojení a nakupuje velké vojenské lodě a jinou vojenskou techniku za miliardy USD. O tom ale hromadné sdělovací prostředky hlavního proudu dosud mlčely,

- 3) Nelze podceňovat, že členství kteréhokoliv státu včetně Řecka v eurozóně vyřazuje měnovou politiku z nástrojů státní hospodářské politiky. Kolísání kursů jednotlivých národních měn je sice obvykle výsledek spekulací na finančních trzích, včetně spekulanty organizovaných honů na měnu, ale též přispívá k řešení vážných ekonomických problémů příslušných států. Rozhodně nejde o řešení levné, viz následky tří devalvací československé koruny v roce 1990. Zásadním problémem ale je, že jednotlivé státy vstupem do eurozóny tento nástroj regulace svých ekonomik ztratily, včetně Řecka,
- 4) Pokud soukromé velkobanky začnou půjčovat odpovědněji, bude to znamenat eskalaci úvěrové krize. V mnoha případech budou chtít vyšší úroky, v řadě případů nepůjčí vůbec. Ekonomická krize se tak dále významně prohloubí, neboť část ekonomiky je životně závislá na úvěrování svého provozu. Cesta plnou parou ke krachu eura sanací dluhů soukromých velkobank z peněz daňových poplatníků se může změnit na cestu k bankrotu opříslušných ekonomik včetně eura tvrdou restriktivní úvěrovou politikou soukromých velkobank.

Životní nutností jsou veřejným sektorem vlastněné banky komerčního typu, neboť mohou svou činností omezovat zvláště soukromých velkobank. Mají-li ale fungovat efektivně, nemohou poskytovat inflační peníze. Dodržení této zásady ale nebude snadné. Některé státy EU ale žádné státní či polostátní komerční banky nemají, stejně jako ČR, jejíž banky navíc vlastní prakticky výlučně cizinci, převážně ze zemí EU.

Plně souhlasím s polským ekonomem G. Kolodkem, že „*si EU řízeným bankrotem Řecka koupila čas. Nad jeho využitím visí velký otazník.*“ (řekl při rozhovoru v Polské televizi).

Chybí evropská směrnice o bankrotu státu

Chápu, že optimističtí zakladatelé Evropské unie o směrnici o státním bankrotu členského státu EU neuvažovali ani v nejčernějším snu. Vládcové EU tak nečinili ani, když přijímali hrubě chybné rozhodnutí o přijetí Řecka do eurozóny. Znáte to, optimismus je pro politika EU nejvyšším zákonem, a to i když se Titanik EU potápí.

Nevím, zda vůdcové EU léčí vysokou předluženost nejen Řecka utahováním finanční oprátky z hlouposti nebo podle zásady exemplárně hříšníky potrestat, i kdyby to neměli přežít. Ekonomicky tak drtí nejen Řecko, aniž by odvraceli jeho již delší dobu nevyhnutelný státní bankrot, resp. k 31. 5. 2012 dvojí bankrot. Drtí tak i celou eurozónu. Přitom státní bankrot nehrozí jen Řecku a o zhoubnosti těžkých restrikcí se v Bruselu již delší dobu ví. Nejen pro ekonomu je to těžko pochopitelné.

Jak by měl státní bankrot členského státu EU vypadat? Rozhodně by neměl mít podobu pomsty politických reprezentantů zhrzených věřitelů, kteří svou neodpovědnou politikou sami k nesplátnosti státních dluhů a tím i ke státnímu bankrotu příslušného státu významně přispěli. Jeho cílem by nemělo být předlužený stát zničit, jak se vědomě či nevědomě děje.

Směrnice o státním bankrotu členského státu EU by měla v první řadě vymezit majetek, který nelze zahrnout do konkurzní podstaty státu, neboť je pro jeho zdárné fungování nezbytný. Mělo by jít o majetek ústředních, regionálních i místních orgánů státní správy a samosprávy, majetek spravovaný ministerstvy obrany, vnitra a spravedlnosti, majetek veřejných škol, zdravotnických, sociálních a kulturních zařízení, veškerou technickou infrastrukturu, státní železnice a aerolinky, půdu, ložiska nerostů, vodní a další přírodní zdroje. Dražit se mohou zbylé devizové rezervy státu a státní podíly v nestrategických komerčních podnicích.

Požadavek, aby Řecko prodávalo své ostrovy nebo zprivatizovalo některé své významné infrastrukturní podniky, důvěrně připomíná nechvalný kolonialismus.

Bankrot podle pravidel neničících bankrotující stát by měl mít výhody: nezničil by bankrotující stát a každý by si pak pečlivě rozmýšlel, zda půjčovat silně zadluženému státu s nepříznivým ekonomickým vývojem. Zadlužení států je otázkou nejen neodpovědných vlád, ale také neodpovědných věřitelů, kteří jim půjčují i při špatných zárukách na splácení půjčovaných peněz. V krajním případě přímo spekulují na bankrot příslušného státu a jeho sanaci ze záchranných fondů typu eurovalu. Že tak v případě Řecka spekuluje banka Goldman Sachs, by nemělo překvapovat. Takové cynické spekulace by se rozhodně neměly vyplácet.

Efektivní státní bankrot musí následovat zrušení volné směnitelnosti příslušné národní měny, v případě členského státu eurozóny též vystoupení z eurozóny. Bez obnovy ochrany příslušné ekonomiky jednak národní měnou a jejím kursem, jednak zrušením její volné směnitelnosti, ani státní bankrot nemůže mnoho vyřešit. Ekonomicky slabou ekonomiku nelze efektivně silně liberalizovat, neboť by jí rychle zničili velcí burzovní spekulanti. V zájmu svého rozvoje musí uplatňovat přísnou ochrannou politiku. Tu lze uvolňovat až v závislosti na míře její konsolidace, na míře obnovy její konkurenceschopnosti.

Ústup od eura

Existují známé cesty, jak zlepšit veřejné finance. Jde zejména o:

- 1) Snížení nákladů na zbrojení, ze zemí eurozóny aktuálně zvláště v Řecku, ale také ve Francii a v dalších státech, a další rozumné úspory ve veřejných rozpočtech,
- 2) Zavádění progresivních daní z příjmů a z majetku na místo snižování jejich progresse a ekonomický růst podvazujícího zvyšování daní nepřímých, zvláště pak daně z přidané hodnoty,
- 3) Zásadní zpřísnění regulace bankovního kapitálu, v první řadě zákazu tzv. Hedgeových a podobných fondů, kde se spekuluje na budoucí zisky, neboť vážně vysávají a destabilizují reálnou ekonomiku. V zásadě by mělo jít o návrat k regulaci před R. Reagana. Nutné je též zavedení Tobinovy daně z finančních transakcí,
- 4) Podstatně harmoničtější hospodářská politika EU. Vzhledem k sobectví jednotlivých členských států EU není snadno ani rychle realizovatelná.

Není pravděpodobné, že by stávající, těžce nemocná eurozóna a EU byla s to čelit jak tlaku stále dominujícího, byť ekonomicky reálně dávno zbankrotovaného US dolaru, tak silící čínské, indické a další konkurenci.

Výše uvedené úspory 1-3 jsou ale zjevně mimo realitu vedení EU a většiny vlád členských států EU, ovládaných neoliberalní ekonomii, sloužících velkému finančnímu kapitálu až do roztrhání jim svěřených jednotlivých států. Ani přicházející krach eura na tom nic nemění.

Nelze se ale vrátit ke klasické keynesovské politice jednak pro hlubokou strukturální krizi, rozsahem srovnatelnou se strukturálními krizemi 70. let 20. století, které tehdy do značné míry keynesovskou regulaci potopily, jednak pro karikování keynesovské politiky v minulém vývoji. Nejde pokračovat v masovém zadlužování členských států EU bez hrozby jejich rychlého bankrotu a pádu eura.

Tisknout inflační peníze bez větší vlastní újmy můžou jen USA, dokud jim to svět bude trpět. Zdá se, že trpělivost světa s USD dochází, viz snaha Číny změnit svůj chuan na světovou měnu. Tato přeměna samozřejmě potrvá řadu let a zasáhne nejprve Asii.

Je třeba přitom vidět, že jedním z důvodů přepadení a následné okupace Iráku a jeho znovu uvržení do středověkých poměrů bylo rozhodnutí iráckého prezidenta S. Husajna žádat za vyváženou ropu platby v eurech, nikoliv v dosud obvyklých USD.

Je tu i zásadní problém nerovnoměrného vývoje jednotlivých ekonomik vyspělých kapitalistických států, který plodí v rámci EU vážné nerovnováhy. Není snadné je překonávat. Konečně, v Itálii se přes všechno úsilí nepodařilo v celém poválečném období zmírnit zásadní ekonomické rozdíly mezi bohatým severem a chudým jihem. Nejen v EU, ale také v eurozóně jsou země ekonomicky různě rozvinuté, silné i slabé, se značně rozdílnou hospodářskou politikou a také se značně rozdílnou mírou zadlužení věcného i finančního.

Vývoj eura bude jistě ovlivňovat celá řada faktorů. I když u mnohých z nich jsou značné nejistoty, zdá se, že vzhledem k celkovému předlužení EU a zejména některých členských států EU vedení eurozóny a EU nemá moc na vybranou. V dalším vývoji se zřejmě uplatní:

- 1) Dosavadní obrana eura „za každou cenu“ cestou zběsilých úspor na úkor střeňích a dolních vrstev obyvatel i za cenu nové, ještě mnohem ničivější ekonomické a sociální krize členských států EU, dále cestou stupňování intervencí do dluhopisů nůměrnými dluhy ohrožených států eurozóny až do živelného rozpadu eurozóny (v květnu 2012 už začal) a úplného krachu eura,
- 2) Postupné vystřnadění ekonomicky slabých a silně zadlužených států platících eurem z eurozóny, a to i s rizikem dominového efektu spojeného s pádem eurozóny a eura. Lze důvodně předpokládat, že tím krize eurozóny neskončí, že bude eskalovat dál.

Otázkou je, kdo jsou slabí členové eurozóny. Totiž, členské státy EU – bývalé socialistické státy jsou vesměs ekonomicky slabé nebo velmi slabé, byť kromě Maďarska jejich státní dluh nepřesahuje 60 % HDP. Z jádra členských států EU zadlužení pod 60 % HDP vykazují jen Lucembursko a Finsko v eurozóně a Dánsko a Švédsko mimo eurozónu. Mechanicky odvozený závěr, že výraznou šanci udržet se v eurozóně má jen maličké Lucemburko a menší Finsko a možná i ekonomicky slabé Slovensko, Slovinsko a Estonsko, je tristní. Z hlediska ekonomické síly a zadlužení mají určitou naději ještě Německo, Holandsko a snad i Rakousko. Zadlužení mimo eurozónu stojící V. Británie činí asi 85,7 % její HDP.

- 3) Dohodnout se v eurozóně o opuštění eura a o návratu k národním měnám.

Jistě jde o politicky velmi horké sousto. Prestiž je prestiž a euro i celá eurozóna nevznikla z reálných potřeb ekonomik členských států EU, ale z dominujícího eurohujerství evropských politiků. Šlo v rozhodující míře o prestižní politický projekt, ale s velkými ekonomickými dopady. Zásadní otázkou ale je, zda má EU lepší možnost. Při trvajících velkých rozdílech ekonomik jednotlivých členských států eurozóny včetně různé míry jejich zadlužení a absenci jednotné hospodářské politiky EU nemůže být eurozóna dlouhodoběji udržitelná. Boj

za její udržení nejspíš udělá podstatně větší škody, než jaké vzniknou jejím řízeným rozpadem, resp. než bude činit užitek z jejího případného, velmi nepravděpodobného zachování.

Přímé náklady na rozpuštění eurozóny by nebyly příliš vysoké. Vlastní měnová odluka česko-slovenská stála asi 3 mld. Kč, další náklady představují rozšířené služby směnárén. Značné by byly náklady nepřímé – zejména náklady silnějších spekulacních tlaků na slabší národní měny jednotlivých států EU, jež by bylo nutné řešit zrušením volné směnitelnosti příslušných měn. Ani rozpuštění eurozóny by nebylo levné.

Je třeba přitom řešit i obecnější problémy, nejen ve vztahu ke krizi eurozóny:

- 1) zakázat riskantní spekulace na finančních trzích (hedgeové a jim podobné fondy), tj. vrátit se před deregulaci R. Reagana počátkem 80. let 20. století,

Nechají-li vyspělé kapitalistické státy i nadále volné pole působnosti spekulacím na kapitálovém trhu, burzovní spekulanti je nejspíš brzy zničí. Zatím se o zásadní regulaci spekulací na burze neuvažuje.

- 2) zavést tzv. Tobinovu daň z finančních operací na kapitálovém trhu. Tento požadavek je dnes ještě mnohem aktuálnější, než byl kdykoliv v minulosti. Jeho zavedení ale nehrozí, protože vesměs neoliberalní vlády slouží velkému finančnímu kapitálu až do roztrhání jimi spravovaných zemí,
- 3) Místo zvyšování nepřímých daní progresivně zvyšovat přímé daně z příjmů fyzických a právnických osob včetně bank a dalších finančních institucí a daně z velkého majetku.

Rozpuštění eurozóny, jakkoliv by bylo politicky extrémně nepopulární, by mohlo zachránit EU před krachem, do kterého jí může stupňující se krize eurozóny přivést. Píšu „může zachránit,“ neboť záleží i na politicích. K rozdělení Československa nebyl žádný ekonomický důvod, podobně k rozdělení Sovětského Svazu, a přesto jejich všeho schopní vládcí tyto státy proti vůli svých národů rozdělili. Stejný osud hrozí Belgii, kde vládní a valonští politici spolu již delší dobu nemluví. Naopak tvrdošíjně lpění na zachování eurozóny nebude podle všeho úspěšné. Nejspíš skončí jejím živelným rozpadem s nedozírnými následky.

Významný ekonom P. Krugman nedávno načrtl možný brzký pád eurozóny. Může začít už v červnu 2012 odchodem Řecka z eurozóny. Může pokračovat obrovským odlivem peněz z italských a španělských do německých bank. (Ten už údajně začal – JZ). Blížící se kolaps italských a španělských bank může vést k obrovskému odlivu peněz z Evropské centrální banky. Pokud Německo odmítne se zaručit za španělské dluhopisy a tím si zvýšit vlastní inflaci, může euro skončit již v listopadu 2012.

Závěr

Jistě, neznám zdaleka podrobně ekonomiky, finance a dluhy jednotlivých zemí eurozóny, abych mohl uvádět nějaké jednoznačnější závěry. Pozoruji jen rychle eskalující krizi eura, která bez účinného řešení může potopit nejen euro, ale může i vážně oslabit a rozvrátit celou EU. Otázkou je, zda včasný ústup od předčasně vzniklého eura by nezabránil mnohem větším škodám – ekonomické a sociální katastrofě EU. Mám za to, že jde přinejmenším o námět na diskusi. Značka, bez ideové a prestižní předpojatosti.

Literatura:

- Klontza-Jaklová, V.: Role Komunistické strany Řecka v současné situaci, v ČR nepublikovaný materiál
Krugman, P.: Euro možná zbývají jen měsíce, Halo n. 22. 5. 2012
Marx, K.: Kapitál, Praha, Svoboda 1978
Širůček P.: Staronové fenomény kapitalistické globalizace (aneb teoretická reflexe soudobé globalizace a krizí v kontextu diskuzí o socialismu v 21. století), Marathon 3/2012, v tisku ?
Šafránek, L.: Nástin hlavních problémů české ekonomiky, nepublikované teze pro seminář Klubu společenských věd 23. 5. 2012
Zeman, J.: Euro může padnout, Internetový Marathon č. 1/2012

*Ing. Jan Zeman, CSc., environmentální ekonom, toho času nezaměstnaný.
Spojení: Janzemanekolog@seznam.cz*

3. Recenze

O prognostických metodách a jejich aplikacích

Jiří Handlír

Recenze na monografii Prognostické metody a jejich aplikace, autoři: Bohumír Štědroň (vedoucí autorského kolektivu), Martin Potůček, Jaroslav Knápek, Petr Mazouch, Jiří Zmatlík, Miroslav Vítek, vydalo nakladatelství C.H.BECK Praha 2012, ISBN 978-80-7179-174-4

Rostoucí diferenciaci lidské společnosti, doprovázená hlubokými a rychlými strukturálními změnami – globalizací a růstem významu regionální integrace – ovšem zatěžuje prognózování jednotlivostí bez přihlédnutí k onomu širšímu kontextu vyšším rizikem omylu. Nejnáročnější úlohu tudíž představuje prognózování socio-ekonomicko- ekologických komplexů s vysokou mírou neurčitosti vývoje vnějšího prostředí, ale i chování (a zájmových střetů) diferencovaných aktérů. Nosnou (a často i jedinou) alternativou k pojmání prognóz jakožto predikcí toho, co s určitou pravděpodobností v budoucnu nastane, je proto tvorba prognóz jakožto variantních podmíněných výpovědí o možných budoucnostech. V tomto pojetí je prognózování nástrojem kvalifikovaného strategického řízení.

Nová, na knižním trhu zcela ojedinělá publikace, zaplňuje mezery na českém i evropském trhu a integruje prognostické poznatky společenských a technických věd. Vedoucí autorského kolektivu RNDr.Bohumír Štědroň,CSc., řídil tým, složený z vynikající odborníků, ke kterým patří Prof. PhDr.Martin Potůček,CSc., vedoucí CESES Univerzity Karlovy, doc.Ing.Jaroslav Knápek,CSc., vedoucí Katedry ekonomiky, manažerství a humanitních věd FEL ČVUT, Ing. Petr Mazouch,Ph.D., proděkan Fakulty statistiky a informatiky VŠE Praha a Ing.Jiří Zmatlík,CSc. a Ing.Miroslav Vítek,CSc. z FEL ČVUT.

Publikace je rozdělena do jedenácti kapitol a vychází v úvodu ze skutečnosti, že rozvoj matematiky přináší řadu kvantitativních metod, použitelných bezprostředně v praxi. Uplatnění většiny kvantitativních metod je založeno na předpokladu, že budoucí vývoj je předvídatelným a přímým pokračováním (extrapolací) existujících trendů. Kvalitativní prognostické metody vycházejí z vývoje společenských věd a přinášejí složitou metodologii s rozsáhlými praktickými aplikacemi. Sekvence optimistických i pesimistických scénářů umožňují prognózovat vývoj hrubého domácího produktu (HDP), politických změn nebo např. Internetu a RFID (dnes sofistikovaná náhražka čárového kódu, v blízké budoucnosti síť mikropočítačů, opatřených umělou inteligencí), včetně komunikace s biosférou (zvířata, rostliny), a z toho vyplývajících změn v globálním legislativním systému včetně integrace biosféry do politického a ekonomického systému. Kvalitativní metody, které doposud využívají lidského činitele (a v budoucnosti umělou inteligenci), vycházejí z variantnosti, mnohoznačnosti a pravděpodobnostního charakteru vývoje budoucích událostí.

Další kapitoly publikace se zabývají celostním přístupem k sociálnímu prognózování, kvalitativními a kvantitativními metodami v prognostice. Případové studie zahrnují řadu oblastí: statistickou regulaci a její aplikace na výrobní a nevýrobní procesy, demografické prognózy, systémové pohledy na technologické prognózy, ekonomiku a prognózy RFID , ekonomická situaci a střednědobou prognózu HDP vybraných států a závěru konfrontaci prognózy osmdesátých let s realitou roku 2012.

Pro ilustraci uveďme z knihy možné optimistické scénáře budoucnosti do roku 2050, které mohou zahrnovat:

1. Oscilace kolem nulového ekonomického růstu, celoplanetární vláda.
2. Všechny služby on-line 24 hodin denně včetně sobot a nedělí, řízení elektronických zařízení hlasem a myšlenkou.
3. Průměrný věk výrazně překročí 100 let, vysokoškolské vzdělání bude přístupné pro převažující část populace.
4. Rozhodujícím segmentem trhu budou senioři.
5. Angličtina a čínština jako základní jazyky komunikace.
6. Internet a mobilní telefonie pokryje celou civilizaci, globální elektronická státní správa, unifikace zákonů v globálním měřítku, radikální ekologizace civilizace.
7. Celá populace bude opatřena miniaturními čipy RFID (menšími než pylové zrno), které kontrolují zdravotní stav (popř. ekonomické aktivity) jednotlivců, ale i ekonomické aktivity právnických osob.
8. Megaintegrace, globální síť RFID umožňující dokonalé centrální plánování.
9. Zastavení demografického růstu civilizace, absence hladomorů.

10. Postupná komunikace s biosférou (savci, rostlinami aj.) prostřednictvím RFID, opatřených distribuovanou umělou inteligencí; biosféra postupně získává lidská práva a je integrována do politického a ekonomického (zvířata a rostliny zakládají firmy) systému; lidská práva pro komunity robotů.
11. Pozornost civilizace bude upřena na kolonizaci planet sluneční soustavy a nové objevy (nevyčerpatelné zdroje čisté energie, holografická struktura světa aj.).
12. Divoká karta: degenerace a uzavřenost globálních manažerských elit.

Manažerům a posluchačům vysokých i středních škol se v recenzované publikaci dostane do rukou moderně koncipovaná kniha z oblasti analýzy nástrojů a aplikací současné prognostiky. Renomovaní autoři reagují na práce publikované v nedávné době a odráží tak aktuální stav poznání. Kniha je zdařilým příspěvkem k hlubšímu poznání vazby prognostiky a nové ekonomiky. Je zároveň bohatým zdrojem inspirace k dalšímu zamyšlení a výzkumu. Zárukou její přitažlivosti je jak vlastní tematika, tak i nové odborné práce uvedených autorů.

Publikace obsahuje řadu nových poznatků i přístupů a proto ji lze doporučit k vydání v anglickém jazyce pro potřeby anglo-amerického trhu.

RNDr. Jiří Handlíř, CSc., soudní znalec

4. Nové v teorii her

Teorie her jako bojové umění

Radim Valenčík

(Zpracováno podle prezentace dostupné on-line na <http://www.vsfs.cz/?id=1046> a od 16.5. na <http://www.vsfs.cz/?id=1111> jako příloha semináře konaného 16.5.2012.)

(Pokračování z předcházejícího čísla)

Co tvoří naši racionalitu a čím je omezena?

K racionálnímu rozhodování (tj. výběru nejvhodnější alternativy z hlediska preferencí) používá člověk (a v určité míře i jiné bytosti) nejen rozum, ale i další složky svého vědomí, např.:

- Paměť, kterou uchovává svou zkušenost.
- Představitost, kterou zpřítomňuje to, co je z jeho zkušenosti uchováno prostřednictvím paměti, a to v kontextu situací, v nichž se nachází.
- Emoce, resp. prožitkový mechanismus, kterým provádí „on-line“ výběr optimální varianty v podmínkách aktuálního a akutního působení nejrůznějších vlivů.
- Rozum, kterým se snaží odhalit obecně platné zákonitosti a nalézt tak trvalejší oporu při svém rozhodování.
- Pochybování, které mu umožňuje překračovat hranice toho, co považuje za jednu provzdu dané a neměnné (ve smyslu existence obecné zákonitosti).
- Intuice, prostřednictvím které v určitých momentech vstupuje do rozhodování to, co je potlačeno používáním rozumu a co je určitou reflexí omezenosti rozumu.
- Kalkulace či výpočet, včetně použití modelů, které umožňuje jednoznačnou volbu v podmínkách, které jsou přesně definovány.
- Morální hodnocení, které do výběru variant promítá různá tabu související s respektováním obecně přijatých zásad.
- A případně i další (psychika člověka je příliš složitá na to, abychom jednoduše vtěsnali to, co obsahuje, a funkční propojenost toho, co obsahuje, do jednoduchých škatulek).

Ze všech bodů, jimiž jsme tematizovali oblasti, které vytvářejí naši psychiku a podílejí se na našem racionálním rozhodování, zmíníme jen jeden aspekt – naše emoce, resp. prožitkový mechanismus. Ten hraje rozhodující roli v tom, abychom se byli schopni v každém okamžiku nějak a pokud možno správně rozhodnout. Jednou ze zajímavých vlastností toho, jak se tento mechanismus vytváří jak z hlediska vývoje člověka jako živočišného druhu, tak i z hlediska vývoje každého lidského jedince je, že to, co je pro nás prospěšné z dlouhodobějšího hlediska většinou pocítíme dříve nebo později jako příjemné.

Lov jako původní zdroj obživy se stává vášní, která leckomu přináší nemalý zdroj potěšení. Podobně je to ovšem i se vzděláváním se, prací apod.

Existuje řada způsobů, kterými se člověk dokáže motivovat a pěstovat si své emoce tak, aby to, co považuje z dlouhodobého hlediska za správné, nebylo tím, co je mu protivné, ale naopak, bylo tím, co ho těší, baví apod. Pokud vědomě pěstujeme své emoce, nesmíme to ovšem s „automotivací“ přehánět. Jinak jsme vystaveni riziku toho, co bývá nazýváno syndromem vyhoření, nebo, což je ještě horší, můžeme si vypěstovat workoholismus či chorobný kariérismus. Zkrátka nic se nesmí přehánět.

Racionalita (ve smyslu výběru optimální varianty) je však vždy více či méně omezena:

- Omezením informací, které má člověk k dispozici.
- Omezením možností zpracování informací z hlediska jejich využití k aktuální volbě.
- Omezeními spojenými s vymezením preferencí, resp. jejich reflexí samotným člověkem.

(Stručně řečeno, provádíme-li výběr „on-line“, musíme počítat s tím, že nemáme ani všechny informace, ani je nedokážeme dostatečně vyhodnotit, ani nemáme k čemu hodnocení vztáhnout, pokud bychom chtěli provést příslušný výběr zcela dokonale. Pokud si však tato omezení uvědomujeme, pak je model racionálně se chovajícího jednotlivce maximalizujícího svůj užitek vhodnou aproximací reality, podobně jako je „hmotný bod“ dobrou výchozí, nikoli však dostatečnou aproximací reálného tělesa.)

Podstata omylu:

Omyl 1. řádu:

- Buď neuvažujeme významnou hru či hry, které vstupují do kontextu hry, v níž činíme rozhodnutí.
- Nebo naopak promítáme do hry, v níž činíme rozhodnutí, kontext nějaké jiné hry či jiných her, který v ní ovšem není přítomen.

Omyl 2. řádu:

- Buď u některého z hráčů neuvažujeme významnou hru či hry, které on sám uvažuje jako kontext her a činí na základě toho rozhodnutí.
- Nebo naopak promítáme do rozhodování některého hráče kontext nějaké jiné hry či jiných her, které on sám neuvažuje

Pohled na omyl z hlediska kontextuálního charakteru her je jedním z prvních zcela zřejmě prakticky využitelných poznatků. Omylu ve společenském jednání se každý z nás dopouští převážně tím, že neznáme některé z her, které se hrají. Návazně ovšem vzniká otázka, jakou podobu mají ty hry, jejichž roli si uvědomujeme nejméně často a kterých se tudíž můžeme snadno stát obětí (např. tím, že jsme považováni za figurku, se kterou se tahá v nějaké hře a která může být snadno obětována). Uvidíme, že takovými hrami jsou zpravidla ty, které souvisejí s vytvářením a fungováním struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Teorie pak najde využití zejména při popisu anatomie a mechanismu fungování těchto struktur.

Hry typu tragédie společenského vlastnictví (jako obdoba her typu Věžňovo dilema).

Poznatky nositelky Nobelovy ceny za ekonomii (2009) E. Ostrom: Za určitých podmínek jsou lidé schopni kooperovat, dodržovat obecně přijaté zásady a vylučovat černé pasažéry.

Náš poznatek: Odhalení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

Výplatní matice hry tragédie společenského vlastnictví

		X2	
		Dodrží dohodu	Nedodrží dohodu
X1	Dodr. dohodu	5 ; 5	1 ; 2
	Nedodrží dohodu	10 ; 5 (4)	2 ; 2

Co může udělat hráč, který zjistil, že jiný hráč porušil pravidla?

- Hráč, který zjistil porušení pravidel jiným hráčem, to oznámí komunitě, ve které k tomu došlo.
- Hráč, který zjistil porušení pravidel jiným hráčem, neučiní nic
- Hráč, který zjistil porušení pravidel jiným hráčem, začne sám porušovat pravidla čerpáním vody.

Otázky:

1. Jaké motivy může mít pro to, aby neučinil nic?
2. Co ještě může hráč, který přistihl druhého při nějaké nepravosti udělat?

Vznik a role struktur založených na vzájemném krytí porušování pravidel

Možnosti:

- Zveřejnit
- Neučinit nic
- Rovněž porušovat pravidla
- Vydírat druhého hráče s tím, aby bylo umožněno porušování pravidel v jiných případech a v jiných systémech.

Standardní situace: Hráč, který zjistil porušení pravidel jiným hráčem, začne tohoto hráče vydírat, resp. nutí jej k aktivitám spojeným s porušováním dalších obecně přijatých zásad, a to buď přímo v rámci daného systému (komunity farmářů, která přijala pravidla čerpání vody), nebo v systémech jiných (čímž dochází k určitému propojení mezi původním systémem a těmito jinými systémy).

Rozlišení případu, kdy je vydíraný hráč nucen k porušování obecně přijatých zásad v původním systému a kdy v systému jiném, je významné při sestavování základních modelů, prostřednictvím kterých lze testovat různé alternativy.

Všimněme si, že tímto způsobem může docházet k propojování různých složek společnosti – komunity farmářů, občanů městečka, náboženské obce, která v městečku působí atd. V dnešní společnosti je prvků společnosti, které mohou být tímto způsobem propojovány, velké množství. Mohou to být:

- Firmy a jejich organizační složky.
 - Instituce a jejich organizační složky.
 - Různá sdružení, náboženské, zájmové, politické apod. organizace.
 - Rodiny a rody.
- Apod.

Později budeme všechny tyto prvky společenského systému modelovat, a to tak, že formálně vyjádříme jeden z důležitých aspektů těchto systémů. Příslušný model pak nazveme redistribučním systémem.

Struktury založené na vzájemném krytí mají tendenci se rozrůstat, konkurují si ve společenském prostoru, ve kterém působí. Tím dochází k jejich přirozené selekci a přežívání těch, co jsou nejodolnější. Jejich vliv se rozhodně nedá podceňovat.

Důležité je upozornit rovněž na to, že tyto struktury mají tendenci pronikat do všech složek institucionálního systému společnosti, a to zejména těch složek, jejichž úlohou je chránit společenský systém před porušováním obecně přijatých zásad. V tom spočívá zvláště velká nebezpečnost, lze říci „zlobnost“ těchto struktur pro fungování společenského systému.

Pokud se prostřednictvím struktury založené na vzájemném krytí uplatňuje vliv v nějakém prvku společenského systému, je tento vliv velmi účinný v důsledku dvou typů efektu:

- Pákového, kdy ztětzení hráčů struktury (v rámci vazeb vzájemného krytí, vydírání a protěžování) působí jako páka násobící a přenášející vliv.
- Synergického, kdy příslušný vliv se prosadí působením více hráčů (z nichž někteří o sobě ani nemusí vědět) při řešení určité společenské situace.

Otázkou je, kdo má v určité struktuře založené na vzájemném krytí, rozhodující vliv. Ponechme prozatím tuto otázku bez odpovědi, protože dosud ještě nemáme vyvinuté teoretické nástroje, které by nám umožnily dát dostatečně přesnou odpověď.

Struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad mohou vyrůstat z protekcionismu. Jde o prosazování lidí do různých funkcí na základě jisté spřízněnosti, např. rodinné. Dříve nebo později však vždy v takových strukturách začnou převládat vztahy založené na vzájemném vydírání a vzájemném krytí.

V těchto strukturách se hráči (současně):

- vzájemně vydírají,
- vzájemně kryjí,
- vzájemně protěžují (zejména, pokud jde o pronikání do různých složek institucionálního systému).

Pro zajímavost: Ve Výroční zprávě BIS za rok 2011 se uvádí: „*Spíše než o pevnou strukturu se jedná o systém volných, vzájemně spolupracujících a prostupných sítí disponujících penězi a/nebo vlivem a kontakty. Vedle skrytého působení, uplatňování vlivu a používání korupce lze mezi typické jevy zařadit i využívání specialistů (např. právníků, daňových a mediálních odborníků). Takové struktury se neuchylují ke zjevnému fyzickému násilí. S jejich působením souvisí i zajišťování nepostižitelnosti prostřednictvím ovlivňování orgánů činných v trestním řízení a soudů.*“

V citované pasáži není explicitně vyjádřený prvek vzájemného vydírání a současného krytí, který je pro pochopení toho, jak příslušné struktury fungují ve společenském, prostoru zcela zásadní. Uvidíme, že o uvedených strukturách s podporou teorie budeme moci říci ještě mnohem více.

Pokud je teorie, kterou používáme, dobrá, měla by umožnit podstatně lepší představu o tom, z čeho se struktury založené na vzájemném krytí sestávají, prostřednictvím jakých mechanismů fungují, kdo v nich hraje rozhodující roli, resp. uplatňuje prostřednictvím nich svůj vliv apod. O odpověď na tyto otázky se budeme snažit v další části naší prezentace. Přitom budeme uplatňovat postup, který jsme využívali doposud: Dáme jednoduchý základní model, který lze vyjádřit prostřednictvím exaktních prostředků, a tento model budeme postupně rozšiřovat tak, aby postihnul vše podstatné, s čím se setkáváme v realitě.

Složitější případy:

- Vydíratelní hráči jsou různým způsobem „vyráběni“ (dochází ke shánění kompromitujících materiálů, jsou uváděni do složitých životních situací a tím nuceni k porušování obecně přijatých zásad, jsou připravována falza, na základě nichž jsou vydírání apod.). Tj. struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad vznikají nejen příležitostně, ale i systematicky.

- Vývoj struktur založených na vzájemném krytí bezprostředně souvisí s vývojem institucionální struktury společnosti; na jedné straně má institucionální struktura společnosti bránit vzniku struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, na straně druhé struktury založené na vzájemném krytí pronikají právě do klíčových prvků institucionálních struktur.

(Pozor, zde již se vzdalujeme od modelu, který nám slouží jako klíč, a začínáme používat volné úvahy.)

O strukturách založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad:

V reálných systémech vztahy osobních sympatií a antipatií založené na různých formách spříznění jsou postupně dominovány vztahy antipatie a sympatie, které vycházejí z tvorby struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

Uvidíme, že tento moment je velmi důležitý. Jedním z prakticky významných úkolů je naučit se rozpoznávat, zda určitý prvek společenského systému (firma, pracoviště, sdružení, instituce apod.) je či není kontaminován působením určité struktury založené na vzájemném krytí. Souvisí to mj. s tím, co jsme říkali o tom, jakým způsobem se mýlíme.

Vliv struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad je umocňován tím, že v příslušném společenském prostoru dochází k jejich vzájemné konkurenci. Ta vede k tomu, že přežívají jen ty, které jsou nejvíce agresivní a životaschopné. Dokážeme o nich říci ještě něco víc?

Nyní přejdeme ke zcela odlišné problematice, která – alespoň zdánlivě – nemá s problematikou struktur založených na vzájemném krytí přímou souvislost. V tom smyslu, že by nám napomohla udělat si lepší představu o tom, z čeho se skládají a jak fungují tyto struktury. V závěru vytváření modelu vyjednávání v rámci redistribučních systémů (což je téma, kterým se budeme zabývat) nás čeká překvapení. Než k němu ovšem dojdeme, chce to trochu trpělivosti.

Teorie redistribučních systémů je poměrně obsáhlá a k formulování hlavních tvrzení je zapotřebí rozsáhlý text i posloupnost grafů. Podrobně je vše vysvětleno v obou monografiích, na které odkazujeme v úvodu prezentace. Zde dáme komentář ke třem obrázkům, které následují, vymežit nejdůležitější pojmy a formulovat nejdůležitější závěry:

1. Za redistribuční systém považujeme takový, ve kterém:

- To, čeho hráči společně dosáhnou (jaký výkon podají) závisí na tom, jak si dosažený výsledek (společným výkonem získané prostředky) rozdělí. Předpokládá se přitom určité rozdělení (které lze interpretovat např. jako rozdělení podle výkonnosti hráčů, podle jejich přínosu apod.), při kterém dosáhnou největší společný výsledek. Čím více se od toho rozdělení vzdálí, tím je společně dosažený výsledek menší.

- Hráči mohou vytvářet koalice. Ti, co získají většinu, mohou rozhodnout o rozdělení výplat všech hráčů.

2. V případě tří hráčů mohou vytvářet dvoučlenné koalice diskriminující třetího hráče (při plné diskriminaci získá třetí hráč nejmenší možnou výplatu), nebo se mohou společně dohodnout.

3. Pokud se proces vyjednávání definuje přirozeným způsobem, pak vyjednávání koalic a rozdělení výplat v případě dvoučlenných koalic usilujících o plnou diskriminaci třetího hráče směřuje k dosažení některého ze tří bodů diskriminační rovnováhy, které odpovídají bodům vnitřně i vnějšně stabilní množiny.

4. Za očekávanou průměrnou výplatu každého hráče v případě, že každá z diskriminujících koalic je stejně pravděpodobná, můžeme považovat 2/3 výplaty hráče, která by mu připadla, pokud by vytvořil diskriminující koalici.

5. Oproti průměrné očekávané výplatě existuje oblast paretoevských zlepšení. Pokud budou uvnitř dané oblasti hráči vyjednávat o rozdělení efektu paretoevského zlepšení, situace se opakuje – mohou vytvořit buď

diskriminující koalici, nebo si všichni oproti ní polepšit. Opakování postupu vede k dosažení jednoznačně určeného bodu, který jsme nazvali společně přijatelnou rovnováhou.

6. Společně přijatelná rovnováha je odlišná od jiných typů kooperativního řešení hry tří hráčů na zadané množině rozdělení výplat, ale není od nich příliš vzdálena (např. od Nashova řešení, Kalai-Smorodinského řešení apod.). Při běžných hodnotách je jim velmi blízká.

Nyní zdánlivě jiné téma (souvislost se ukáže později):

Podívejme se na uvedenou problematiku z jiného úhlu (základní pojmy teorie redistribučních systémů):

- Hry s více hráči a nekonztantním součtem výplat.
- Příklad, kdy hráči jsou sdruženi ke společnému výkonu a rozdělují si výplaty na základě rozhodnutí většinové koalice.

- Existuje souvislost mezi způsobem (poměrem) rozdělení výplat a výkonností celého systému.

- Lze uvažovat časová zpoždění.

- Nejjednodušší případ:

$$x_1 + x_2 + x_3 = 12 - \eta \cdot R(x_1 - 6; x_2 - 4; x_3 - 2)$$

- Příklady: Firma, pracoviště, tým, organizace, instituce, domácnost, sdružení apod.

Co by bylo možné očekávat od analýzy těchto systémů?

- Jak hráči vyjednávají, pokud na systém nepůsobí žádné vnější vlivy.

- Jak se působení vnějších vlivů projevuje oproti konceptu bez vnějších vlivů („odzrcadlí“ v modelu bez exogenit).

Realizace tohoto programu vedla k poučnému omylu a návazně k odhalení toho vůbec nejdůležitějšího, od čeho se odvíjí pochopení dominantních her, z nichž vycházejí všechny současné kontextuální hry. (Připomeňme si z tohoto hlediska, jak z hlediska kontextuálních her popisujeme omyl.)

Pokud uvažujeme některou z běžných funkcí popisujících vzdálenost a pokud uvažujeme nějaké přirozené parametry této funkce, pak většina vztahů spřízněnosti (sympatií a antipatií mezi hráči) má na tvorbu koalic a rozdělení výplat podstatně větší vliv než zlepšení, které by bylo důsledkem vyjednání společně přijatelné rovnováhy. Zkrátka tvorba koalic a rozdělení výplat je ve velké většině reálných systémů, které můžeme modelovat jako redistribuční, předeterminováno nejruznějšími vztahy spřízněnosti, resp. těmi, které v daných konkrétních podmínkách mají největší vliv.

V reálných systémech se tak se snahou o vyjednání společně přijatelné rovnováhy setkáváme (alespoň z hlediska toho, co o tom doposud víme) velmi zřídka. Proč tomu tak je máme dokonce potvrzeno teoreticky. Zlepšení získané vyjednáváním, které vede ke společně přijatelné dohodě, přináší efekty, které jsou příliš malé na to, aby vnější vlivy působící na systém nehrály větší roli.

Tímto konstatováním, které odpovídá realitě, se ovšem dostáváme na práh nejdůležitějšího objevu.

V obecném případě budou body našeho řešení (které jsme nazvali společně přijatelnou rovnováhou) a jiných známých typů řešení odlišné, ale velmi blízko sebe. Rovněž tak paretovské zlepšení každého hráče v případě, že hráči dají přednost společně přijatelné rovnováze před diskriminační, není příliš velké. Vzniká otázka, zda z hlediska našeho cíle – vytvořit model, který by co nejvíce odpovídal reálnému chování lidí – má smysl různé typy řešení rozlišovat, tj. zda vůbec existuje nějaká reálná interpretace důsledků toho, že existuje specifický proces vyjednávání vedoucí k dosažení společně přijatelné rovnováhy odlišné od jiných typů kooperativního řešení?

Zbytečná námaha? Pokud bychom model redistribučního systému (který má podobu definování několika typů her) aplikovali jen jako „čtecí model“, patrně bychom význam odlišnosti interpretovat nedokázali. Vnější vlivy jsou totiž velmi intenzivní. Můžeme je chápat jako sympatie či antipatie hráčů, resp. jako odlišné preference hráčů z hlediska tvorby koalic.

(O tom, že se nejedná o zbytečnou námahu, ale odhalení toho nejdůležitějšího, v dalším čísle.)

